

ประวัติวัดสำคัญโดยสังเขป

และ

คำร้องกรอง

ของ

นายวิเชียร บำรุงผล ต.ม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุติโนธรรมหาเถระ)

ให้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายวิเชียร บำรุงผล ต.ม.

ณ ฌาปนสถานกุสุมา วัดสระเกศ

วันพฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

คำปรารภ

ในโอกาสที่ นายแพทย์ วิชัย บำรุงผล ผู้นองยา
และบุตริตา พร้อมทั้งเครือญาติและศิษยานุศิษย์ของ
นายวิเชียร บำรุงผล ต.ม. ได้กำหนดการพระราชทาน
เพลิงศพ นายวิเชียร บำรุงผล ณ ฌาปนสถานคุรุสภา
วัดสระเกศ ในวันพฤหัสบดี ที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
ข้าพเจ้าได้ทราบและประสงค์จะได้มีส่วนร่วมในการ
บำเพ็ญกุศลครั้งนี้กับเจ้าภาพ ทั้งนี้ เนื่องด้วย นายวิเชียร
บำรุงผล เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้บำเพ็ญกรณียะหลายสิ่งหลาย
ประการอันเป็นคุณประโยชน์อย่างมากแก่พระพุทธศาสนา
และประเทศชาติ ที่ควรจะกล่าวในที่นี้ คือ นายวิเชียร
บำรุงผล เมื่ออยู่ในสมณเพศได้ศึกษาพระปริยัติธรรมชั้น
สูงสุดคือ สำเร็จเปรียญธรรม ๕ ประโยค ได้สั่งสอนพระ
ธรรมวินัย อันเป็นพระปริยัติทั้งแผนกธรรม และแผนก
บาลี ในสำนักเรียนวัดมหาธาตุ ได้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่แรก และได้รับพระ
ราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญ อยู่ในฐานะ
ครูบาอาจารย์มีศิษยานุศิษย์มาก เมื่อลาสิกขาออกมาเป็น

คฤหบดี ได้เข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ
 ชั้นเอก เป็นโอกาสได้รับใช้ประเทศชาติตามสมควรแก่
 ฐานะ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ฝ่ายอาณาจักร นอก
 จากนี้ ระหว่างที่เป็นคฤหบดี นายวิเชียร บำรุงผล ก็ยังได้
 พลัดตนบำเพ็ญกรณียะอันสำคัญโดยมิได้ทอดทิ้ง คือ ได้
 ถวายความรู้ด้านพระปริยัติธรรมภาษาบาลีในระดับสูง คือ
 เปรียญ ๘ — ๙ ประโยค แก่พระภิกษุสามเณร ใน
 โรงเรียนพระปริยัติธรรม อันเป็นส่วนของสำนักเรียนวัด
 สามพระยา และต่อมาได้ยกเป็นส่วนหนึ่งของคณะสงฆ์ ที่
 สนามหลวงแผนกบาลีได้จัดตั้งขึ้นในวัดสามพระยา ตั้งแต่
 แรกตั้งมากกว่า ๒๐ ปี ในด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
 ก็ได้แต่งแบบเรียนศาสนพิธี สำหรับให้พระภิกษุสามเณร
 ได้เล่าเรียนตามหลักสูตรนักธรรม แพร่หลายทั่วราชอาณาจักร
 ในทางวิชาการ ได้ถวายความรู้แก่พระภิกษุสงฆ์
 ที่เข้ามารับการอบรมทางวิชาการ ณ สำนักอบรมครู
 วัดสามพระยา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๐
 บัณฑิตรุ่นๆ ในการอบรมนี้มีพระภิกษุสงฆ์มารับการอบรม
 ทั่วราชอาณาจักร นอกจากนี้ ยังได้ถวายความรู้แก่พระ

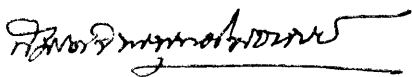
สังฆาธิการระดับจังหวัดอำเภอที่ได้เข้ามารับการอบรมใน
โรงเรียนพระสังฆาธิการส่วนกลางวัดสามพระยาเป็นบางปี
ซึ่งเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาเป็นอย่างมาก นายวิเชียร
บำรุงผล ได้อุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์มิได้ทอดয়หรือ
เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยแม้แต่น้อย ทั้งนี้ เป็นที่ประจักษ์
ว่า ชีวิตของ นายวิเชียร บำรุงผล เป็นชีวิตที่มีประโยชน์
ไม่เป็นหมัน มรณกรรมของ นายวิเชียร บำรุงผล
จึงเป็นการ สูญ เสียบุคคลผู้บำ เพ็ญ ประ โยชน์ แก่ พระ
พุทธศาสนาไปอย่างน่าเสียดาย

การพระราชทานเพลิงศพ นายวิเชียร บำรุงผล
๕๕ ๘๕ เป็นการบำเพ็ญกุศลครั้งสุดท้าย ข้าพเจ้าเห็นว่า กว
จะได้พิมพ์หนังสือ เป็นที่ระลึกถึง ความดีงามของผู้ล่วงลับ
จึงได้ให้รวบรวมบทความเรื่องทัศนจักรวัดสำคัญต่าง ๆ ที่
นายวิเชียร บำรุงผล ได้เรียบเรียง เป็นการชวนให้
เห็นความสำคัญของวัด รวม ๘ วัด ซึ่งได้เรียบเรียงเมื่อ
รับราชการตำแหน่งอนุศาสนาจารย์โท กองอนุศาสน์
กรมการศาสนา ในโอกาสงานฉลองวันเด็กแห่งชาติปีต่างๆ
ให้ชื่อว่า “ประวัติวัดสำคัญโดยสังเขป” และนอกจาก

นี้ ปรากฏว่า นายวิเชียร บำรุงผล มีปรีชาสามารถใน
การประพันธ์คำร้อยกรองเป็นที่ปรากฏในหมู่กวี จึงให้
รวบรวมคำประพันธ์ร้อยกรองเท่าที่จะหาได้ซึ่ง นายวิเชียร
บำรุงผล ได้ประพันธ์ในสมัยรับราชการอยู่ในสภา-
วัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อพิมพ์เป็นธรรมบรณการแก่ผู้
ให้เกียรติ มาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพ

ขออานิสงส์แห่งการบำเพ็ญ กุศลทักษิณานุประทาน
ที่ทุกท่านได้เสียสละร่วมกันบำเพ็ญทงน จงเป็นพลวปัจจัย
อำนวยการ ประโยคสมบัติอิฐวิบูลยมนุญผล เป็นความสุขให้
สำเร็จแก่ นายวิเชียร บำรุงผล ตามควรแก่คติวิสัยใน
สัมปรายกตทุกประการ เทอญ.

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์)

วัดสามพระยา

คำไว้อาลัยของศิษย์วัดมหาธาตุ

ระหว่าง^{๔๕}นี้ สมามคศิษย์วัดมหาธาตุ รับข่าว
อาตุรใจไม่มีสิ้น เพราะศิษย์วัดมหาธาตุรุ่นพี่ รุ่นเพื่อน
รุ่นน้อง ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ต้องมาเสียชีวิตติด ๆ กัน
ไม่มีห่าง อาตุรกับคนหนึ่งยังไม่ทันจะจางหาย ก็ต้องมา
อาตุรใจกับอีกคนหนึ่ง อยู่อย่างนี้ตลอดปี

คุณวิเชียร บำรุงผล เป็นลูกศิษย์วัดมหาธาตุ
มาตั้งแต่^๕น้อยคุ่มใหญ่ ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนบรรพชา
อุปสมบท มีความเจริญก้าวหน้าในสมณเพศ จนถึง
ได้รับสมณศักดิ์ เป็นที่ “วิเชียรโมลี” แต่เมื่อพรรษา
อายุยังน้อย นับเป็นบุคคลที่สมควรแก่การกล่าวไว้ให้
ปรากฏในด้านวิชาการ และควรแก่การเป็นทิฏฐิฐานคติ-
บุคคล อันศิษย์วัดมหาธาตุรุ่นน้องทุกคน จะพึงยึดถือ
เป็นตัวอย่างได้ (ปรากฏงานของคุณวิเชียร อยู่ในประวัติ
ส่วน^{๔๖}อัน^{๔๗}พิมพ์^{๔๘}เป็น^{๔๙}บรรณาการ^{๕๐}ใน^{๕๑}ครั้ง^{๕๒}นั้น^{๕๓}แล้ว)

มีงานด้านวิชาการที่สำคัญอย่างยิ่งอย่างหนึ่ง ที่คุณ
วิเชียร บำรุงผล ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระวิเชียรโมลี,
ได้ประกอบไว้ให้แก่วัดมหาธาตุ และแก่สังฆมณฑล

คือการเป็นสมอคนสำคัญของเจ้าพระคุณเจ้าคุณพระ
พิมลธรรม (ข้อย จันทตฺตเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ
องค์ที่ ๑๕ ช่วยทำแผนการก่อตั้ง “มหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย” ให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของคณะสงฆ์ฝ่าย
มหานิกาย ตามพระราชดำริของพระปิยมหาราช พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ จนเป็นผลสำเร็จ
ปรากฏว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลายมาเป็นสถาน
ศึกษาเขตอยู่ในสังฆมณฑล และนับเป็นเกียรติประวัติ
ส่วนบุคคล ของคุณวิเชียร บำรุงผล อันควรกล่าวไว้ให้
ปรากฏแก่มหาชนทั้งปวง

เมื่อออกจากสมณเพศมาครองเรือน แม้ว่าคุณวิเชียร
บำรุงผล จะถูกแรงกรรมเหวี่ยงโยนเอาบ้างในบางช่วง
แห่งชีวิตก็ดี แต่คุณวิเชียร ก็มีมานะก้มหน้าสู้ ไขความ
สามารถเชิงวิชาการทำงานช่วยกิจการพระพุทธศาสนา
และสำนักศึกษาของสงฆ์อยู่ไม่ขาด ในส่วนที่เกี่ยวกับ
สำนักวัดมหาธาตุ และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ไม่
เคยทอดทิ้งเลย คุณวิเชียร บำรุงผล สิ้นชีวิตในระหว่าง
ทำหน้าที่เป็นอาจารย์พิเศษ บรรยายวิชาพระอภิธรรมปิฎก
อยู่ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับว่าสถาบันศึกษา
ของสงฆ์ ไทยสูญเสียบุคคลที่ควรหวงแหนไปอีกคนหนึ่ง

น

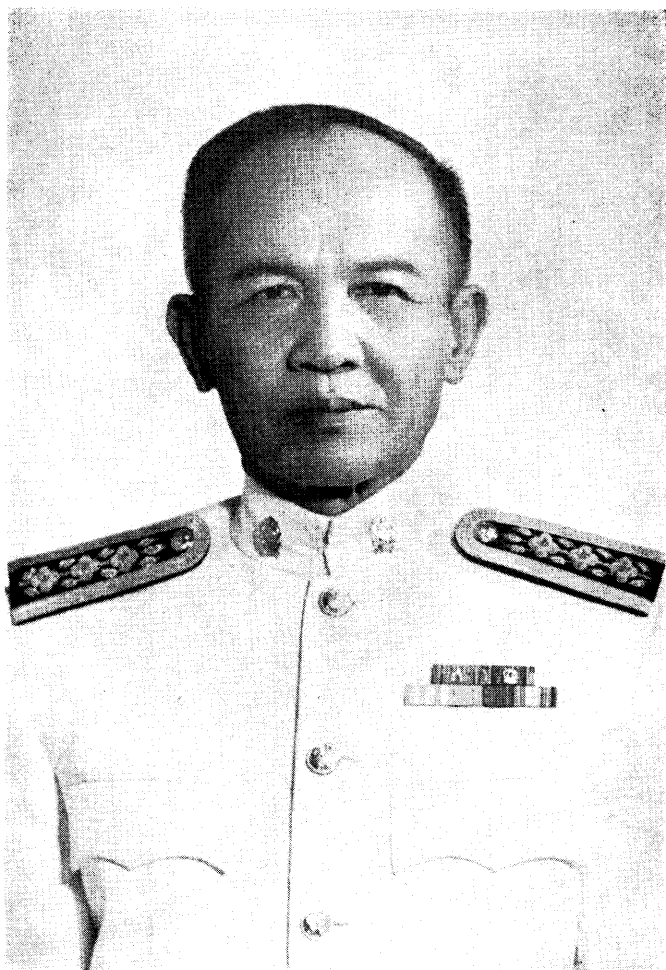
ในฐานะที่เราเป็นศิษย์ร่วมสำนักร่วมอุปัชฌาย์อาจารย์
มาด้วยกันแต่หนหลัง, ศิษย์วัดมหาธาตุทุกคนขอประกาศ
ความอาตุรไว้ให้ปรากฏ และขอให้ดวงวิญญาณของเพื่อน
อันเป็นสสารไม่เสื่อมสูญ จงเสวยสุขตามคติที่เพื่อน
ปรารถนาทุกประการ.

๒๕๕๑ ๖๓๐ ๖๓๐

(นายเสฐียร พันธงชัย)

นายกสมาคมศิษย์วัดมหาธาตุ

นายวิเชียร บำรุงผล

ชาตะ วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

มตะ วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

ประวัติ

นายวิเชียร บำรุงผล

นายวิเชียร บำรุงผล เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ บ้านตำบลพยุหะ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัด นครสวรรค์ เป็นบุตรนายฤกษ์ยัง และนางสีนวล บำรุงผล อาชีพบิดามารดา ค้าขาย เดิมชื่อเล่นว่า ฉาง มีพี่น้องร่วม บิดามารดาเดียวกัน ๑๐ คน คือ

๑. นายวิเชียร บำรุงผล
๒. ต.ช. บุญเรือน บำรุงผล (ถึงแก่กรรม)
๓. นางอรุณ พุ่มทอง
๔. นางราตรี ชันติโชติ
๕. นางไอกิม เกตุบำรุง
๖. นางกังกวย แก้วมัน
๗. รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิชัย บำรุงผล
๘. ต.ญ. ไพรัช บำรุงผล (ถึงแก่กรรม)
๙. นางไพบลูย์ อนุสุเรนทร์
๑๐. นายวิชาญ บำรุงผล

การศึกษาเบื้องต้น

นายวิเชียร บำรุงผล ได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนประจำอำเภอพยุหะคีรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐ จนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๒ แล้วได้เดินทางจากพยุหะคีรีมาอยู่วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร ในคราวเดียวกันกับนายเจริญ อินทรเกษตร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยอยู่อาศัยพระมหาสิริ อัครวงค์ เป็นอาจารย์ ที่คณะ ๖ แล้วย้ายตามอาจารย์พระมหาสิริ ไปอยู่คณะ ๕ ต่อมา พระมหาสิริลาสิกขา ได้อยู่อาศัยพระมหาจันทร์ อัครวงค์ ผู้เป็นน้องชายของพระมหาสิริ แล้วพระมหาจันทร์ได้ย้ายไปเป็นเจ้าคณะ ๒๑ ก็ได้ย้ายตามอาจารย์พระมหาจันทร์ไปอยู่คณะ ๒๑ ด้วย ต่อมาพระมหาจันทร์ย้ายไปสอนพระปริยัติธรรมในหัวเมือง พระมหาพร้อม โพธิศิริ เป็นเจ้าคณะ ๒๑ ได้อยู่ในความปกครองของพระมหาพร้อม โพธิศิริ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้เรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนยูไนเต็ทสกุล ราชดำเนิน เป็นเวลา ๓ ปี สำเร็จชั้น ๓ แผนกภาษาอังกฤษ และเรียนภาษาฝรั่งเศส ที่สมาคมฝรั่งเศสอัลลาเรียงฟร็องซ์ เป็นเวลา ๒ ปี เริ่ม พ.ศ. ๒๔๕๐ สำเร็จชั้น ๒ ภาษาฝรั่งเศส

ศึกษาพระปริยัติธรรมและบรรพชาอุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๖๙ เรียนพระปริยัติธรรม ณ สำนักเรียน
วัดมหาธาตุ เป็นเวลา ๑๒ ปี สำเร็จเปรียญธรรม ๔
ประโยค

บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ พัทธ-
สีมาวัดมหาธาตุ อุปสมบทเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.
๒๔๗๓ โดยสมเด็จพระวันรัต (เขมจารี เฮง) ครั้งดำรง
สมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม เป็นพระอุปัชฌายะ พระ
ธรรมรัตนากร (สวัสต์ กิตติสาโร) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่
พระญาณสมโพธิเป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระพิมล
ธรรม (ช้อย จันทคุโต) ครั้งดำรงศักดิ์สมณศักดิ์ที่พระ
เทพโมลี เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า
“วิฑูโร”

ผลการศึกษาพระปริยัติธรรม

พ.ศ. ๒๔๗๐ สอบได้นักธรรมชั้นตรี

พ.ศ. ๒๔๗๒ สอบได้นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. ๒๔๗๔ สอบได้นักธรรมชั้นเอก

พ.ศ. ๒๔๗๑ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๒ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๓ สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๔ สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๕ สอบได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๗๘ สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๘๑ สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค

เป็นครูบาอาจารย์ในสำนักวัดมหาธาตุ

นายวิเชียร บำรุงผล ในระหว่างที่บรรพชาอุปสมบท
อยู่นั้น มีนามว่า พระมหาวิเชียร วิรุโธ ได้บำเพ็ญประ-
โยชน์แก่พระพุทธศาสนาหลายอย่างหลายประการ กล่าวคือ
ในตำแหน่งตัวได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจนจบชั้นสูงสุดคือ
เปรียญธรรมเอก ๙ ประโยค ในสมัยที่เป็นเปรียญอยู่
นั้น ได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น คือ เป็นครูบาอาจารย์
สอนนักเรียนและบาลี ในสำนักเรียนวัดมหาธาตุ สอน
บาลีไวยากรณ์ สอนธัมมปัทฏฐกถา ชั้น ป.ธ. ๓ มังคลัตถ-
ทีปนี ชั้น ป.ธ. ๔ เป็นประจำ เป็นการช่วยเหลือสำนัก
เรียนและ ครูบาอาจารย์ ซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต
(เขมจารี) ได้กอบกู้ฐานะของวัดมหาธาตุให้รุ่งเรืองด้วย

การศึกษาพระปริยัติธรรม ในเวลานั้น สมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) ได้ลงสอนชั้น ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๔ บ้าง เป็นบางครั้งบางคราว เพื่อทดสอบความรู้ของนักเรียนบาลี และเพื่อเป็นแบบอย่างในการสอนด้วย ดีลาการสอนของเจ้าประคุณสมเด็จพระมอญ้อย่างไร พระมหาวิเชียร วิฑูโร ก็เจริญรอยตามแบบแทบทุกกระเบียดนิ้ว เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) นั้น ตามที่ปรากฏ ท่านพอใจในการสอนพระปริยัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง นอกจากชั้น ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๔ อันเป็นประโยคเบื้องต้นของบาลีแล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จยังสอนพระปริยัติธรรม ภาษาบาลี ชั้น ป.ธ. ๗—๘—๙ ซึ่งเป็นเปรียญเอกอีกด้วย ได้มีนักศึกษาภาษาบาลีหลายสำนักมาขอเรียน ณ หอปริยัตติธรรมวัดมหาธาตุเป็นประจำ ซึ่งเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าพระมหาเถระที่เป็นเปรียญเอกมีความสำคัญในคณะสงฆ์เวลานั้น ปรากฏว่าเคยศึกษาเล่าเรียนไปจากเจ้าประคุณสมเด็จเป็นส่วนมาก

เมื่อเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) มรณภาพลงในปี ๒๔๘๖ นั้น พระมหาวิเชียร วิฑูโร นอกจากสอน พระปริยัติธรรม แผนกบาลี จากที่โรงเรียนเป็นประจำ

แล้ว ก็ได้มีพระภิกษุสามเณรที่กำลังเรียนชั้นเปรียญเอก
ในวัดมหาธาตุ ไปขอเรียนที่กุฏิข้าง พระมหาวิเชียร ก็ได้
ให้ความอนุเคราะห์สอนให้ แม้มีผู้สนใจเรียนเพียงรูป
เดียว ก็สอนมิได้มีความรังเกียจหรือเบื่อหน่าย คงให้
ความรู้เป็นวิทยาทานโดยสม่ำเสมอ ซึ่งผู้เรียบเรียงประวัติ
ของท่านก็ได้อาศัยศึกษาเล่าเรียน ป.ธ. ๗—๘—๙ กับท่าน
โดยลำดับ ความเรื่องนี้ได้ทราบถึงพระพิมลธรรม (จัน-
ทศุโต ช้อย) ผู้เป็นเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุต่อจากเจ้าประ
คุณสมเด็จพะวันรัต (เขมจารี) จึงได้ตั้งให้พระมหา
วิเชียร วิสุโร เป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรม ชั้น ป.ธ.
๗—๘—๙ โดยเปิดสอนในภาคค่ำที่หอปริยัติธรรมนั่นเอง
ได้ปรากฏว่ามีพระภิกษุสามเณร ไปขอเรียนกับพระมหา
วิเชียร หลายรุ่น หลายสมัยตลอดมา

นายสำออง วสยางกูร สมัยบวชเป็นพระภิกษุผู้เคย
เป็นเลขานุการสมเด็จพะวันรัต (เขมจารี) เล่าว่า เจ้า
ประคุณสมเด็จนั้น ก่อนที่จะแสดงพระธรรมเทศนาวันพระ
ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ จะต้องค้นคว้าอ่านคัมภีร์ พระ
ไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นการเตรียมตัวล่วงหน้าแล้ว
จึงแสดงพระธรรมเทศนา เป็นธรรมเนียมตลอดมา ได้

เคยมอบให้ พระมหาลอ ทินนาโง ป.ร. ๙ เป็นผู้ค้น
อาคตสถานที่มาของธรรมะที่จะแสดง ก่อนจะถึงวันพระ
ทุก ๆ คราวเป็นประจำ การที่เจ้าประคุณสมเด็จพระญาณ
ให้ศิษย์ค้นคว้าคัมภีร์บาลีเพื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา
นั้น ก็เพื่อจะให้ศิษย์คุ้นเคยต่อการค้นคว้าหนังสือต่อไป
เป็นการส่งเสริมความชำนาญในพระปริยัติธรรม ติดต่อกัน
ด้วย ต่อมา พระมหาลอ ทินนาโง ลาสิกขาไปรับราชการ
และเปลี่ยนชื่อเป็นนายทินกร ทองเสวต เจ้าประคุณ
สมเด็จพระเจ้าก็ได้มอบภาระการค้นหนังสือให้เป็นหน้าที่ของพระ
มหาวิเชียร วิรุโธ ดำเนินการต่อมา ซึ่งภาระอันนี้ พระ
มหาวิเชียร วิรุโธ ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดีเรียบร้อย
เป็นที่พอใจของเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าเป็นอย่างดี นับว่าได้ช่วย
เหลือพระอุปัชฌาย์ ด้วยอริยาศัย และความรู้ความสามารถ
จนถึงเวลาที่สมเด็จพระจอมรณภาพ

เป็นสมาชิกสังฆสภาและเลขาธิการ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มีการประกาศใช้พระราช
บัญญัติคณะสงฆ์ใหม่ มีสังฆสภา ซึ่งสมเด็จพระวันรัต

(เขมจารี) วัตรมหาธาตุ เป็นประธานสังฆสภาองค์แรก
พระมหาวีเชียร วิรุโรร ก็ได้เป็นสมาชิกสังฆสภาในคราว
นั้นด้วย ปรากฏว่า พระมหาวีเชียร วิรุโรร เป็นผู้มีส่วน
ในการอภิปรายมีชื่อเสียงรูปหนึ่งในที่ประชุม ซึ่งเป็นที่
ปรากฏโดยทั่วไป

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘
ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของสงฆ์อย่างใหญ่ ภิษุ
หนุ่มสามเณรน้อย ต่างพากันมีความสนใจภาษาอังกฤษ
สนใจศึกษาวิชาทางโลก ทางการคณะสงฆ์ได้ตระหนัก
ในเรื่องนี้เป็นอย่างดี และพยายามที่จะจรรโลงการศึกษา
ทั้งทางโลกทางธรรมให้ประสานกลมกลืนกันไป โดยให้
สำเร็จประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต
มีสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นประ-
ธาน ได้ประกาศการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ให้ชื่อว่า
“สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย” ขึ้นในปี พ.ศ.
๒๔๘๘ ฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกายเวลานั้น พระพิมลธรรม
(ช้อย จานทรโต) ได้มีดำริที่จะจัดการศึกษาของสงฆ์
ในชั้นมหาวิทยาลัยขึ้น โดยมีพระมหาวีเชียร วิรุโรร ร่วม

กิตติด้วย ในฐานะที่พระพิมลธรรม (ช้อย จันทฺโต) เป็น
สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง และเป็นเจ้าคณะตรวจ
การภาค ๑ ได้ประชุมพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายเจ้าคณะ
จังหวัด เจ้าคณะตรวจการภาค ฝ่ายมหานิกายทั่วราชอาณาจักร
จักรชั้นที่วัดมหาธาตุ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๘
ได้ประกาศดำเนินการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร จัดเป็น
มหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายขึ้น ตามพระราช-
ประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดัง
ปรากฏประกาศพระบรมราชโองการในราชกิจจานุเบกษา
แล้วนั้น มีชื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้ว่า “มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย” พระพิมลธรรม (ช้อย จันทฺโต) เป็นสภานายก
องค์แรก เรียกต่อมาว่า ปฐมสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาวิเชียร วิฑูโร เป็นเลขาธิการ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยองค์แรก ดำเนินการศึกษาตั้งแต่แรกเริ่ม
ซึ่งนับว่าเป็นนิมิตอันดีในวงการศึกษาของ
คณะสงฆ์สืบต่อไปภายหน้า

นอกจากนี้ พระมหาวิเชียร วิฑูโร ยังได้เป็นกรรมการ

ตรวจอักษรธรรมและบาลีสันามหลวง ช่วยงานด้านการศึกษา
ของคณะสงฆ์ตลอดมา

ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญ

อาศัยที่พระมหาวิเชียร วิรุโธได้บำเพ็ญคุณประโยชน์
แก่พระศาสนาเป็นที่ปรากฏตั้งกล่าวมา จึงได้รับพระราช-
ทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญ มีราชทินนามว่า
“พระวิเชียรโมลี” เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็น
ปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน ในปีนั้น วัดมหาธาตุได้รับ
พระราชทานสมณศักดิ์ ๒ รูป คือ พระมหาทองคำ ป. ๙
เป็นพระปิฎกโกศล และพระมหาวิเชียร ป. ๙ เป็นพระ-
วิเชียรโมลี บรรดาศิษยานุศิษย์ต่างเรียกท่านว่า “ท่าน
อาจารย์เจ้าคุณวิเชียร” บ้าง “อาจารย์วิเชียร” บ้าง

เพื่อให้ได้เห็นภาพพจน์ของอาจารย์วิเชียร บำรุงผล
ในระหว่างที่อยู่ในสมณเพศมีสถานะอย่างไร ผู้เรียบเรียง
ประวัติได้ขอให้อาจารย์เสนาะ เอกพจน์ ผู้เป็นสหายนิก
ของท่านช่วยเขียน^๕พื้นความจำขึ้น เป็นการเล่าเรื่องความ
หลังประกอบประวัติของท่านให้สมบูรณ์

และเพื่อเป็นที่ประจักษ์ต่อไปภายหน้า จึงขอแนะนำ

อาจารย์เสนาะ เอกพจน์ ไว้ ณ ที่นี้ ท่านผู้นี้เป็นเปรียญ ๗ ประโยค สำนักวัดมหาธาตุ ลาสิกขาไปเมื่ออายุ ๒๑ พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังจากสอบได้เป็นเปรียญ ๗ ประโยคไม่นาน ได้เข้าศึกษาวิชากฎหมาย คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อแรกลาสิกขาภายในหนึ่งเดือน ได้เข้ารับราชการเป็นเสมียนแผนกสอบไล่กองวิชาการ กรมศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาท่านได้ศึกษากฎหมายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ได้ ธ.บ. และได้ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ระหว่างปี ๒๔๙๔ ถึง ๒๔๙๕ ได้ DIP in C.L.S. (Contab) และได้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม ได้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลฎีกา จนครบเกษียณอายุ ในอดีต ได้เป็นผู้บรรยายพิเศษวิชากฎหมาย ในคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นสมาชิกวุฒิสภา ตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้ง ปัจจุบัน เป็นหัวหน้าสำนักกฎหมาย ธนาคารไทยทุน ถนนสีลม กรุงเทพมหานคร ท่านได้กรุณาเขียนเล่าไว้ดังต่อไปนี้

“.....เมื่อมีเวลาว่างก็นั่งคิดและนอนนึกถึงความหลัง
เมื่อครั้ง พ.ศ. ๒๔๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งล่วงมา
แล้วถึง ๔๔ ปีโดยที่ผู้เขียนอยู่ในวัยของคนหนุ่มน้อย
ขนาด ๕ รอบครึ่งแล้ว ก็ยากลำบากพอสมควร แต่
ก็ได้มาดังต่อไปนี้

(๑) ในสมัยนั้น มหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งปกครอง
และควบคุมอย่าง เข้มแข็งและเคร่งครัดโดยพระเดช
พระคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี ป. ๙)
พระอุปัชฌาย์ที่รักและเคารพ ของ พวกเราในฐานะ
เป็นเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ นั้น กำลังโด่งดังไปทั่ว
ราชอาณาจักรไทย ทั้งในฐานะที่เป็นวัดที่สะอาด ถึง
แม้จะมีพระภิกษุและสามเณรมากมาย แต่ก็มีความ
ประพฤติสงบเรียบร้อยเป็นสมณสาธูป และในฐานะ
ที่เป็นสำนักที่อบรมสั่งสอนนักเรียน และภาษาบาลี
ตั้งแต่ชั้นต่ำถึงชั้นสูงสุด โดยมีสำนักอื่น ๆ มากมาย
มาขึ้นอยู่กับ เพื่อนักศึกษาจะได้อาศัยศึกษาเล่าเรียน
วิชาที่กล่าวแล้ว จึงมีจำนวนนักศึกษามากมายหลาย
พันในปีหนึ่ง ๆ นักศึกษาแห่งสำนักนี้สอบไล่ได้มาก

กว่าสำนักอื่นใดทั้งสิ้น เพราะก่อนจะส่งเข้าสอบ
สนามหลวงจะต้องผ่าน การ สอบ คัดเลือกโดยสนาม
วัดมหาธาตุ ฯ เสียก่อน สำนักนี้จะไม่ยอมส่งนัก
ศึกษาที่ไร้คุณภาพเข้าสนามหลวงเป็นอันขาด สำนัก
ต้องการคุณภาพยิ่งกว่าปริมาณ

(๒) ในบรรดานักศึกษาทั้งหลายเหล่านั้น ได้มี
นักศึกษาที่ได้รับยกย่องว่า เป็นนักศึกษาชั้นแนว
หน้าอยู่ ๒ รุ่น คือ รุ่นหนึ่ง เป็นนักศึกษาที่สอบ
ไล่นักธรรมชั้นตรี - โท - เอก และเปรียญ ๓-๔
— ๕ — ๖ — ๗ — ๘ — ๙ ประโยค โดยสอบควบได้ติดต่อกัน
กันทุกปี ไม่เคยสอบตกเลย ทั้ง ๆ ที่คนอื่นสอบตก
แล้วตกอีก รุ่นหนึ่งที่ว่านี้ คือ อาจารย์ ธนิต (กี)
อยู่โพธิ์ (อดีตอธิบดีกรมศิลปากร) อาจารย์เจริญ
อินทรเกษตร ธ.บ. เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน
อาจารย์แปลก สนธิรักษ์ ป.ธ.๘ (อดีตข้าราชการ
ชั้นเอกหัวหน้ากองวัฒนธรรมกระทรวงศึกษาธิการ)
และอาจารย์วัน นวลยง (อดีตข้าราชการชั้นโท

กองวรรณคดี กรมศิลปากร ซึ่งถึงแก่กรรมไป
ก่อนแล้ว)

(๓) ส่วนวันที่ ๒ เป็นนักศึกษาที่สอบไล่ได้นัก
ธรรมตรี — โท — เอก และเปรียญ ๓—๔—๕—๖—๗
ประโยค โดยสอบควบกัน เช่น นักธรรมโท กับ
เปรียญ ๔ ประโยค, นักธรรมเอกกับเปรียญ ๕ ประ
โยค เป็นต้น ได้ติดต่อกันทุกปี ไม่เคยเปิดโอกาสให้
คำว่าตก เข้ามาอยู่ใน Record แห่งการสอบไล่ของ
ตน ๆ และคะแนนที่ได้ก็ปรากฏว่าอยู่ใน Grade (ซึ่ง
สนามหลวงเรียกว่า “๓ หอ คือ ๓ ให้ ได้แก่ ให้—
ให้—ให้” โดยไม่มีคำว่า “ไม่” ปะปนอยู่) ในการ
ประกาศผลสอบไล่ของสนามหลวงนี้ มิได้ประกาศ
แบบการประกาศผลสอบไล่ มศ. ๕ หรือปริญญา
ของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ หากแต่ประกาศโดยอ่าน
รายชื่อที่ตำหนักสมเด็จพระสังฆราชในคณะ ๑ วัด
มหาธาตุฯ ท่ามกลางที่ประชุมของคณะกรรมการ
สอบไล่ ต่อหน้าครูอาจารย์ และนักศึกษาซึ่ง
มาจากสำนักต่าง ๆ ทั้งพระนครและธนบุรี ซึ่งสมัย

นี้ เรียกว่า “ก.ท.ม.” มีจำนวนไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ รูป โดยระบุถึงชื่อสำนักและชื่อผู้สอบไล่ได้ แต่ละประโยคแต่ละสำนักตามลำดับ จึงเป็นที่น่า ตื่นเต้นมาก ผู้เขียนจำได้ โดยไม่มีวันลืม ก็คือ ในขณะที่ ท่านเจ้าคุณพระเทพเมธากร เมื่อครั้งยังเป็นพระ มหาลำไย ภทฺธิโย ในฐานะเลขานุการแม่กองบาลี สนามหลวง คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส กำลังอ่านว่า “ผู้สอบไล่ได้ เปรียญ ๗ ประโยค สำนักวัดมหาธาตุฯ” นั้น ได้ ยินด้วยของตนเองว่า มีเพื่อนนักศึกษารูปหนึ่ง ซึ่ง ยืนฟังอยู่ใกล้ ๆ ต่างไม่รู้จักกันเพราะคนละสำนัก ได้พูดออกมาอย่างแผ่วเบา เกือบเป็นเสียงกระซิบว่า “ชุดนี้ไม่มีวันตก” ผู้เขียนเองแม้จะได้ยินคำยกย่อง แต่ใจก็เต้นแรงแทบหยุดเพราะกลัวตกเนื่องจากตั้ง แต่เกิดมาเป็นนักเรียน ไม่เคยคิดว่าสอบไล่ได้ก่อน ประกาศผลเลยสักที แต่เดชะบุญกุศลรุ่นของอาจารย์ วิเชียร สอบไล่ได้หมดทั้ง ๔ คน จริง ๆ

อันที่จริงรุ่นที่ ๒ นี้ เดิมมีมากตั้งแต่ครั้งเริ่มสอบ

เปรียญ ๓-๔-๕-๖ แต่พอถึง ๗ ประโยคคงเหลือ
๔ รูป เพราะเพื่อนร่วมรุ่น บังเอิญเคราะห์ร้ายสอบ
ตกเสียบ้าง ในระหว่างทางที่จะถึงเปรียญเอก ๗
ประโยค จึงเหลือเกะกันเป็นแพเพียง ๔ รูปเท่า
นั้นที่ไม่เคยสอบตกเลย จนกระทั่งลาสิกขาหรือตาย
จากกัน

(๔) รุ่นที่ ๒ ที่ว่านี้ มีใครบ้าง ?

มี ๔ คือ ๑ อาจารย์วิเชียร บำรุงผล (อดีต
เจ้าคุณวิเชียรโมลี, อดีตข้าราชการชั้นเอกหัวหน้า
กองจริยศึกษา, ผู้ตรวจราชการกรมการศาสนา ถึง
แก่กรรม)

๒. อาจารย์บุรินทร์ (ทองอยู่) เจตนสว่าง
ธ.บ. (อดีตปลัดจังหวัดเอก จังหวัดตรัง ถึงแก่
กรรมแล้ว)

๓. อาจารย์เย็น นาคแก้ว (อดีตปลัด
อำเภอโท อำเภอเมือง จังหวัดตาก ถึงแก่กรรมแล้ว)
จึงยังคงเหลืออยู่แต่ผู้เรียบเรียง เพียงคนเดียว
รู้สึกว่าจะพอควร

(๕) ในรุ่น ๒ นี้ ผู้เขียนได้ลาสิกขาก่อนเพื่อน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ต่อมาอาจารย์เย็นก็เกิดใจร้อนไม่
เย็น อย่างซื่อ สึกบ้าง และขึ้นไปรับราชการที่จังหวัด
ตาก บ้านเกิดของตน ส่วนอาจารย์บุรินทร์กับ
อาจารย์วิเชียรยังขยันอยู่เรียนต่อไป พอสอบได้
เปรียญ ๘ ประโยค อาจารย์บุรินทร์ก็สึกบ้าง และ
ไปเรียนกฎหมายที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
การเมือง และรับราชการที่กรมการศาสนาเป็นแห่ง
แรก ส่วนอาจารย์วิเชียร เรียนต่อจนได้เปรียญ ๘
ประโยค และได้เป็นครูอาจารย์มีลูกศิษย์เรียนจบ
เปรียญ ๘ เท่าอาจารย์หลายคน

(๖) ในด้านความเฉลียวฉลาด เห็นจะต้องยก
ให้ท่าน เพราะมีสมองเฉียบแหลมเป็นนักวรรณคดี
กวีนิพนธ์ แต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนได้ไพเราะ
เสนาะหู

ในกลุ่มของเราทั้ง ๔ นี้ นอกจากเรียนกับครู
อาจารย์แล้ว ต่างทำตนเป็น tutor ผู้แนะนำสั่ง
สอนของกันและกันจนพากันสอบไล่ได้สมปรารถนา
อาจารย์วิเชียร เป็นมิตรที่ซื่อสัตย์ ห่วงดีต่อ

เพื่อนฝูงอย่างยิงและจริงใจ ไม่เคยแสดงกิริยาทำที่
ส่อให้เห็นถึงความอิจฉาริษยาเพื่อน ๆ ของตน
เลย ผู้เรียบเรียงยังจำได้ว่า ในระหว่างเวลาเรียน
เปรียญ ๗ ประโยค นั้น ร่างกายและจิตใจ ชักจะ
ไม่เข้มแข็ง รู้สึกเบื่อ ๆ ไม่อยากหยิบหนังสือมาดู
พอตกถึงเวลากลางคืนภายหลังทำวัตรแล้ว ก็ภายหลัง
๒๐.๓๐ น. อาจารย์วิเชียร จะหอบตำราและ
และซ่อมแปลหนังสือ ซึ่งเป็นหลักสูตรเปรียญ ๗
ประโยค (ส่วนเวลากลางวัน พวกเราเป็นครูสอน
หนังสือบาลีไวยากรณ์ ไม่มีเวลาจะดูตำรา) เมื่อเห็น
ผู้เขียนบ่นเบื่อ ๆ นิ่ง ๆ นอน ๆ แบบคนหมดกำลังใจ
อาจารย์วิเชียรก็ไม่พูดพรวดทำเพลง ลูกชั้นไปนั่งที่
โต๊ะเขียนหนังสือของข้าพเจ้า ซึ่งตั้งอยู่กลางห้อง
แล้วแต่งเป็น คำกลอนเพื่อ ปลุกใจผู้เขียนเสร็จแล้ว
อ่านดัง ๆ เพื่อปลุกใจว่า เสนาะเอ๋ยเคยกึกก้อง
เกียรติคุณ ข้าพเจ้าพอได้ยินเท่านั้น ก็ตาสว่างหาย
ง่วง ดุจปลิดทิ้ง ลูกชั้นนั่งคว่ำตำราอ่านแล้วช่วย
กันแปลทันที ที่เขาว่า “ข้างที่เคยออกศึกสงคราม

แล้ว ไต่ยีนกลองศึกไม่ได้เป็นต๋องก๊กกะนอง วึ่ง
แปร้นทั้นที” นั้น คงจะมีมูลความจริง กลอนบทนี้
ผู้เขียนไม่เคยลืม แม้จะผ่านพ้นมา ๔๔ ปีแล้วก็ตาม
นึกจะเอ่ยอ้างให้เพื่อนหรือบุตร ภริยา ฟัง ถึงความ
ดีของเพื่อนผู้นี้ ก็อ้างได้ถูกต้องทันทีเพราะมันจับจิต
ประทับใจ และฝังอยู่ในส่วนลึกของความทรงจำ ทำให้
ให้มองเห็นความดีของเพื่อนยากนี้ รู้สึกเสียตาย
ถ้าข้าพเจ้าจะแกลังทำวีรธรรมาต๋องตั้นตั้น หายวง
ผลุนผลันลุกขึ้นมา คงจะได้คำกลอนครบบท และ
คงจะไพเราะจับใจอย่างใหญ่หลวง นอกจากมาซ่อม
ที่คณะ ๑ ที่กุฎิผู้เขียนแล้ว ยังชวนกันไปฝึกซ้อมกับ
เพื่อน ๆ ที่คณะอื่น ๆ ภายในวัดเดียวกันอีก เพื่อน
แท้ที่เห็นเช่นนี้หายากอย่างยิ่ง.....”

ลาสิกขาและเข้ารับราชการ

พระวิเชียรโมลี ได้ขอพระบรมราชานุญาต
ลาสิกขาเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้เข้า
รับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นตรี ตำแหน่ง

ประจำแผนกสำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๙๓ โดยคำแนะนำของพระอาจารย์มหาวงศ์ เขาวนกะวี ฝากนายพร้อม จุลชาติ ซึ่งเป็นเลขานุการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และหลวงประพันธ์ไพรัชพากย์ เป็นเลขาธิการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติเวลานั้น

ระหว่างนี้ อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ได้ทำหน้าที่เขียนบทความทางวิทยุกระจายเสียง ปาฐกถาเผยแพร่วัฒนธรรมในหน่วยวัฒนธรรมเคลื่อนที่ ในจังหวัดต่างๆ ตามนโยบายของรัฐบาล เพื่อปลุกฝังวัฒนธรรมให้ประชาชนได้ซาบซึ้ง รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ อันเป็นสถาบันสำคัญของชาติบ้านเมือง โดยมี นายพร้อม จุลชาติ เลขานุการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นผู้ควบคุมหน่วยวัฒนธรรมเคลื่อนที่ อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ได้ทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ได้รับชมเชยจากทางราชการโดย ฯพณ ฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ในฐานะ

บังคับบัญชาสภากว๊ฒนธรรมแห่งชาติ ในเวลานั้น หลาย
ครั้ง

วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๙๖ ได้ดำรงตำแหน่ง
หัวหน้าแผนกกลาง สำนักกวุฒนธรรมทางวรรณกรรม
ยังเป็นข้าราชการชั้นตรี

วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๙๗ เลื่อนเป็นข้าราชการ
ชั้นโทในตำแหน่งเดิม

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ สภากวุฒนธรรมแห่งชาติถูก
ยุบ ได้โอนไปประจำสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
เมื่อวันที่ ๑ กันยายน ๒๕๐๑

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ โอนมารับราช-
การในกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการในตำแหน่ง
อนุศาสนาจารย์โท กองอนุศาสน์

วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๐๗ ดำรงตำแหน่งหัวหน้า
แผนกอนุศาสนาจารย์ กองจริยศึกษา ซึ่งเปลี่ยนชื่อมา
จากกองอนุศาสน์

วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๐ เลื่อนชั้นเป็นข้าราชการ

พลเรือนสามัญชั้นเอก   ตำแหน่งหัวหน้ากองจริยศึกษา
กรมการศาสนา

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ ย้ายไปดำรงตำแหน่ง
ผู้ตรวจราชการกรม กรมการศาสนา ข้าราชการพลเรือน
สามัญชั้นเอก

วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๑๔ ออกจากราชการเหตุ
ครบเกษียณอายุ

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

วันที่ ๑๑ มกราคม ๒๔๙๔   ได้รับพระราชทาน
เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๙

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๖   ได้รับพระราชทาน
เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๘   ได้รับพระราชทาน
เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๘   ได้รับพระราชทาน
จตุรตาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๐   ได้รับพระราชทาน
ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

ชีวิตสมรสและครอบครัว

อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ได้ทำการสมรสกับนางสาว
เจริญเพ็ญ จันทรินทุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ มีบุตรธิดาด้วย
กัน ๖ คน คือ

๑. นางโมลีรัตน์ ถนอมสัจย์
๒. นายชัชระ บำรุงผล
๓. นายพสุพร บำรุงผล
๔. นายอมรพรรณ บำรุงผล
๕. นางสาวปัญจมี บำรุงผล
๖. ท.ช. มณีโชติ บำรุงผล

ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ครั้งหลัง เลขที่ ๑๑๖/๕ ถนน
จรัสสินทวงศ์ หน้าวัดคีตวศ เขตบางกอกใหญ่ กทม. ต่อมา
ได้หย่าขาดนางเจริญเพ็ญ จันทรินทุ เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๕๑๒ ด้วยเหตุผลส่วนตัวทั้งสองฝ่าย ระหว่างที่
หย่าขาดจากกันนี้ อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ได้รับความ
เลื่อมล้นบุตรธิดาทั้ง ๖ คน โดยทำหน้าที่เป็นทั้งบิดาและ
มารดาโดยตลอด ให้การศึกษาเล่าเรียนทุกคน ซึ่งเป็นภาระ
อันหนัก โดยมีได้มีความท้อถอย

ระหว่างที่ดำรงอยู่ในชีวิตกฤหัสถ์นี้ อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ได้คลุกคลีอยู่กับงานพระพุทธศาสนาโดยตลอด เป็นนักวิชาการ บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่พระภิกษุ สามเณร ช่วยเหลืองาน อบรมพระสังฆาธิการที่ท่านเจ้า ประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสามพระยา ได้จัด ให้มีขึ้น มิได้มีความเหน็ดเหนื่อย ทั้งยังช่วยงานเกี่ยวกับการสอนภาษาบาลี ในสำนักวัดสามพระยา ความที่อาจารย์ วิเชียร บำรุงผล มีจิตใจผูกใฝ่ในการศึกษาภาษาบาลีนี้ ได้เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป สมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณ-มหาเถระ) ได้เคยมีลายพระหัตถ์ชมเชยและรับสั่งให้เฉลย ข้อสอบ วิชาแปลประโยค ป.ธ. ๙ ครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์ ท่านทรงทำหน้าที่เป็นแม่กองบาลีสนามหลวง และดำรง ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแล้ว

ในด้านนักธรรมนั้น อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ก็ได้ บำเพ็ญประโยชน์เป็นสาระไว้ คือ ได้เรียบเรียงหนังสือ แบบเรียน “ศาสนพิธี” ที่ใช้เรียนใช้สอน และออกข้อสอบ ในนักธรรมชั้นตรี และชั้นโท ตลอดมาจนทุกวันนี้ เป็น ที่ปรากฏ โดยให้โรงพิมพ์การศาสนาพิมพ์ออกจำหน่าย

หารายได้เข้าศาสนสมบัติกลาง อาจารย์วิเชียร บำรุงผล
บำเพ็ญตนอย่างที่เราเรียกว่าเป็นคนครึ่งคนครึ่งพระ เป็น
อาจารย์บอกหนังสือพระภิกษุสามเณร อยู่วัดมากกว่าอยู่
บ้าน มีชีวิตสันโดษและเสียสละ

เพื่อยืนยันความข้อนี้ ได้ขอให้อาจารย์นาวา-
อากาศเอกพิเศษ แย้ม ประพัฒน์ทอง ป.ธ. ๙ อดีตหัวหน้า
กองอนุศาสนาจารย์ กองทัพอากาศ ซึ่งได้ร่วมงาน
ช่วยพระพุทธศาสนา เป็นที่เคารพนับถืออย่างยิ่งของผู้
เรียบเรียง ช่วยกรุณาเขียนเล่าเรื่องงานที่เกี่ยวกับการบอก
หนังสือพระ ของอาจารย์วิเชียร บำรุงผล ดังต่อไปนี้

“ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๓ อาจารย์วิเชียร ได้ถวาย
ความรู้พระปริยัติธรรม ประโยคเปรียญเอก ป.ธ. ๗
ป.ธ. ๘ และ ป.ธ. ๙ ซึ่งอยู่ในความอำนวยการ
ของพระคุณเจ้า พระเทพเวที วัดสามพระยา
(ปัจจุบัน คือ เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
ชุตินฺธรมหาเถระ) อาจารย์วิเชียร ได้ถวายด้วย
ศรัทธาปสาทะอย่างแท้จริง เพราะในขณะนั้นยังไม่มี
โรงเรียนพระปริยัติธรรมประโยคเปรียญเอกเหมือน

ในปัจจุบัน แต่พระคุณเจ้าองค์นั้น มีกรุณาในพระ
เปรียญ ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูง ซึ่งต้อง
เล่าเรียนด้วยตนเอง ขาดครูอาจารย์ผู้ให้คำแนะนำ
จึงได้ดำรงจิตขึ้น และ อำนวยผลดีตลอดมา

การถวายความรู้แก่พระเปรียญที่จะเข้าสอบ
ประโยคเปรียญเอก (ป.ธ. ๗-๘-๙) ระยะเริ่ม
แรกได้กระทำแบบกวตวิชา คือ ใช้เวลาก่อนจะ
เปิดสนามสอบ ประมาณ ๑ เดือน ใช้เวลาในการ
ถวายความรู้ทั้งตอนเช้าและตอนบ่าย ในวันหนึ่ง
ประมาณ ๖ ชั่วโมง พระเปรียญที่เข้ารับความรู้ มา
จากจังหวัดต่าง ๆ พักที่วัดสามพระยาบ้าง พักกับ
พระเปรียญที่คุ้นกันบ้าง ถึงเวลาก็มาฟังความรู้
ตามที่ต้องการ ต่อมาได้กำหนดการถวายความรู้เป็น
กิจจะลักษณะ คือเริ่มตั้งแต่เข้าพรรษาถึงออก
พรรษา หยุดในจีวรกาล ๑ เดือน เปิดอีกระยะ
หนึ่งจนถึงวันสอบพระปริยัติธรรม การดำเนินการ
ทั้งหมดนี้ ดำเนินการที่ วัดสามพระยา ในความ
อุปถัมภ์ของเจ้า ประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ซึ่งดำรงสมณศักดิ์ในตอนนั้น เป็นพระเทพเวที มีตอนหนึ่งการถวาย ความรู้แด่ พระเปรียญ ดังกล่าวนั้น มีอันต้องย้ายสถานที่ไปที่วัดกนิษฐนาถ ฝั่งธนบุรีแล้วไปที่วัดสุทัศน์ฯ ต่อมาก็กลับมาเปิดที่วัดสามพระยาได้อีก จนกระทั่งได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมชั้นสูง เป็นของคณะสงฆ์ ในความอำนวยการ ของเจ้า ประคุณ สมเด็จพะ พุทธโฆษาจารย์เรื่อยมาจนปัจจุบัน.

อาจารย์วิเชียร ได้เข้าร่วมในการถวายความรู้แด่พระเปรียญเอกมาตั้งแต่ระยะเริ่มต้น พระเปรียญเอกที่ดำรงสมณศักดิ์ในปัจจุบัน ได้รับความรู้จากอาจารย์วิเชียร เป็นพระราชาคณะชั้นสูงถึงชั้นหิรัญบัฏก็มีบางองค์

ตลอดเวลายาวนานประมาณ ๒๐ ปี อาจารย์วิเชียรได้ถวายความรู้แด่พระเปรียญ ณ วัดสามพระยา ด้วยแรงศรัทธาอย่างแท้จริง เคยปรารภว่า “เมื่อชาติก่อน คงจะเป็นผู้หนึ่งในท่านผู้สอนพระปริยัติธรรม มาเกิดชาตินี้ จึงมีอุปนิสัยเช่นนี้ ”

อาจารย์วิเชียร มีความรู้บาลีเชี่ยวชาญ
เพียงไร เป็นที่ประจักษ์อยู่ในหมู่ท่านผู้รู้บาลี นอก
จากความรู้บาลีแล้ว ยังมีความรู้เบ็ดเตล็ด เกี่ยวกับ
ภาษา วรรณคดี โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน อยู่
ในขั้นดีทีเดียว โดยเฉพาะเรื่องภาษา เคยได้ยิน
วินิจฉัย คำ ๆ หนึ่งชวนให้จำ ขอนำมาบันทึกไว้
เพื่อเป็นเกียรติแก่อาจารย์วิเชียร คือ คำว่า “แลน-
คา” เป็นชื่อภูเขาลูกหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิเรียกกัน
ว่า “แลน—คา” อาจารย์วิเชียร วินิจฉัยว่าควร
เป็น “แล—นะ—คา” อันมีความหมายว่า “พระ
ยาแลได้ขึ้นไปบนภูเขานั้น เพื่อเลือกชัยภูมิที่จะ
สร้างเมือง เห็นพื้นที่อันเป็นชัยภูมิดี ก็ชี้ให้
ประชาชนสร้างบ้านเมือง คือ ที่ตั้ง จังหวัดชัยภูมิ
ในปัจจุบัน ภูเขาลูกนั้น จึงได้นามว่า “แล—นะ—
คา” คือ “ภูเขายาแล”.

คติประจำใจของอาจารย์วิเชียร ตามที่แสดง
ออกให้ปรากฏ มีความว่า—

ถ้าจะอ่อน อ่อนให้เป็น ดังเส้นไหม

เอาไว้ใช้ มักเสียโคร่ง เพื่อโยงเขียน

ถ้าจะแข็ง แข็งให้เป็น เช่นวิเชียร
เอาไว้เจียน ตัดกระຈก ได้ตั้งใจ”.

นอกจากนี้ อาจารย์วิเชียร บำรุงผล ยังได้เป็น
อาจารย์บรรยายพิเศษใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาจารย์บรรยายพิเศษในมหาวิทยาลัยศิลปากร และเมื่อปี
พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้มีการตั้งมูลนิธิภูมิพลโลกขึ้น โดยมี
โครงการปรีวรรตอักษรขอม และอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลเป็นภาษาไทยขึ้น ตั้งสำนักงาน ณ วัด
สระเกศ อาจารย์วิเชียร บำรุงผลก็ได้ร่วมงานนี้ ในฐานะ
ผู้อำนวยการด้านภาษาบาลี ได้ชำระสอบทาน คัมภีร์
สัทธัมมปัปกาสนี อรรถกถาปฏิสัมภิทามัคค์ ภาษาบาลี
ซึ่งมีพิมพ์เป็นอักษรบาลีไทยภาค ๑ ส่วนภาค ๒ ยังไม่มี
เป็นอักษรไทย มูลนิธิได้ปรีวรรตเป็นอักษรไทยและท่าน
อาจารย์ได้ชำระให้ถูกต้องขึ้น และยังได้ ชำระ และ แปล
คัมภีร์คันถิปฏิสัมภิทามัคค์ค้างอยู่ ก็พอดีหมดเวลา

อวสานของชีวิต

ชีวิตของอาจารย์วิเชียร บำรุงผล คลุกคลีอยู่กับงาน
พระศาสนาโดยตลอด สุขภาพดี ไม่ค่อยมีการเจ็บป่วย

เป็นคนมีความอดทนอย่างกล้าเลิศ ทั้งร่างกายและจิตใจ เมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๙ ได้ออกจากบ้านไปทำงานตามปรกติ คือสอนหนังสือชำระและแปลหนังสือภาษาบาลี เกิดเป็นลมหน้ามืดไม่รู้สีกตัว ไม่ทราบว่าเป็นที่ใด มีคนพาไปส่งโรงพยาบาลกลางและทางโรงพยาบาลได้แจ้งไปยังบ้านพักหน้าวัดคีตวงศ์ นายแพทย์วิชัย บำรุงผล ผู้เป็นน้องชายทราบจึงได้ไปรับมารักษาตัวที่โรงพยาบาล ศิริราช จากการตรวจสอบทางสมองโดยละเอียด แพทย์พบว่า เป็นโรคเส้นเลือดในสมองโป่งพองและแตกออก โรคนี้จะรักษาให้หายได้โดยวิธีเดียว คือ การผ่าตัดสมอง ในระหว่างที่พักรักษาตัวให้พ้นอันตรายระยะแรกเพื่อรับการผ่าตัด อีกประมาณ ๒ สัปดาห์ต่อมา เส้นเลือดโป่งพองที่เคยแตกและเลือดหยุดแล้วได้เกิดแตกออกโดยกระทันหันอีก ผลการแตกครั้งที่ ๒ นี้ แพทย์จำเป็นต้องทำการผ่าตัดสมองโดยด่วน และพบว่าส่วนสำคัญของสมองถูกทำลาย สูญความสามารถของแพทย์จะช่วยให้อาการของอาจารย์วิเชียร บำรุงผล ดีขึ้นได้ ได้ถึงแก่กรรมลงเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เวลา ๐๗.๐๐ น. เศษ ณ ศิริราชพยาบาล สิริรวมอายุได้ ๖๖ ปี ๑๕ วัน

มรณกรรมของอาจารย์วิเชียร บำรุงผล ได้ทิ้งบุตร
ธิดาให้อยู่ในความว้าเหว เพราะบุตรธิดายังไม่บรรลุนิติ-
ภาวะ จะต้องผจญโลกต่อไป และเป็นการสูญเสียนักปราชญ์
ด้านภาษาบาลีไปผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นการสูญเสียอย่างยิ่งใหญ่
ในวงการพระพุทธศาสนา แต่ความตายเป็นกฎธรรมดา
ของโลกไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ เหลือไว้แต่ความดีงามที่อยู่ใน
ในความทรงจำตลอดไป

นายสิริ เพ็ชรไชย

เรียบเรียงและรวบรวมประวัติ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
๑. นำทัสนาจรวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	๑
๒. นำทัสนาจรวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	๒๓
๓. นำทัสนาจรวัดสุทัศนเทพวราราม	๖๖
๔. นำทัสนาจรวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	๗๘
๕. นำทัสนาจรวัดพระธาตุดอยสุเทพ เชียงใหม่	๕๓
๖. นำทัสนาจรวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง	๑๓๓
๗. นำทัสนาจรพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช	๑๖๕
๘. นำทัสนาจรวัดพระนารายณ์มหาราช นครราชสีมา	๑๕๒
๙. กำกวนนิพนธ์ร้อยกรอง	๒๒๑

นำหน้าจร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ของ

กองอนุศาสนา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

นายวิเชียร บำรุงผล รวบรวมและเรียบเรียง

ความรู้เรื่องชื่อวัด

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตั้งอยู่ติดกับพระ
บรมมหาราชวังด้านใต้ เป็นวัดตั้งมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี ราวแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา เดิมชื่อ
ว่า วัดโพธาราม ต่อมาเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้อิสร-
ภาพของไทยที่เสียไป เพราะข้าศึกกรุงธน ลำเลียงเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๑๑ และตั้งบริเวณรอบเมืองธนบุรีระหว่าง
คลองหลอดทางฝั่งพระนคร กับระหว่างคลองบางกอกใหญ่
และคลองบางกอกน้อยทางฝั่งธนบุรีเป็นราชธานี ให้ชื่อ
ว่า กรุงธนบุรีแล้ว วัดโพธารามจึงเป็นวัดหนึ่ง ที่ตั้ง
อยู่ในเขตพระนครหลวง และได้รับยกย่องเป็น

พระอารามหลวงแต่^๕นั้นมา ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนากรุงเทพ
พระมหานครอมรรัตนโกสินทร์^๕ขึ้นเป็นราชธานี โดย
ย้ายเขต พระนคร มาตั้งทาง ^๕ฝั่ง ตะวันออก ของแม่น้ำเจ้า
พระยาแต่^๕ฝั่งเดียว ถือเอาบริเวณกรุงธนบุรี^๕ฝั่งตะวันออก
เดิมขยายออกไปจนถึงแนวคลองโอ่งอ่างเป็นเขตพระนคร
แล้วสร้างพระบรมมหาราชวัง^๕ขึ้น ในที่ชัยภูมิติดต่อกับวัด
โพธารามด้านทิศเหนือ เพราะเหตุวัดติดต่อกับเขต
พระบรมมหาราชวังดังกล่าวนี้ ในคราวสร้างพระบรม
มหาราชวัง จึงโปรดให้บูรณะพระอารามเป็นการใหญ่
พร้อมทั้งก่อสร้างศิลปวัตถุ และจัดสรรส่วนสัดของวัด
ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย พระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า
“วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๔
โปรดฯ ให้เปลี่ยนเรียกใหม่ว่า “วัดพระเชตุพนวิมล
มังคลาราม” โดยอาศัยเหตุที่เป็นวัดหลวงชั้นเอกมีศาสน
วัตถุอันสวยงาม ล้วนเป็นสิริมงคลอย่างหาที่ติยาก แต่
อย่างไรก็ตาม ชื่อของวัด^๕นี้ ชาวบ้านยังคงเรียกติดปาก
กันทั่วไปว่า วัดโพธิ์ ตามชื่อเดิมอยู่จนบัด^๕นี้

อาณาเขตวัด

วัดพระเชตุพน ฯ หรือ วัดโพธิ์ นี้ มีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสอปลายทางด้านใต้ เนื้อที่ทั้งหมดมีประมาณ ๕๒ ไร่เศษ สร้างแบ่งไว้เป็น ๒ ตอน ตอนเหนือติดพระบรมมหาราชวัง มีถนนท้ายวังคั่นอยู่ในระหว่าง เป็นบริเวณประมาณครึ่งหนึ่งของเนื้อที่วัด มีกำแพงล้อมรอบบันเขตไว้ต่างหาก เรียกว่าเขตพุทธาวาส ตอนนี้เป็นบริเวณ รวมสิ่งก่อสร้าง ศิลป วัตถุ และ โรงพระอุโบสถเอาไว้ในกลุ่มเดียวกัน ได้เขตพุทธาวาสลงไปทางทิศใต้ มีถนนเชตุพนคั่นกลาง เป็นบริเวณที่เนื้อที่สอกลงไปจนถึงที่ตั้งกระทรวงเศรษฐกิจในปัจจุบัน มีกำแพงล้อมรอบอีกเช่นกัน เรียกว่า เขตสังฆาวาส ตอนนี้สร้างกุฏิเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ไว้เป็นหมู่ ๆ จนเต็มบริเวณ การแบ่งตอนและก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในตอนนั้น ๆ ได้มีแผนผังดำเนินการมาโดยลำดับนับแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ แล้ว ฉะนั้น วัดนี้ จึงเป็นวัดที่มีศิลปะประดิษฐ์เรียบร้อยดีที่สุดในวัดหนึ่ง

การเข้าขมวัด

วัดนี้มีปูชนียวัตถุสำคัญและศิลปวัตถุอันล้ำค่ามากมาย
 ควรแก่การศึกษาและศึกษางานไม่น้อย โดยเฉพาะภายใน
 บริเวณเขตพุทธาวาสแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่ดึงดูดและ
 ดึงดูดจิตใจผู้เข้าชมมาก การก่อสร้างในชั้นเดิมสมัย
 รัชกาลที่ ๑ ก็มีพระราชประสงค์จะให้เป็นวัดสำคัญของ
 วังหลวง เพราะตั้งอยู่ติดกับพระบรมมหาราชวังตั้งกล่าแล้ว
 ต้องการจะรวบรวมศิลปกรรมของชาติไทยอันเกี่ยวกับพระ
 พุทธศาสนาในสมัยนั้น มาสร้างไว้ในวัดนี้ และจารึกความรู้
 บางอย่างลงบนแผ่นศิลาแสดงไว้ด้วย เพื่อให้อนุชนคนรุ่น
 หลังได้ศึกษาและชม เป็นเครื่องเพิ่มพูนศรัทธาปสาทการ
 สืบไป ถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็มีพระราชประสงค์เช่นนั้น
 ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงบูรณะสิ่งที่ชำรุดเป็นการใหญ่
 อีกครั้งหนึ่ง และทรงสร้างเสริมเพิ่มเติมขึ้นอีกมากมาย ใน
 สมัยนี้มีพระราชประสงค์ประการสำคัญ ที่นับว่าเป็น
 ประโยชน์สืบมาไม่สิ้นสุด ก็คือต้องการจะให้บริเวณวัดนี้
 เป็นมหาวิทยาลัยสำหรับประชาชน อย่างแท้จริง จึงทรง
 เพิ่มเติมให้มีศิลปศาสตร์แสดงไว้เป็นทานจนครบทุกอย่างคือ

วิชาอักษรศาสตร์ไทย วิชาแพทยศาสตร์ไทย วิชานาฏศิลป์
 วิจารณ์ศิลป์ สถาปัตยกรรมศิลป์ และปฏิมากรรมของไทย จารึกลง
 แผ่นศิลาเพิ่มขึ้นและสร้างตัวอย่าง ดัดตั้งแสดงไว้ทั่วบริเวณ
 เพื่อให้ ประชาชน ผู้สนใจได้เข้าชม และ ศึกษาหาความรู้
 ได้ตลอดกาล พระราชประสงค์นี้นับว่าเป็นประโยชน์
 มากหลาย และเป็นเสน่ห์สำคัญที่ดึงดูดให้ประชาชน
 เข้าชมวัดอยู่ตลอดเวลา แม้แต่ชาวต่างประเทศก็สนใจเข้า
 ชมกันทุกวัน การเข้าชมวัดนี้ จุดสำคัญอยู่ที่บริเวณเขต
 พุทธาวาส ทางวัดเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าชมได้ทุก ๆ
 วัน แต่เนื่องด้วยเขตวัดกว้างขวางยากแก่การรักษา จะ
 เปิดให้เข้าออกทุกประตูและทุกแห่งไม่ได้ ในวันปกติ
 จำเป็นต้องให้เข้าออกได้เฉพาะบางประตูเท่านั้น

เฉพาะ บริเวณ เขตพุทธาวาส ซึ่งมี กำแพง ล้อมรอบ
 ด้านหน้าทางทิศตะวันออกติดถนนสนามไชย มีประตูอยู่
 ๓ ประตู จะเปิดเฉพาะมืงานเทศกาลและมีพระราชพิธี
 เสด็จพระราชดำเนินเท่านั้น นอกนั้นปิดเป็นประจำ ด้าน
 ทิศใต้เป็นด้านข้างติดต่อกับเขตสังฆาวาส มีถนนเขตุน
 คันกลาง ด้านนี้มี ๕ ประตู เฉพาะประตูที่ ๒ ที่ ๓ นับ
 แต่ประตูทางทิศตะวันออกไปหาตะวันตก ๒ ประตูนี้เปิด

เป็นประจำ เป็นทางติดต่อกับเขตสงฆาวาส ท่านจะเข้าชมทาง ๒ ประตูนั้นนับว่าสะดวกที่สุด ส่วนประตูที่ ๔ บางครั้งก็เปิดบ้างแต่ไม่ประจำ นอกนั้นปิดตาย ทางด้านทิศตะวันตกคือด้านทำเตียนติดกับถนนมหาราช มี ๓ ประตูเปิดประจำเฉพาะประตูใต้ประตูเดียว เพราะด้านนี้มีโรงเรียนเทศบาลตั้งอยู่ เป็นทางเข้าออกของนักเรียน อีก ๒ ประตูจะเปิดเฉพาะ วันสำคัญหรือวันมีงานเทศกาลเท่านั้น ทางด้านเหนือติดถนนท้ายวังก็มี ๕ ประตูเหมือนกับด้านใต้ แต่ด้านนี้ปิดตายหมดจะเปิดแต่เฉพาะเทศกาลบางประตู รวมประตูทั้งหมดโดยรอบในเขตนี้มี ๑๖ ประตูด้วยกัน และทุก ๆ ประตูสร้างเป็นซุ้มยอดทรงมงกุฎประดับกระเบื้องประเคลือบสีต่าง ๆ อย่างวิจิตรสวยงามเหมือนกันหมด ฉะนั้น เมื่อท่านจะเข้าชมวัดนี้ ก็ขอให้ท่านเข้าทางด้านทิศใต้ผ่านถนนเขตพนนนั้นแหละจะสะดวกที่สุด ท่านจะเข้าประตูที่ ๒ หรือที่ ๓ ก็ได้

เข้าชมบริเวณพระอุโบสถ

เมื่อท่านผ่านซุ้มประตูวัดเข้ามาในบริเวณเขตพุทธาวาสทางด้านใต้ประตูที่ ๒ หรือที่ ๓ แล้ว สิ่งแรกที่จะสะดุดตา

ท่านก่อนอื่น ก็คือ ภูเขาศิลาปลุกต้นไม้ มีตึกถาวรุภาชีนึ่ง
 แสดงท่าทางต่าง ๆ อยู่ตามโขดหินหลายตัว ภูเขานี้ ก่อไว้
 ๒ ข้างมุขวิหารทิศ ที่ยื่นออกมา จากพระระเบียง วิหารคด
 ตรงกับประตูที่ ๒ ทางเข้าวัดนั่นเอง ตึกถาวรุภาชีบนภูเขา
 เหล่านี้แหละ เป็นตึกตาแสดงท่ากัตตนแก่เมื่อยขบ หรือ
 โรคบางอย่างภายในร่างกายตามแบบโยคี เรียกกันว่า ภาชี
 คัตตน คือ แสดงท่ากายบริหารแบบต่าง ๆ ในสมัยโบราณ
 นั่นเอง ขอให้ท่านพิจารณาดูท่าบริหารร่างกายของตึกถาวรุ
 ภาชีเหล่านี้บ้าง ท่านอาจได้ความรู้เรื่องกายบริหารแบบที่
 ท่านเคยเล่าเรียนมาแล้วในโรงเรียนไม่มากนักน้อย ก่อนที่
 ท่านจะชมสิ่งอื่นขอให้ท่านเข้าไปนมัสการพระในพระอุโบสถ
 เสียก่อน ให้ท่านเดินตรงเข้าไปทางเหนือมุขวิหารทิศที่มี
 ตึกถาวรุภาชีคัตตนนั้นแหละ แล้วเข้าประตูพระระเบียงวิหาร
 คดข้างวิหารทิศนั้น ซึ่งทางวัดเปิดเข้าออกอยู่เป็นประจำ
 ทางเดียวเท่านั้น เมื่อผ่านพ้นพระระเบียงวิหารคด ๒ ชั้น
 เข้าไปแล้ว ท่านจะพบลานกว้าง กลางลานเป็นโรงพระ
 อุโบสถหลังใหญ่ มีกำแพงแก้ว ประดับกระเบื้องเคลือบ
 ล้อมรอบตัวพระอุโบสถมีมุขหน้าหลัง มีเฉลียงเดินได้โดย

รอบ หลังคามุงกระเบื้องสีติดข้อฟ้าใบระกาทางหงส์ मुख
ลดหลั่นกันลงมา ๓ ชั้น มีเสาประธานหน้าและหลังกับ
เสารายเจดียงโดยรอบ รวมในมี ๙ ห้อง

ขอให้ท่านผ่านกำแพงแก้วเข้าไปแล้วขึ้นสู่พระอุโบสถ
ทางมุขหน้าด้านตะวันออก ก่อนเข้าภายในพระอุโบสถ
ขอให้ถอดรองเท้าเสียด้วยเพื่อแสดงการวะสถานที่ แล้ว
ขึ้นบันไดอีกชั้นหนึ่งเข้าภายใน เมื่อเข้าไปแล้ว ก็ขอให้นั่ง
ณ ที่อันสมควร จะนั่งคุกเข่าหรือพับเพียบก็ได้ แล้วก้ม
ลงกราบพระในโบสถ์ ๓ ครั้ง ต่อนี้ขอให้ท่านได้ชมภายใน
พระอุโบสถ

พระที่ท่านกราบตรงหน้าท่านนี้ ตั้งอยู่บนฐานชุกชี
๓ ชั้น องค์พระประธานเป็นพระพุทธรูปได้รับพระราช-
ทานนามไว้ว่า พระพุทธเทวปฏิมากร เป็นพระหล่อด้วย
สัมฤทธิ์ปิดทอง หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว เดิม
เป็นพระประธานอยู่วัดศาลาสีหน้า รัชกาลที่ ๑ ัญเชิญมา
บูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วประดิษฐานไว้เป็นพระประธานที่
วัดนี้ ภายในองค์พระบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ด้วย
นับว่าเป็นพระพุทธรูปใหญ่ที่สวยงามอยู่ไม่น้อย รอบ ๆ

พระประธานนี้เป็นพระสาวก มีอยู่เดิม ๒ องค์ รัชกาลที่ ๓ ทรงหล่อเพิ่มอีก ๘ องค์ ขนาดเดียวกันทั้งหมด

ถ้าท่านดูไปรอบ ๆ ตัวท่าน จะเห็นภาพเขียนจิตรกรรมบนฝาผนังฝีมือแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ผนังระหว่างหน้าต่างตอนล่าง เป็นภาพประวัติพระสาวกเอตทัคคะ ๔๑ องค์ เนื้อหน้าต่างขึ้นไปเป็นเรื่องมหัศจรรย์ คอซองในประธานเป็นเรื่องเมืองสวรรค์ ที่พื้นพระอุโบสถบุหินอ่อนมาแต่เดิม ทุกอย่างนับว่าน่าชมพอใช้

เมื่อออกจากพระอุโบสถแล้ว ท่านควรจะลงมาเดินชมพนักกระเบียงพระอุโบสถให้รอบ ๆ ที่ช่องพนักกระเบียงทุกช่อง มีภาพหนังใหญ่เรื่องรามเกียรติ์สลักลงในแผ่นศิลาฉีกไว้ทุกช่อง ใต้ภาพมีคำโคลงประพันธ์บรรยายเรื่องในภาพติดไว้ด้วย ภาพหนังใหญ่อำหลักหินเหล่านี้ กล่าวกันว่า เป็นพระราชปรารภของรัชกาลที่ ๓ ว่า หนังใหญ่เป็นการเล่นมหรสพของไทยมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นแล้ว ถึงสมัยรัตนโกสินทร์นี้ การเล่นหนังชักคลายความนิยมลง เพราะมีโขนละครเข้าแทน ประกอบกับการเล่นหนังต้องอาศัยศิลปะชั้นสูงมากด้าน เช่น ศิลปะการ

ข้าแหละหนังลอกชุดหนัง ศิลปะการเขียนภาพ ศิลปะการ
 แกะสลักและระบายสีตัวหนัง ศิลปะการเล่น ศิลปะการ
 ร้อยกรองบทพากย์ทางวรรณคดี และศิลปะของครุียางค์
 ประกอบการเล่น เพราะเหตุนี้ การเล่นหนังจึงเป็นของเล่น
 ให้ดีได้ยาก นับวันแต่จะเสื่อมโทรมไป เพื่อให้อนุชนได้ชม
 ภาพตัวหนังดังกล่าว จึงให้อาภาพหนังมาแกะลงแผ่นศิลา
 ให้เหมือนหนังฉลุทุกส่วน ตัดไว้ให้ชม ท่านจะเห็นฝีมือ
 ลวดลายภาพ จำหลักเหล่านี้ละเอียดประณีตดีมาก เหตุนี้
 ชาวต่างประเทศจึงสนใจไม่น้อย ถึงกับขอลอกภาพกันมาก
 มาย จนทางวัดต้องหาผู้ชำนาญมาลอกให้โดยเฉพาะ ไม่ใช่
 เปิดให้ลอกกันได้ทั่วไป วิธีลอกภาพท่านอาจจะมาดูได้ใน
 วันปรกติ เขาใช้กระดาษสาหรือที่เราเรียกกันอีกอย่างหนึ่ง
 ว่ากระดาษว่าว แผ่นหนึ่ง ๆ ก็ขนาดเท่าแผ่นภาพพอที่ เอา
 ทาบลงกับแผ่นภาพใช้ไม้ไผ่เหลาบาง เอาเศษผ้าหุ้มปลาย
 ทั้ง ๒ ข้าง กันทับกระดาษขาด แล้วโก่งกันไม้ขึ้นขอบมุม
 ภาพข้างล่างข้างบนไว้ทั้งซ้ายและขวาขอบละอัน เป็นรูปคัน
 กระสุนโก่ง โดยลักษณะนี้เป็นอันซึ่งกระดาษให้แนบกับ
 ภาพอยู่แน่นทั้ง ๔ มุม เมื่อเรียบร้อยแล้ว จึงใช้หมึกชั้น

สำหรับพิมพ์สำเนาโรเนียว ละเลงลงบนผ้าสำลีพอติดผ้า
 สม่่าเสมอแล้ว เอาผ้าหมึกนั้นค่อยๆ บ้ายลงบนกระดาษตาม
 ลวดลายของภาพ โดยวิธีนี้ภาพส่วนที่^๕นั้นจะติดกระดาษ
 เป็นสีดำ ส่วนที่ลึกหรือเว้าลงจะไม่ติดกลายเป็น^๕พื้นขาว
 ข้อสำคัญของการลอก^๕นี้อยู่ที่ค่อย ๆ เอาผ้าหมึกลูบไล่ไป
 ตามภาพพอแผ่ว ๆ ให้หมึกติดเสมอกัน อย่ากดแรงเป็น
 อันขาด เมื่อลูบไปทั่วแผ่นทุกส่วนแล้ว ภาพของสีลากี้จะ
 ปรากฏบนกระดาษเป็นภาพขาวดำ เหมือนภาพเดิมทุกส่วน
 เสร็จแล้วจึงปลดออก การลอกภาพแผ่นหนึ่ง ๆ ผู้ชำนาญ
 จะทำสำเร็จภายในเวลาไม่ถึง ๑๐ นาที แม้ท่านจะไปดูเขา
 ลอกภาพดังกล่าว^๕นี้ ก็ได้รับความเพลิดเพลินไม่น้อยเหมือน
 กัน

ในขณะที่ท่านเดินชมรอบ ๆ พระอุโบสถ^๕นี้ ท่านจะ
 เห็นพระปรางค์ประดับหินอ่อนยอดนภศูล ประดิษฐานอยู่
 ที่ซิดมุมหักพระระเบียงวิหารคดทั้ง ๔ มุม เหมือน ๆ กัน
 ทั้ง ๔ องค์ พระปรางค์ทั้ง ๔ มุม^๕นี้ บรรจุพระบรมสารี-
 ริกธาตุสร้างไว้แต่รัชกาลที่ ๑ ได้เสริมให้สูงขึ้นอีกในรัชกาล
 ที่ ๓ เรียกว่า พระมหาธาตุ

รอบ ๆ บริเวณพระอุโบสถนี้ ล้อมรอบด้วยพระ
 ระเบียงวิหารคด สร้างไว้เดิมถึง ๒ ชั้น ที่พระระเบียงทั้ง
 ๒ ชั้น ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ของ
 เก่า ใหญ่บ้างเล็กบ้าง ซึ่งอัญเชิญมาแต่เมืองพิษณุโลก
 สุโขทัย สวรรคโลก ลพบุรี และพระนครศรีอยุธยา
 ปฏิสังขรณ์ประดิษฐานไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ รวมจำนวน
 พระทั้งหมดมีถึง ๘๗๒ องค์ ที่เสารายรอบพระระเบียงติด
 แผ่นศิลาจารึกความรู้เรื่อง วรรณคดีไทย และ คัมภีร์ จันท-
 ลักษณะไทยไว้ทุกเสา นับว่าให้ความรู้เรื่องของไทย ภาษา
 ไทยและปฏิมากรรมของไทยอย่างครบถ้วนทีเดียว นอกจากนี้
 มีพระระเบียงวิหารคดล้อมรอบพระอุโบสถ ๒ ชั้นแล้ว ยังมี
 พระวิหารทิศหลังใหญ่ มีมุขยื่นทั้งหน้าและหลัง สร้างไว้
 ตรงตามทิศทั้ง ๔ ระหว่างพระระเบียง ๒ ชั้นนั้นทิศละ
 หลังรวม ๔ หลัง หลังตะวันออก ตรงหน้าพระอุโบสถ ที่
 มุขหลังประดิษฐานพระพุทธรูปยืนสูง ๒๐ ศอก นามว่า
 พระโลกนาถศาสดาจารย์ ซึ่งอัญเชิญมาแต่วัดพระศรี
 สรรเพชญ์ กรุงศรีอยุธยา ในองค์พระบรรจุพระบรม
 สารีริกธาตุไว้ด้วย ส่วนพระประธานของพระวิหารทิศหลัง

นี้เป็นพระปางมารวิชัยหล่อ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ
 เตมียู่วัดเขาอิน เมืองสวรรคโลก ในองค์พระบรรจุพระ
 บรมสารีริกธาตุไว้เช่นกัน ที่ผนังหลังพระองค์นี้เขียนภาพ
 ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และภาพเรื่องมารผจญประกอบไว้ด้วย
 เหตุนี้ พระองค์นี้จึงได้นามว่า พระเจ้าตรัสในควงไม้
 มหาโพธิ์ ที่ผนังรอบ ๆ พระวิหารหลังนี้เขียนรูปพระ
 โยคาวจรพิจารณาอสุภ ๑๐ และอุประมาณแผน ๑๐ นับว่า
 ให้ความรู้เรื่องเข้ามานเจริญกัมมัฏฐาน อันเป็น ความรู้
 ทางจิตศาสตร์ ของพระพุทธศาสนาแขนงหนึ่ง ที่พระ
 วิหารทิศด้านใต้ ตรงทางที่เข้ามา ประดิษฐานพระพุทธรูป
 หล่อหน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๕ นิ้ว เชิญมาแต่อยุธยา มีนาม
 ว่า พระพุทธเจ้าเทศนาธรรมจักร มีรูปพระบฏจักรชัย
 ทั้ง ๕ นิ้วพังพระเทศนาด้วย ที่ผนังรอบ ๆ เขียนภาพ
 เรื่องเทศนาธรรมจักรและเทศนาบนดาวดึงส์สวรรค์ พระ
 วิหารทิศด้านตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูป หน้าตัก
 กว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว เชิญมาแต่เมืองลพบุรี
 มีนามว่า พระนาคปรก มีพญานาคแผ่ลงอุทรเล็กพังพาน
 มีต้นมุจลินท์ (จิก) ด้วย ที่ผนัง เขียนเรื่องพระเกษราตุ

พระวิหารทิศด้านเหนือ ประดิษฐานพระปางปาเลโดยกะ
เป็นพระพุทธรูปหล่อขึ้นใหม่สมัยรัชกาลที่ ๑ สูง ๘ ศอก
๑ คืบ ๕ นิ้ว บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ด้วย มีนามว่า
“พระปาเลไลย” มีช้างถวายคนทีน้ำ และลิงถวายรวง
ผึ้ง ที่ผนัง เขียนภาพเรื่องไตรภูมิ มีเขาพระสุเมรุและ
บริวาร มีมหาทวีปทั้ง ๔ มีป่าหิมพานต์ สระอโนดาต
และปฏุมหานที นับว่าให้ความรู้ในตำนานวรรณคดี
โบราณคดีไม่น้อย ที่ระหว่างพระระเบียงชั้นในกับระหว่าง
พระระเบียงชั้นนอก ตรงมุมทั้ง ๔ มีพระเจดีย์ ประดับ
กระเบื้องประติมากรรมเป็นกลุ่มอยู่มุมละ ๕ องค์ มีกำแพง
แก้วล้อมรอบ ทั้ง ๔ กลุ่ม รวม ๒๐ องค์ด้วยกัน

ชมบริเวณพุทธาวาส

เมื่อท่านได้ชมพระเบียงวิหารคด พระวิหารทิศทั้ง ๔
พอสมควรแล้ว ขอให้ท่านได้ชมบริเวณพุทธาวาสต่อไป ให้
ท่านออกจากบริเวณพระอุโบสถตามทางเดินที่เข้ามา คือ
ทางประตูด้านทิศใต้ เมื่อท่านออกมาแล้ว ถ้าเหนื่อยอ่อน
หรือต้องการเครื่องดื่ม ก็ขอให้แวะที่ศาลาริมกำแพงวัด
ซึ่งทางวัดจัดบริการนักท่องเที่ยวไปในราคาตลาด เพื่อ
เก็บผลประโยชน์บำรุงวัดพอสมควรเท่านั้น ศาลาริม

กำแพงนี้สร้างไว้เป็นระยะ ๆ รอบกำแพงมีตัวกันทั้งหมด
 ๑๖ หลัง เฉพาะ ๓ หลังทางด้านตะวันตกที่ออกสู่ท่าเตียน
 ปัจจุบันใช้เป็นโรงเรียนเทศบาล นอกนั้นทางวัดใช้เป็นที่พักเก็บ
 พัสดุงบ้าง เป็นสถานศึกษาของภิกษุสามเณรบ้างตามสมควร
 ถ้าท่านจะไม่พักผ่อนและจะชมต่อไป ก็ขอให้ท่านเดินไปทาง
 ทิศตะวันตกระหว่างทาง ท่านจะเห็นพระเจดีย์เรียงรายอยู่
 ใกล้กับผนังพระระเบียงวิหารคดชั้นนอก อย่างเป็นระเบียบ
 โดยรอบพระเจดีย์เหล่านี้สร้างไว้แต่รัชกาลที่ ๓ ประดับกระ-
 เปื้องเคลือบสวยเหมือนกันหมดทุกองค์ แต่ละองค์สูง ๓ วา
 ๒ ศอก เท่ากันตลอด สร้างไว้รอบพระระเบียง มีทั้งหมด
 ๗๑ องค์ ท่านเดินไปถึงมุมพระระเบียงแล้ว ท่านจะเห็น
 พระวิหารคดหลังใหญ่ ตั้งอยู่ทางซ้ายมือของท่าน พระ
 วิหารคดที่ตั้งอยู่ตรงมุมพระระเบียงเช่นนี้มีอยู่ ๔ หลัง ทั้ง
 ๔ มุม ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ทั้ง ๔ หลัง ขอ
 ให้เลี้ยวขวาไปทางด้านตะวันตกของบริเวณพระอุโบสถ พอ
 ท่านเลี้ยวมาถึงหน้าพระวิหารทิศตะวันตกแล้ว ท่านจะ
 เห็นบริเวณพระมหาเจดีย์ ๔ องค์ ตั้งอยู่ตรงหน้าพระ

วิหารทิศ มีศาลารายอยู่ด้านหน้า ๒ หลัง มีพระระเบียง
 ล้อมรอบบริเวณ ในบริเวณมีพระมหาเจดีย์องค์ใหญ่ตั้ง
 เรียงกันอยู่ด้านหน้า ๓ องค์ แต่ละองค์สูง ๘๒ ศอกเท่า
 กัน เฉพาะองค์กลาง สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ ประดับ
 กระเบื้องเคลือบสีเขียวทั้งองค์ พระมหาเจดีย์องค์นี้แหละ
 มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย คือ บรรจุ
 ซากพระพุทธรูปปฏิมากรศรีสรวเพชญ์ อันเคยเป็นพระ
 พุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่
 ชำรุดเสียหายหมดเมื่อครั้งกรุงเก่า เพราะถูกข้าศึกสมุค
 เอาทองคำที่องค์พระไปเป็นประโยชน์ส่วนตัวเหลือแต่ซาก
 ทิ้งไว้อย่างอนาถ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 รัชกาลที่ ๑ จึงอัญเชิญมาบรรจุไว้ในพระมหาเจดีย์องค์นี้ใน
 คราวบูรณะวัดและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ด้วย อีก
 ๒ องค์ ทั้งด้านเหนือและด้านใต้ประดับกระเบื้องเคลือบ
 สีเหลือง รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างขึ้น องค์เหนือ อุทิศ
 ถวายรัชกาลที่ ๒ ส่วนองค์ใต้ สำหรับพระองค์เอง ด้าน
 หลังพระมหาเจดีย์ทั้ง ๓ นี้ ทางทิศตะวันตกมีพระ
 มหาเจดีย์อีกองค์หนึ่ง รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างไว้ตรงกับ

พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์องค์กลางนั้น มีรูปทรงแปลกกว่าพระมหาเจดีย์ ๓ องค์เดิม โดยถอดแบบพระเจดีย์ศรีสุริโยทัยที่กรุงเก่ามาสร้าง ประดับกระเบื้องเคลือบสีขาวยังองค์ รอบบริเวณพระมหาเจดีย์ทั้ง ๔ นี้ มีพระระเบียงล้อมรอบชั้นหนึ่ง ที่พระระเบียงประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางต่าง ๆ และที่เสารายรอบพระระเบียงนี้ ตลอดถึงเสาและผนังศาลารายด้านหน้าบริเวณ จารึกตำรายาไทยและตำราเวชศาสตร์ของไทยไว้ทั่ว นับว่าให้ประโยชน์ทางวิชาแพทย์แผนโบราณ เป็นอย่างดียิ่งอยู่จน ทั่วทุกวันนี้ ถ้าท่านพิจารณาบริเวณพระมหาเจดีย์นี้ให้ดีแล้ว จะเห็นว่า การก่อสร้างตั้งใจให้เป็นเขตหนึ่งต่างหากจากบริเวณพระอุโบสถและพระวิหารทิศที่ชมแล้วมาแต่ดั้งเดิม เพราะตามแนวด้านหน้าบริเวณพระมหาเจดีย์นี้ ต่อมุมพระระเบียงออกไปทั้งข้างเหนือและข้างใต้ กันกำแพงคั่นกลางเขตพุทธาวาสให้แยกออกเป็น ๒ ส่วน เป็นกำแพงกันกลางสร้างติดกับกำแพงวัดทั้งด้านเหนือ และใต้ มีประตูกำแพงตั้งอยู่ตรงมุมพระระเบียงบริเวณพระมหาเจดีย์ ทางมุมเหนือ ๑ ประตู มุมใต้ ๑ ประตู ส่อว่าเขตพระ

มหาเจดีย์อยู่นอกเขตพระอุโบสถเป็นคนละส่วนมาแต่เดิม

เมื่อท่านชมบริเวณพระมหาเจดีย์ทั้ง ๔ พอสมควรว
แล้ว ขอให้ท่านเดินต่อไปทางเหนือสักเล็กน้อย แล้ว
เลี้ยวซ้ายออกประตูกำแพงชั้นกลาง ไปนมัสการพระ
พุทธไสยาสน์ต่อไป แต่ที่ปากประตูกำแพงที่ท่านจะออกไป
นี้ ท่านจะสังเกตเห็นตุ๊กตาหินตัวใหญ่หมื่นมาตั้งอยู่ข้างละ
ตัว ตุ๊กตาหินนี้มีลักษณะสะดุดตามาก คือรูปร่างทำทาง
เป็นงู ทำมาแต่เมืองจีน แต่ศีรษะสวมหมวกท้อบแฮ็ค
ทรงสูงแบบฝรั่ง ถ้าพิจารณาให้ละเอียดก็จะเห็นว่า นอก
จากสวมหมวกฝรั่งแล้ว เครื่องแต่งกายตอนบนก็เป็นแบบ
ฝรั่งอีก คือสวมเสื้อแบบเสื้อเชิ้ต แขนพอง มีปลอกคอ
สูง ผูกโบว์ที่คอ สองข้างอกมีระบายผ้าจีบติดไว้ เป็น
แบบฝรั่งสมัยโบราณ นอกจากท่อนล่างกับหน้าตาเท่านั้น
ถือว่าเป็นงู ตุ๊กตาหินนี้กล่าวกันว่า จีนสร้างขึ้นประสงค์
ให้เป็นรูปมาโคโปโล ชนชาติอิตาลีเมื่อสมัย ๘๐๐ ปี
เศษที่ล่องมา เป็นฝรั่งคนแรก que เดินทางด้วยเท้าเที่ยวมา
ตะวันออกไกล ไปได้ถึงราชสำนักเจิ้งกิสข่าน จักรพรรดิ
ตาตมิงโกล ผู้ครอบครองจีนและเป็นฝรั่งที่นำอารยธรรม

ตะวันตกไปให้เงินเป็นคนแรกด้วย เงินนับถือเหมือนเชียน
ผู้พิทักษ์ จึงได้สร้างรูปหินขึ้นตามมโนภาพของตน ไว้
สำหรับเฝ้าประตูฉะนั้น ตึกตาคาหินนี้จึงดูแปลกมาก จะ
เป็นเจ็กก็ไม่ใช่ จะเป็นฝรั่งก็ไม่เชิง อย่างที่ท่านเห็นนี้
แหละ มีตั้งไว้ทั้ง ๒ ประตูเหมือนกัน

นมัสการพระพุทฺธไสยาสน์

เมื่อผ่านกำแพงกันเขตตะวันออกไปยัง เขต ตะวันตก
ทางประตูเหนือแล้ว ขอให้ เดินถัดไป ทาง ตะวันตก เฉียง-
เหนือ ตรงไปพระวิหารใหญ่ยาวที่ตั้งอยู่มุมวัดด้านตะวันตก
เฉียงเหนือ นั้น ในพระวิหารใหญ่นี้เป็นที่ประดิษฐานองค์
พระพุทฺธไสยาสน์ หรือที่เรียกว่า พระนอน ใหญ่และ
ยาวมาก เป็นพระปั้นด้วยปูน สร้างไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓
ขอให้ท่านเข้าทางมุมตะวันออกของพระวิหาร พอท่าน
โผล่พ้นประตูพระวิหารเข้าไป ท่านจะต้องตะลึงความ
ใหญ่โตมโหฬารและ ความสวยงาม ของ พระพุทฺธไสยาสน์
นอนหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก ทางที่ท่านเข้าไป
นั้นแหละ เบื้องพระพักตร์อยู่ทิศเหนือ พระเศียรและพระ
องค์สากว้างจดเพดานพระวิหาร องค์พระ ยาวถึง ๑ เส้น

๓ วา ปิตทองอร่ามไปทั้งองค์ ขอให้ท่านนั่งลงกราบ
นมัสการตามศรัทธา แล้วเดินชมไปให้รอบๆ องค์พระ
ที่ฝ่าพระบาทพระพุทธรูปไสยาสน์นี้ ท่านจะเห็นฝีมือช่าง
ประดับมุก ประจงประดับลวดลายฝ่าพระบาทไว้เป็นอย่างดี
ดี เมื่อท่านนมัสการและชมองค์พระพอสมควรแล้ว ขอ
ให้ท่านออกจากพระวิหารทางมุขตะวันตก เพื่อชมสิ่งอื่น
ต่อไป

ชมบริเวณพุทธาวาสด้านตะวันตก

ท่าน ออกจาก พระวิหาร พระ พุทธรูปไสยาสน์ ทาง มุข
ตะวันตกแล้ว ท่านจะเห็นศาลาและต้นโพธิ์ใหญ่ปลูกอยู่
ข้างพระวิหารด้านใต้ มีกำแพงล้อมรอบเป็นบริเวณย่อมๆ
บริเวณหนึ่ง ภายในมีศาลาเรียกว่า ศาลาโพธิ์ลังกา และ
มีต้นโพธิ์พันธุ์ พระศรีมหาโพธิ์ได้มาแต่ลังกา ปลูกไว้แต่
ครั้งรัชกาลที่ ๔ ด้วย ศาลานี้ปรกติใช้แสดงธรรมทั้งใน
วันพระและวันพิเศษเสมอๆ ถัดศาลาโพธิ์ลังกาไปทางใต้
ท่านจะเห็นมณฑปยอดทรงมงกุฎประดับกระเบื้องเคลือบสี
ทั้งหลัง เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาครั้ง

รัชกาลที่๑ อีกฉบับหนึ่ง เรียกกันว่า หอไตร พระมณฑปหอไตรนี้สร้างเป็นบริเวณหนึ่งต่างหาก มีกำแพงล้อมรอบมีประตูสร้างซุ้มเป็น ๓ ยอดไว้ทั้ง ๔ ด้าน ในบริเวณมีศาลา ๔ หลัง สร้างไว้ด้านละหลัง ที่ศาลาเดิมเขียนภาพรามเกียรติ์ แต่บัดนี้ลบเลือนหมดแล้ว คงเหลืออยู่แต่คำวรรณคดีจารึกบรรยายภาพไว้เท่านั้น ถัดบริเวณพระมณฑปหอไตรนี้ไปทางใต้ เป็นศาลาการเปรียญหลังใหญ่ ตั้งอยู่ริมกำแพงด้านใต้ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปที่เคยเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดโพธารามเดิม หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ระหว่างศาลาการเปรียญกับพระมณฑปหอไตรนี้ มีสระน้ำสร้างไว้เดิม ถ้าท่านเดินเลียบสระน้ำไปทางเหนือ ก็จะไปบรรจบกับบริเวณด้านเหนือที่ท่านผ่านมาแล้ว

ท่านได้ชมเพียงเท่านั้นนับว่าพอสมควรแล้ว ก่อนจะจากกัน ขอให้ท่านชมหอระฆังซึ่งประดับกระเบื้องเคลือบทั้งหลังเสียด้วย ตั้งอยู่หน้าศาลาการเปรียญด้านตะวันออกหอหนึ่ง และตั้งอยู่ที่หน้าพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ด้านตะวันออกเช่นเดียวกันอีกหอหนึ่ง นับว่าว่างจังหวะการ

สร้างไว้ตรงกันทั้งหมดในบริเวณเขตพุทธาวาสนี้ ท่านจะ
เห็นว่าล้วนสวยงามควรศึกษาทั้งสิ้น เข้ากับบทโคลงที่ว่า

“เรื่องเรื่องไตรรัตน์พัน พันแสง
รินรสพระธรรมแสง คำเช่า
เจดยระตะแซง เสียดยอด
ยลยิ่งแสงแก้วแก้ว แก่นล้ำหลากสวรรค์”

ขอขอบคุณที่ท่านให้เกียรติติดตามชมมาโดยตลอด.

นำทศนาจร

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ของ

กองอนุศาสนา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

นายวิเชียร บำรุงผล

รวบรวมและเรียบเรียง

ความรู้เรื่องชื่อวัดและประวัติสังเขป

วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่กลางพระนครด้านหน้าพระบรมมหาราชวังติดกับท้องสนามหลวง และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เดิมเป็นวัดโบราณมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชื่อว่า “วัดสลัก” ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อไร ปรากฏในพระราชพงศาวดารแต่เพียงว่า วัดสลักตั้งอยู่หัวโค้งแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางกอก ตรงปากคลองลัดใหญ่ ที่สุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ จากตำบลตลาดขวัญ จังหวัดนนทบุรี ให้ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ที่ตำบลบางกอกได้สะดวกและใกล้เข้ากว่าเดินทาง

ตามลำน้ำเดิม คลองลัดใหญ่ที่กล่าวนี้ ในปัจจุบันกลายเป็นลำน้ำเจ้าพระยาไปแล้ว ส่วนลำน้ำเจ้าพระยาเดิมจากตำบลตลาดขวัญซึ่งไหลผ่านเขตอำเภอบางบัวทอง อำเภอ บางใหญ่ และอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มาถึงสุดเขต อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี ในปัจจุบันได้กลายเป็น ลำคลอง ตอนเหนือเรียกว่าคลองอ้อม ตอนใต้เรียกว่า คลองบางกอกน้อย วัดสลักนั้นถึงไม่ปรากฏว่าเป็นวัดสำคัญ มาเดิมก็จริง แต่ก็มีหลักฐานแสดงว่ารุ่งเรืองมาแล้วในสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา เพราะใน สมัยนั้น ตำบลบางกอกระหว่างปากคลองตลาดฝั่งพระนคร กับปากคลองบางกอกน้อยฝั่งธนบุรี เป็นสถานที่ตั้งบ่อนปร การของกองทหารฝรั่งเศส ที่เข้ามาช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยา ตามสัญญา เรียกว่าบ่อนเมืองธนบุรี มีความเจริญเต็มที่ วัดสลักซึ่งอยู่ในเขตบ่อนเมืองธนบุรี คู่กับวัดโพธารามคือ วัดพระเชตุพน ฯ ก็ต้องพลอยเจริญตามบ้านเมืองไปด้วย อย่างไม่มีปัญหา ถึงแม้จะเป็นวัดต่างศาสนากับฝรั่งเศสผู้ ปกครองบ่อน ก็เป็นวัดของศาสนาที่ชาวเมืองในบ่อน นับถือ และปรากฏว่ามีอยู่เดิมเพียง ๒ วัดที่กล่าวนี้เท่านั้น เหตุนี้สิ่งสำคัญของวัดอันยังปรากฏเหลืออยู่ จึงล้วนเป็น

หลักฐานทั้งสิ้น เช่นโบสถ์วิหารของวัดสลักเดิม สร้างไว้ใหญ่โตมาก ตัวโบสถ์รื้อแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๑ เหลือวิหารใหญ่ประมาณ ๙ ห้องเพ็ญรื้อเพราะชำรุดมากเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ พระพุทธรูปประธานของโบสถ์วิหารดังกล่าวนี้ ก็เป็นพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดมหึมา ส่อชัดว่าเป็นวัดโบราณแท้จึงมีพระศิลาเป็นพระประธาน เพราะถ้าเป็นวัดสมัยหลังพระประธานมักเป็นพระหล่อด้วยโลหะหรือปูนปั้นทั้งนั้น นอกเสียจากจะนำพระศิลาโบราณมาจากที่อื่น แต่ก็มักจะมีเพียงพระประธานในโบสถ์หรือในวิหารเพียงองค์เดียว ไม่ใช่พระรุ่นเดียวหรืออย่างเดียวกันทั้งคู่ อย่างที่วัดสลักนี้ เฉพาะพระประธานในโบสถ์วัดสลักใหญ่มาก เมื่อรื้อโบสถ์เก่าแล้ว ไม่สามารถจะเคลื่อนย้ายไปอื่นได้เหมาะสม จึงได้สร้างพระเจดีย์หุ้มองค์พระประธานศิลาแลงนั้นไว้เป็นพระเจดีย์ใหญ่ ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ คือพระเจดีย์องค์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณคณะสลัก วัดมหาธาตุฯ ปัจจุบัน ตรงหน้าโรงเรียนเล็กไสยจิตร ส่วนพระประธานศิลาแลงประจำวิหาร เมื่อรื้อวิหารเก่าแล้วใน พ.ศ. ๒๔๖๕ สมเด็จพระวันรัต (เซมจารี) อธิบดีสงฆ์สมัยนั้นได้อัญเชิญ

ไปประดิษฐานเป็นพระประธานประจำอุโบสถวัดคลองเตย
ตำบลท่าเรือคลองเตย ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

วัดสลักเดิมตั้งเป็นปรกติมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปราบดา-
ภิเษกเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์
ครองกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นรัชกาลที่ ๑ แห่งพระบรม-
ราชจักรีวงศ์แล้ว ได้ทรงสร้างกรุงเทพมหานครพระมหานคร-
รัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ในเนื้อที่กรุงธนบุรีส่วนใหญ่
เฉพาะฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งเดียว โดยขยาย
เขตกรุงธนบุรีฝั่งตะวันออกให้กว้างขวางออกไปกว่าเดิม
แล้วให้สร้างกำแพงล้อมรอบพระนคร ใหม่ตั้งตั้งแต่ด้าน
เหนือที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงปากคลองบางลำภู เลียบริม
คลองบางลำภูไปตลอดแนวตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทางด้านใต้ ที่ปากคลองโอ่งอ่าง วกเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระ-
ยาจากทิศใต้ขึ้นไปจนบรรจบกันทางทิศเหนือที่ปากคลอง
บางลำภู ตามแนวกำแพงพระนครที่กล่าวนี้จึงผ่านวัดสลัก
เดิมออกเป็น ๒ ซีก กินเนื้อที่วัดสลักไปกว่าครึ่งวัด ครั้น
กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระอนุชาธิราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเลือกชัยภูมิที่ตั้งพระราชวังบวร ฯ ไว้ในเนื้อที่ติดกับวัดสลักทางด้านเหนือ (ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว) ทรงเห็นควรจะสร้างเสริมวัดสลักเดิม และขยายให้กว้างขวางสง่างามขึ้น สอดกับเป็นวัดอยู่หน้าพระราชวังบวร ฯ และพระบรมมหาราชวังด้วย จึงทรงขยายเขตวัดลงทางใต้ วางผังก่อสร้างขึ้นใหม่ทั้งวัด เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ พร้อม ๆ กับการก่อสร้างพระราชวังและสถานที่สำคัญอื่น ๆ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพน ฯ เป็นต้น การก่อสร้างขยายวัดสลักในครั้งนั้น ทรงรื้อโบสถ์วัดสลักเดิมซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ตามหน้าวัดที่หันลงแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วสร้างพระเจดีย์ครอบองค์พระประธานไว้ดังกล่ามาแล้ว เหลือของเดิมแต่วิหารหลังเดียวที่ทรงซ่อมแซมให้ดีขึ้น ทรงเปลี่ยนแปลงหน้าวัดให้กลับหันไปทางทิศตะวันออก หลังวัดติดกำแพงพระนครทางทิศตะวันตกริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในการ^{นี้}ทรงสร้างบริเวณพุทธาวาสขึ้นใหม่ต่างหาก ให้อยู่หน้าวัดเยื้องกับโบสถ์วิหารวัดเดิมไปทางใต้เล็กน้อย บริเวณพุทธาวาส^{นี้}สร้างพระระเบียงล้อมรอบเป็นอาณาเขต มีพระวิหารสี่ทิศสร้างไว้เป็น

ทางเข้าออกบริเวณสี่ทางตรงตามทิศทั้งสี่ รอบพระระเบียง
 ด้านในสร้าง พระพุทธรูปปั้นปูนลงรักปิดทองคำเปลวเป็น
 พระปางมารวิชัยไว้เป็น ระยะจนรอบจำนวน ๑๑๒ องค์
 ภายในบริเวณพุทธาวาสด้านหน้าทิศตะวันตก ออกที่กึ่งกลาง
 ทรงสร้างพระมณฑปหลังคาทรงยอดปราสาทจำหลักด้วยไม้
 ลงรักปิดทองประดับกระจก เป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์
 ทองในภายใน หลังคามณฑปถัดมาทางทิศตะวันตก ทรง
 สร้างพระอุโบสถขนาดมหึมาจุพระได้ประมาณพันรูปเยื้อง
 ไปทางใต้ และพระวิหารใหญ่นาคเดียวกันเยื้องไปทาง
 เหนือเหลือที่ตรงกลางไว้เป็นลานเล็กน้อย ระหว่างพระ
 อุโบสถกับพระวิหาร และทรงสร้างพระเจดีย์กับพระปรางค์
 เรียงรายข้างพระอุโบสถด้านใต้อ้อมไปทางหลังถึงข้างพระ
 วิหารด้านเหนือ เป็นจำนวนพระเจดีย์ ๔ องค์และพระ
 ปรางค์ ๔ องค์ สิ่งก่อสร้างดังกล่าวนี้เป็นตึกก่ออิฐถือปูน
 เครื่องบนไม้เหมือนกันทั้งสิ้น ส่วนบริเวณนอกนี้ ก็มี
 สร้างศาลาการเปรียญในทิศลาเดิมของวัดหลัก และสร้าง
 เสนาสนะลงในเขตวัดหลักเดิมที่เหลืออยู่ส่วนหนึ่ง อีกส่วน
 หนึ่งทรงสร้างเขตสงฆ์ชาวาสเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในเนื้อที่ตอน
 ใต้ของวัดหลัก มีเสนาสนะเป็นหมู่ ๆ ได้ระเบียบเรียบร้อย

ตลอด พอจุพระสงฆ์ได้จำนวนพันรูป สิ่งก่อสร้างดังกล่าว
ในเขตวัดสลักเดิมก็ดี ในเขตสังฆาวาสที่สร้างเพิ่มใหม่ก็ดี
ล้วนเป็นเครื่องไม้ทั้งสิ้น รอบบริเวณวัดทั้งหมดก่อกำแพง
ล้อมมีซุ้มประตูเข้าวัดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ยังปรากฏ
อยู่จนทุกวันนี้ เฉพาะด้านหลังด้านเดียว เมื่อการก่อสร้าง
เพิ่มเติมเป็นรูปดังกล่าวนั้นแล้ว จึงทรงขนานนามวัดขึ้น
ใหม่ให้เรียกว่า “วัดนิพพานาราม”

ถึง พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
จุฬาโลกรัชกาลที่ ๑ โปรดฯ ให้คณะสงฆ์และราชบัณฑิตมี
สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตา-
ราม) เป็นประธาน ร่วมกันทำสังคายนาพระบาลีไตรปิฎก
อรรถกถา และฎีกา ซึ่งวิบัติเสียหายไปเพราะภัยข้าศึกแต่
ครั้งเสียพระนครศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ จนบางคัมภีร์
ขาดสูญไปเลย หาที่ไหนไม่ได้อีกในโลกก็มี บางคัมภีร์ขาด
กระจัดกระจายต้องเที่ยวรวบรวมมาจากเมืองโน้นบ้าง
เมืองนี้บ้างจนครบก็มี แม้แต่รวบรวมได้ครบก็คลาดเคลื่อน
ไม่ลงรอยเดียวกัน เพราะต่างต้นฉบับกัน ฉะนั้นความรู้
ทางพระธรรมวินัยในสมัยนั้นจึงเริ่มทรุดเสื่อมโทรม ทรง
เห็นว่าถ้าปล่อยทิ้งไว้จะเป็นภัยใหญ่แก่พระศาสนาในเวลา

ไม่ช้า จึงทรงจัดให้มีการส่งคายนาชำระพระบาลีทุกคัมภีร์
 ให้บริสุทธิ แล้วให้ราชบัณฑิตจารพระ บาลที่ชำระแล้ว
 นั้น ๆ ขึ้นเป็นฉบับหลวง ๒ ฉบับ ๆ หนึ่งปกลานหน้า
 หลังทุกผูกลงรักเขียนลายทองรดน้ำ เป็นกระหนกประกอบ
 ภาพเทพชุมนุม เข้ากับไม้สักประดับมุก เหมือนกันหมดทุก
 คัมภีร์ เรียกว่าฉบับทองใหญ่ เฉพาะพระไตรปิฎกฉบับ
 ทองใหญ่ประดิษฐานไว้ในพระมณฑปวัดพระศรีรัตนศา-
 สคาราม ส่วนอรรถกถาฎีกาและคัมภีร์อื่น ๆ ฉบับทอง
 ใหญ่ประดิษฐานไว้ในหอมนเทียรธรรมวัดพระศรีรัตน-
 ศาสคารามเช่นกัน อีกฉบับหนึ่งทุกผูกเขียนลายทองล่อง
 ชาติที่ปกลานหน้าหลัง เป็นภาพเทพชุมนุม เข้ากับไม้สัก
 ลายทองรดน้ำเหมือนกันตลอด เรียกว่าฉบับทองน้อย
 ทั้งพระไตรปิฎกอรรถกถาฎีกา และคัมภีร์ต่าง ๆ ฉบับทอง
 น้อยนี้ นำไปประดิษฐานไว้ในหอพระไตรปิฎกวัดพระ
 เชตุพน ฯ แต่ภายหลังหนังสือลานของหลวงทุกอย่างทั้ง
 ฉบับทองใหญ่และทองน้อยได้นำมารวบรวมไว้ในพระที่นั่ง
 ศิวโมกษพิมาน ที่ตั้งหอสมุดวชิรญาณในบริเวณพิพิธ-
 ภัณฑ์สถานแห่งชาติ และก็ประสมอัศศิษย์เมื่อคราวไฟไหม้
 หอประชุมกรมศิลปากร ลามไหม้พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน

นั้นหมดทั้งหลัง ต้องเสียหายเป็นจำนวนมากเมื่อคืนวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๐๓ การทำสังคายนาที่กล่าวนี้จึงนับได้ว่าเป็นการสังคายนาครั้งสำคัญของไทยทีเดียว เพราะเพื่อความดำรงอยู่มั่นแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งกำลังจะวิบัติโปรต ฯ ให้ประชุมสงฆ์และราชบัณฑิตทำที่วัดนิพพานาราม แต่เพราะการทำสังคายนาครั้งนี้ต้องใช้เวลากำหนดเป็นแรมปี ทรงเห็นว่าใช้ศาลาการเปรียญเป็นสถานที่ประชุมทำเป็นเหมาะที่สุด ฉะนั้นเพื่อให้เป็นศักดิ์ศรีแก่งานครั้งสำคัญนี้ จึงโปรด ฯ ให้สร้างแปลงศาลาการเปรียญเครื่องไม้พื้นปูอิฐเต็มเสียใหม่ เปลี่ยนเป็นพอกปูนเสาะไม้ประกอบบัวหลังคาเครื่องบนคงเป็นไม้อย่างเดิมและเพื่อจะทรงเชิดชูศักดิ์ศรีวัดซึ่งขณะนั้นเป็นวัดหลวงของวังหน้า ให้สูงขึ้นเป็นวัดหลวงของวังหลวงด้วย จึงโปรด ฯ ให้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของหลวงที่พระเจดีย์ทองในพระมณฑปอันสร้างไว้ยังมีได้บรรจุอะไร เพื่อให้พระบรมสารีริกธาตุนี้เป็นหลักเป็นประธานของวัด แล้วโปรด ฯ ให้เปลี่ยนนามวัดใหม่ว่า “ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ” ด้วยทรงมุ่งหมายจะให้ชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เหมือนวัดพระศรีสรรเพชญ์คาราม ซึ่งมีมาแล้วในกรุงศรีอยุธยาด้วย

ครั้นการทำสังคายนาเสร็จสิ้นลง ราว พ.ศ. ๒๓๓๖ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) สิ้นพระชนม์ โปรด ฯ ให้สมเด็จพระวันรัต (สุข) วัดพระศรีสรรเพชญ์นั้นเองเป็นที่สมเด็จพระอริยวงศญาณพระสังฆราช ให้คงประทับประจำอยู่ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยสร้างพระตำหนักโถงเป็นห้องพระโรงเครื่องไม้หลังคาประกอบ ช่อฟ้าใบระกา ถวาย ๑ หลัง ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของบริเวณพุทธาวาส พร้อมทั้งหอไตรหอระฆังและหมู่กุฏิ (พระตำหนักโถงนี้ต่อมารัชกาลที่ ๓ รื้อสร้างเป็นตึกซึ่งยังปรากฏอยู่จนบัดนี้) ในเวลานั้นทรงเห็นว่า ธรรมเนียมโบราณตำแหน่งสมเด็จพระอริยวงศญาณ พระสังฆราชกรุงศรีอยุธยา นั้น ประทับที่วัดมหาธาตุ กรุงศรีอยุธยา แต่ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ยังไม่มีวัดมหาธาตุสำหรับพระนคร จึงทรงอาศัยเหตุที่สมเด็จพระสังฆราช (สุข) ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระอริยวงศญาณ ประทับอยู่ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์แล้วประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้นก็ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเจดีย์ทอง ภายในพระมณฑปให้เป็นหลักของวัดแล้ว ทั้งเพื่อจะทรงให้

รูปการณัสมคัลลยกับธรรมเนียมกรังกรุงศรีอยุธยาด้วย จึง
 ประทานนามพระเจดีย์ทองในพระมณฑปวัดพระศรีสรร-
 เพชญ์ว่า “พระเจดีย์ทอง ศรีรัตนมหาธาตุ” และทรง
 เปลี่ยนนามวัดพระศรีสรรเพชญ์ใหม่ว่า “วัดพระศรีรัตน-
 มหาธาตุ ราชวรมหาวิหาร” แต่ในสมัยต่อมาคนทั้งหลาย
 นิยมเรียกกันว่า “วัดมหาธาตุ” สั้น ๆ เท่านั้น จึงเป็นอัน
 ว่าภายในระยะ ๑๐ ปีเศษ วัดสลักเดิมได้เปลี่ยนแปลงไป
 ตามเหตุการณ์ดังกล่าวมากระทั่งชื่อวัด จากชื่อวัดสลักมา
 เป็นชื่อวัดนิพพานาราม ต่อมาเป็นชื่อวัดพระศรีรัตนมหา-
 ธาตุ ที่สุดท้ายถึงตามเสียงชาวบ้านเรียกว่า “วัดมหาธาตุ”
 กระทั่งบัดนี้

นับแต่บัดนั้นมา วัดมหาธาตุก็กลายเป็นวัดสำคัญ เป็น
 ที่ประทับ ประจำของ สมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์มาจน
 ตลอดรัชกาลที่ ๓ เจ้านายผู้ใหญ่หลายพระองค์ทรงผนวช
 และประทับที่วัดนี้ เช่น กรมพระราชวังบวรมหาสุร-
 สิงหนาท ทรงผนวช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ เข้าใจกันว่าปลุก
 พระตำหนักที่ประทับอยู่ ณ บริเวณโพธิลังกาค้านมุมตะวันตก
 ออกเฉียงเหนือของวัด และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นสามเณร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ ครั้น

หนึ่ง ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ อีกครั้ง
 หนึ่ง ทั้งสองครั้งนี้ประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุในระยะแรก ๆ
 เป็นต้น แต่ใน พ.ศ. ๒๓๔๔ เกิดเหตุเพลิงไหม้ยอดพระ
 มณฑปและหลังคาพระอุโบสถกับหลังคาพระวิหารบรรดาที่
 เป็นเครื่องไม้สิ้น กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
 จึงทรงซ่อมแซมใหม่ คราวนี้ทรงแปลงหลังคายอด
 ปราสาทของพระมณฑป เดิมเป็นหลังคาโรมงกระเบื้อง
 ประดับช่อฟ้า ใบระกา แต่เหื่อเป็นอนุสรณ์พระมณฑป
 ยอดปราสาทเดิม ได้ทรงสร้างพระมณฑปเครื่องไม้
 จำหลักประดับกระจก คร่อมพระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุ
 ไว้ภายในอีกหลังหนึ่งสูง ๑๐ วา ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้
 นอกจากนี้ ก็สร้าง ขยาย พระอุโบสถให้กว้าง กว่าเดิมอีกทั้ง
 ๔ ด้าน โดยขยายผนังรอบนอกออกมาสุดแนวณิคมิตสีมา
 โดยรอบ แล้วยกโบสถ์มาขึ้นติดผนังพระอุโบสถทั้งด้าน
 นอกและด้านใน พระอุโบสถจึงใหญ่กว่าพระวิหารมา
 แต่บัดนั้น ที่ผนังด้านในช่องระหว่างหน้าต่างทุกช่องเขียน
 ภาพสี่เรื่องชาดก เนื้อหาหน้าต่างเขียนภาพเทพชุมนุมเป็น
 ชั้น ๆ รอบ ๆ เสาทุกต้นเขียนภาพลายทรงข้าวบิณฑ์

เพดาน ประดับ ทาวทอง และเขียน ทองล่อง ชาติเต็ม เป็น
ห้อง ๆ แต่ในปัจจุบันสิ่งดังกล่าวได้ลบหมดเพราะซ่อม
แซมใหม่ในยุคหลัง ส่วนพระวิหารคงซ่อมรูปเดิม แต่ใน
รัชกาลที่ ๓ ทรงขยายมุขหน้าและมุขหลังออกให้ได้แนว
พระอุโบสถ

ถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างพระปรางค์ใหญ่ขึ้น
ด้านหน้าพระมณฑป ๒ องค์ อยู่มุมเหนือองค์หนึ่งกับมุม
ใต้อีกองค์หนึ่ง เข้าใจกันว่ามิพระราชประสงค์จะให้เป็นที่
บรรจุพระอัฐิธาตุของสมเด็จพระสังฆราช (สุข) องค์หนึ่ง
และของสมเด็จพระสังฆราช (มี) องค์หนึ่ง แต่มิได้บรรจุ
คงว่างอยู่ตลอดมา ในปัจจุบันองค์มุมเหนือบรรจุอัฐิและ
อังคารของสมเด็จพระวันรัต (เข็มจารี) กับบรรจุอัฐิและ
อังคารของพระพิมลธรรม (ช้อย) องค์มุมใต้บรรจุอัฐิและ
อังคารของสมเด็จพระวันรัต (จิต) อดีตอธิบดีสงฆ์วัด
มหาธาตุ นอกจากนี้ทรงสร้างศาลาเรียนรายรอบพระ
ระเบียงนอกเขตพุทธาวาสขึ้นเป็นหลัง ๆ สำหรับใช้เป็นที่
บอกและเรียนหนังสือไทยบาลี สร้างกำแพงล้อมรอบเขต
ศาลาเรียน ดังกล่าว นี้จากกำแพง วัดท่าน ตะวันออก วกไป

เชื่อมกับกำแพงวัดด้านเหนือ ปัจจุบัน^๕ทั้งศาลาเรียน
และกำแพง รื้อหมดแล้วเพราะชำรุดมาก และทรงสร้างพระ
ตำหนักตึกที่ประทับ ของสมเด็จพระสังฆราช^๕ขึ้น ๒ หลัง
ขนานกัน อยู่ทางด้านตะวันตกของพระตำหนักโถงของเดิม
ยังปรากฏอยู่จนบัดนี้ และในรัชกาลที่ ๒ นี้ เมื่อ พ.ศ.
๒๓๖๑ พระอาจารย์ดีกับพระอาจารย์เทพ ซึ่งออกไปสืบ
พระศาสนาในลังกาทวีปกลับมาพร้อมด้วยนำหน่อต้นโพธิ์
พันธุ์พระศรีมหาโพธิ์จากเมืองอนูราชบุรีเข้ามาถวาย ๓ ต้น
นับเป็น ครั้งแรกที่ได้โพธิ์ลังกาเข้ามาใน กรุงรัตนโกสินทร์
จึงพระราชทานให้ปลูกไว้ที่วัดมหาธาตุต้นหนึ่งที่ข้างเหนือ
พระระเบียง ตรงกับพระมณฑปซึ่งยังอยู่จนทุกวันนี้ อีก
๒ ต้น ปรด ฯ ให้ปลูกที่วัดสระเกศและวัดสุทัศน์เทพ-
วราราม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ผนวช ก็ประทับ อยู่ที่ พระตำหนัก ซึ่งปลูกอยู่ในบริเวณต้น
โพธิ์ลังกา^๕ทางด้านตะวันออก ปัจจุบันมีพระวิหารน้อยซึ่ง
สร้างไว้เป็นอนุสรณ์แทนที่พระตำหนักรัชกาลที่ ๔ เหลือ
อยู่เป็นที่สังเกต

ต่อมาถึงปลายรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๘๗ เสนาสนะ

ภายในวัดมหาธาตุชำรุดทรุดโทรมทั่วไป โปรต ๆ ให้บูรณะใหม่ทั้งพระอาราม ทรงให้ต่อมุขพระวิหาร ออกทั้งหน้าและหลังเพื่อให้ได้แนวพระอุโบสถ ไขผนังพระอุโบสถให้สูงขึ้นกว่าเดิมอีก ๑ ศอก นอก^{๕๔๕}นี้ก่อเครื่องไม้ภายในวัดทั้งหมด ออกสร้างให้เป็นตึก เริ่มแต่ศาลาการเปรียญ พระตำหนัก โถงท้องพระโรง และกุฏิเสนาสนะทุกหมู่ นับแต่เข้ามาวัดมหาธาตุจึงเป็นวัดก่อตึกหมดทั้งวัด แต่บูรณะค้างอยู่เพียงยังมีได้ยก ซ่อฟ้าใบระกา พระมณฑปพระ อุโบสถและพระวิหาร กับยังมีได้เขียนลายผนังพระอุโบสถใหม่เท่านั้น นอก^{๕๔๖}นั้นเรียบร้อยแล้วก็สิ้นรัชกาล

ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงยกซ่อฟ้าใบระกาที่ค้างอยู่ แต่การเขียนลายผนังพระอุโบสถคงยังปล่อยให้ค้างมาจนทุกวันนี้ ในรัชกาลนี้ทุกสิ่งทุกอย่างสมบูรณ์แล้ว จึงมิได้ทรงบูรณะอะไรต่อ ก่อสร้างแต่พระวิหารน้อยตรงที่ที่เคยประทับเมื่อทรงผนวชในระยะแรก ที่บริเวณต้นโพธิ์ลังกา ก้านตะวันออกหลังเคี้ยว ซึ่งยังปรากฏอยู่

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ วัดมหาธาตุกลับชำรุดทรุดโทรมลงอีกเพราะตั้งแต่สิ้นรัชกาลที่ ๓ มา สมเด็จพระ

สังฆราชมิได้ประทับที่วัดนี้แล้ว วัดคงมีแต่พระราชอาคัน
 ผู้น้อยรักษาอยู่ตลอดมา จึงไม่เฟื่องฟูเหมือนสมัยเดิม ถึง
 พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นโอกาสที่วัดมหาธาตุว่างเจ้าอาวาสจึงโปรด
 เกล้า ฯ ให้อาราธนาสมเด็จพระวันรัต (ฑิต) ครั้งเป็น
 พระเทพโมลี จากวัดอรุณราชวราราม มาครองตำแหน่งเจ้า
 อาวาส และในเดือนพฤศจิกายนศกนั้น โปรด ฯ ให้ย้าย
 ราชบัลลังก์บอกพระปริยัติธรรมจากวัดพระศรีรัตนศาสดา-
 รามมาบอกประจำที่วัดมหาธาตุ ทรงจัดตั้งเป็นบาลีวิทยา-
 ลัยขึ้น เรียกว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” นับเป็นวิทยาลัยแห่ง
 แรกของไทย ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๗ สมเด็จพระบรมโอรสาธิ-
 ราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระยุวราชเจ้าสวรรคต โปรด ฯ
 ให้สร้างพระเมรุเป็นที่ถกถาวร ด้านหน้าวัดมหาธาตุที่ติด
 กับสนามหลวง โดยมีพระราชประสงค์ว่าเมื่อว่างงานพระ
 เมรุแล้วจะได้ใช้ถกเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งทรงดำริจะ
 ขยายมหาธาตุวิทยาลัยขึ้นเป็น “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยา-
 ลัย” อีกต่อไป และทรงวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน
 ๒๔๓๘ ถึกนี้ให้ชื่อว่า “สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย” (แต่
 ถึกแล้วไม่ทันงานพระเมรุค้างอยู่จนถึงรัชกาลที่ ๖ จึง

โปรด ฯ ให้สร้างต่อแล้วเปลี่ยนเป็นที่ตั้งหอสมุดแห่งชาติ
ยังปรากฏอยู่จนบัดนี้) และในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ นั้นทรง
บำเพ็ญ พระราชกุศลหน้าพระบรมศพพระบรมโอรสาธิราช
ทรงกำหนด ๒ ปี ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ถวายกัณฑ์
เทศน์สมเด็จพระวันรัต (ทิต) ขณะที่เป็ฯพระพิมลธรรม
เพื่อให้ทรงปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุที่ทรุดโทรมอยู่ทั่วไป สม-
เด็จพระวันรัต (ทิต) จึงเป็นแม่งานปฏิสังขรณ์ใหญ่อีก
ครั้งหนึ่ง เริ่มบริเวณพุทธาวาสเป็นต้นไปจนถึงเสนาสนะ
ทั่วทั้งวัด มีอนุสรณ์สำคัญในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้สิ่งหนึ่ง
คือ ลายจำหลักที่หน้าบันพระวิหาร เปลี่ยนของเดิมที่ชำ-
รุดมากเป็นลายจุลมงกุฏเครื่องหมายประจำพระองค์ สมเด็จ
พระยุวราชเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งยังปรากฏอยู่จนบัดนี้ การ
ปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๔๓ โปรด ฯ ให้เพิ่มนาม
วัดมหาธาตุเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่สมเด็จ พระยุวราชเจ้าพระ-
องค์นั้นขึ้นอีกว่า “วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์” นามของ
วัดนามนี้จึงใช้เป็นทางราชการอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้

ถึงสมัยรัชกาลที่ ๖—๗ และ ๘ สมเด็จพระวันรัต
(เขมจารี) เป็นอธิบดีสงฆ์ตำแหน่งเจ้าอาวาสได้ปฏิสังขรณ์

วัดมหาธาตุเสริมต่อมาอีก ด้วยทุน บริจาคของ ประชาชน โดยตั้งมูลนิธิสำหรับบูรณะบริเวณ พุทธาวาสส่วนหนึ่งและ สำหรับบำรุงการศึกษามหาธาตุวิทยาลัยอีกส่วนหนึ่ง เพราะ มูลนิธิดังกล่าวนี้ วัดมหาธาตุจึงงดงามขึ้นเป็นลำดับ มีพื้นพระมณฑป พระอุโบสถ และ พระวิหารเป็นหินอ่อน มีโรงเรียน ที่ศึกษาของวิทยาลัย เป็นตึก ทันสมัยหลายหลัง จนเป็น เหตุให้ ในสมัย ต่อมาศิษย์ ขานุกิจย์มี พระพิมลธรรม (ช้อย ฉานทุกโต) ผู้ล่วงลับไปแล้วเป็นต้น เป็นประธาน จัดการฟื้นฟู “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ตามพระราช- ดำริเดิมขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่สำคัญในปัจจุบัน ทั้งนี้ ก็ด้วยอาศัยทุนพระบรมราชูปถัมภ์ ทุนมูลนิธิจากประชาชน และทุนอุดหนุนของรัฐบาล สืบมาทุกยุคทุกสมัยนั่นเอง แม้สมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) ลี้มรณภาพไปนานแล้ว รากฐาน ความเจริญ รุ่งเรืองของ วัดมหาธาตุก็ยังปรากฏอยู่ จนทุกวันนี้ จะเห็นได้จากการจัดส่วนในบริเวณวัดมหาธาตุ ไว้เป็นระเบียบเรียบร้อยดี คือ จัดบริเวณพุทธาวาสภายใน เขตพระ รบเรียงให้เป็น บริเวณ ปูชนียสถาน หลักระ ธาน ของวัดจริง ๆ จัดบริเวณเขตวัดสลักเดิมทางซีกเหนือนอก

เขตพุทธาวาสให้เป็นบริเวณศึกษา โดยสร้างโรงพระปริยัติ-
 ธรรมไว้ส่วนหนึ่ง ให้กระทรวงศึกษาธิการสร้างโรงเรียน
 สามัญศึกษาในเนื้อที่อีกส่วนหนึ่ง และจัดบริเวณที่อยู่ของ
 สงฆ์ทางซีกใต้ทั้งหมดกับหมู่กุฏิเดิมในเขตวัดสลัก ให้เป็น
 บริเวณสังฆาวาสแบ่งส่วนให้อยู่เป็นหมู่ ๆ กำหนดไว้ทาง
 ซีกใต้ของวัด ๒๕ คณะเรียกชื่อคณะ ๑ ถึงคณะ ๒๕ และ
 หมู่กุฏิวัดสลักเดิมกำหนดเป็นอีกคณะหนึ่งเรียกว่าคณะสลัก
 ซึ่งมีอยู่ ๔ หมู่ด้วยกัน เรียกว่าคณะสลัก ๑ ถึงคณะสลัก ๔
 ความเป็นระเบียบของวัดมหาธาตุก็สมเด็จพะวันรัต (เชม-
 จารี) จัดไว้เป็นบริเวณ ๆ ดังกล่าวนี้ ในปัจจุบันก็ยังคง
 สภาพอยู่ในส่วนสำคัญ แม้จะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามภาวะ
 ของเหตุการณ์ก็เป็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

อาณาเขตวัดในปัจจุบัน

วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์ นี้ในปัจจุบันมีเนื้อที่
 กว้างขวางประมาณ ๕๐ ไร่ เป็นรูปสี่เหลี่ยมสอบลงทาง
 ด้านใต้ ทิศเหนือติดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยาวไปตาม

แนวถนนพระจันทร์ นับแต่ตึกแถวมุมตรงหัวถนน
 มหาราชเชื่อมกับถนนพระจันทร์ ที่ท่าพระจันทร์หน้า
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปทางทิศตะวันออก สุดตึกแถว
 แล้วมีกำแพงวัดต่อไปจนสุดถนนพระจันทร์ ที่เชื่อมกับ
 ถนนหน้าพระธาตุตรงถึงกลางสนามหลวง ด้านนี้มีประตูเข้า
 วัด ๑ ประตู เปิดเข้าออกตลอดเวลา อยู่ตรงช่องระหว่าง
 อาคารเรียนของโรงเรียนสามัญศึกษา ตรงกับซุ้มพระวิหาร
 ทางเข้าบริเวณพุทธาวาสด้านเหนือ ทิศตะวันออกติดท้อง
 สนามหลวงซีกซ้ายไปตามถนนหน้าพระธาตุ นับแต่มุม
 เหนือตรง ที่ถนน พระจันทร์ กับถนน หน้าพระธาตุ บรรจบ
 กัน ไปตามแนวกำแพงและแนวหอสุมุดแห่งชาติจนสุด
 ที่เขตปากซอยศิลปากรกับกรมศิลปากร ด้านนี้มีประตู
 เข้าวัดได้ ๒ ทาง คือประตูหลักที่ช่องกำแพงมุมเหนือ
 ตรงหน้าพระวิหารน้อยปริลังกา ๑ ประตู เปิดเฉพาะ
 บางโอกาส และตรงช่องระหว่างหอสุมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็น
 ทางเข้าตรงกับซุ้ม พระวิหาร ที่เข้าสู่บริเวณ พุทธาวาสด้าน
 ตะวันออก และตรงกับพระมณฑปเจดีย์ทองศรีรัตนมหา
 ธาตุแก้ว ทางนี้เปิดเฉพาะวันพระและวันเทศกาลเท่านั้น

ทิศใต้ทิศชอยคิลปากกรทั้งชอย ยาวไปตามชอยตลอดแนว
 นับแต่ มุมหอสมุค แห่งชาติค้ำไต้ไปทาง ทิศตะวันตกตาม
 ผนัง กุฏิทิม แลวงจนสุด ปากชอยที่ บรรจบกับ ถนนมหาราช
 ค้านนี้ไม่มีทางเข้าวัดเพราะมีกุฏิทิมแลวงยาวตลอดแนวเป็น
 อาณาเขต ทิศตะวันตกติดถนนมหาราชยาวไปตามถนน
 มหาราชนับ แตะมุมบ้านไต้ที่ ปากชอยคิลปากกร หน้าตลาดท่า
 วัง ไปทางเหนือตามแนวกำแพงจนจกตึกแถวหัวมุมท่า
 พระจันทร์ หน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กล่าวข้างต้น
 ค้านนี้ปรกติเป็นค้ำนเข้าออกติดต่อกับตลอดเวลา มีประตู
 ชุ้มกำแพงอยู่ ๓ ประตู คือ (๑) ประตูไต้ (ประตูท่าวัง)
 อยู่ตรงมุมไต้ เป็นทางเข้าออกติดต่อกับบริเวณสังฆาวาส
 คณะต่าง ๆ แลวไต้ (๒) ประตูกลาง (ประตูแปดตำรวจ)
 อยู่กลางค่อนมาทางไต้เล็กน้อย เป็นทางเข้าออกติดต่อกับ
 บริเวณสังฆาวาสแถวกลาง และ (๓) ประตูเหนือ (ประตู
 ท่าพระ) อยู่หลังศาลาการเปรียญ เป็นทางเข้าออกติดต่อกับ
 บริเวณศึกษาและหมู่สังฆาวาสคณะสลัก ประตูนี้ตรง
 กับชุ้ม พระวิหาร ทางเข้าบริเวณ พุทธาวาส ค้านหลัง ทิศ
 ตะวันตกด้วย

การเข้ามัสการและชมปูชนียวัตถุสถานในวัด

เมื่อท่านได้ศึกษาเรื่องชื่อวัดและประวัติสังเขป ตลอดจนถึงอาณาเขตของวัดที่กล่าวมาแต่ต้นตลอดแล้ว ควรจะหาโอกาสไปนมัสการปูชนียวัตถุสถานสำคัญ เช่น พระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุเป็นต้น และชมบริเวณวัดบ้างพอสมควร เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเป็นทัศนานุตรียกุศลด้วยพร้อม ๆ กัน ฉะนั้นต่อไปนี้จะขอแนะนำท่านไปนมัสการและทัศนศึกษาเฉพาะสิ่งสำคัญในวัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎีฯ เพียงบางส่วน

การเข้ามัสการและเข้าชมวัดมหาธาตุนี้ ควรหาโอกาสไปในวันพระหรือวันเทศกาลเป็นเหมาะที่สุด เพราะวันอื่นจะเข้าชมได้แต่บริเวณศึกษา ซึ่งมีพระภิกษุสามเณรเรียนหนังสือกันจำนวนมากทุกห้องเรียนเต็มไปหมด กับชมบริเวณสังฆาวาสรอบนอกเท่านั้น ส่วนสำคัญในบริเวณพุทธาวาสจะปิด แต่ในวันพระหรือวันมีเทศกาลแล้วเราจะได้เข้ามัสการและชมบริเวณพุทธาวาสกับบริเวณอื่น ๆ ได้สะดวกดี ถ้าท่านไปในวันพระเป็นต้นก็กล่าวนี้ ท่านควรจะเข้าชมบริเวณพุทธาวาสที่สำคัญยิ่งก่อน ควรเข้าทางด้าน

หอสมุดแห่งชาติที่ติดท้องสนามเป็นสะพานที่สุด เมื่อผ่าน
 ชุมพระวิหารด้านนี้เข้าสู่บริเวณแล้ว จะมองไปทางซ้ายหรือ
 ทางขวาก็จะเห็นแนวพระระเบียงยาวเหยียด มีพระพุทธรูป
 บนปัทมทอง ฝีมือช่างวังหน้า ประดิษฐานติดผนังพระ
 ระเบียงเรียงรายไปจนสุดมุมซ้ายทั้งสองข้าง ขอให้เดินตรง
 ไปจนพ้นชุมพระวิหาร ตรงหน้าท่านเป็นพระมณฑป
 ที่ลานกว้าง ๒ ข้างพระมณฑป มีพระปรารักษ์ใหญ่ประดิษ-
 ฐานอยู่ชิดมุมพระระเบียงทั้งข้างเหนือและข้างใต้ พระ
 ปรารักษ์ ๒ องค์นี้เป็นของสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ดังกล่าว
 แล้ว ปัจจุบันเป็นที่บรรจุอัฐิและอังคารของอดีตเจ้าอาวาส
 องค์สำคัญแห่งยุค ๓ องค์ คือ องค์ที่อยู่ทิศใต้บรรจุอัฐิและ
 อังคารของสมเด็จพระวันรัต (ทิต) ผู้เป็นอธิบดีสงฆ์องค์
 แรกในสมัยที่วัดมหาธาตุได้รับ พระราชทาน นามใหม่ว่า
 “วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์” และเป็นวัดแรกที่ตั้งราช-
 วิทยาลัยอันมีนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ส่วนองค์อยู่ทิศ
 เหนือบรรจุอัฐิและอังคารของสมเด็จพระวันรัต (เชมจารี)
 ผู้เป็นอธิบดีสงฆ์องค์สำคัญที่เสริมสร้างรากฐานให้แก่วัด
 มหาธาตุเป็นปึกแผ่นอยู่ตราบนานทุกวันนี้ โดยตั้งทุนมูลนิธิ

สำหรับบูรณะบริเวณพุทธาวาสเป็นต้นส่วนหนึ่ง สำหรับ
บำรุงการศึกษาและก่อสร้างสถานศึกษาอีกส่วนหนึ่ง ดัง
กล่าวแล้ว กับบรรจุอัฐิและอังคารของพระพิมลธรรม (ช้อย
จันทโคโต) ผู้เป็นปฐมสภานายกมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย ท่านชมทัศนียภาพรอบ ๆ ตัว แล้ว ขอให้เดินตรง
ขึ้นไปบนพระมณฑป และควรถอครองเท้าเสียด้วยเพื่อ
แสดงการวระ

๑. ขนพระมณฑป

เมื่อท่านขึ้นบันไดหินอ่อน ผ่านซุ้มประตูพระมณฑป
ขึ้นไปแล้วจะเห็นองค์พระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุ ตระ
หง่านอยู่ท่ามกลางพระมณฑป เป็นพระเจดีย์หล่อด้วยโลหะ
ทององค์ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้แต่สมัยรัชกาล
ที่ ๑ ขอให้ท่านนั่งลงตรงหน้าองค์พระเจดีย์แล้วก้มลงกราบ
ด้วยตั้งใจบริสุทธ์ ๓ ครั้ง ต่อนี้ท่านจะชมองค์พระเจดีย์ได้
เต็มตา

องค์พระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุ ที่ท่านเห็น อยู่
เฉพาะหน้านี้เป็นพระเจดีย์เหลี่ยมทรงจอมแหย่อมุมไม้สิบ
สอง มีลักษณะเป็นพระที่นั่งสิงหาสน์รองรับรัตนบัลลังก์

ทั้งซัอนกันเป็นชั้น ๆ เรียงขึ้นไปจนถึงคอระวังและยอด
 ถือกันว่าเป็นเจดีย์ที่สวยงามและ เป็น แบบฉบับของพระ
 เจดีย์สมัยรัตนโกสินทร์ยุคแรก ตลอดทั้งองค์พระเจดีย์ได้
 ลงรักปิดทองคำเปลวเป็นมันแพรวพราวและเหลืองอร่าม
 อยู่ตลอดเวลา เหนือองค์พระเจดีย์มีพระมณฑปบุษบก
 จำหลักด้วยไม้หักมุมไม้สิบสอง ลงรักปิดทองคำเปลวทั้ง
 ครอบ มีเสากาบกระหนกกระจังสิงห์รับสี่มุม พระมณฑปนี้
 นับแต่พื้นถึงยอดสูง ๑๐ วา เป็นของสร้างไว้เดิมแต่ครั้ง
 รัชกาลที่ ๑ หลังจากไฟไหม้ยอดปราสาทพระมณฑปใหญ่
 ดังกล่าวมาแต่ต้น ความงามขององค์พระเจดีย์ทองศรีรัตน-
 มหาคูก็ดี ความวิจิตรตระการตาของพระมณฑปก็ดี ดู
 แล้วไม่เบื่อตาทุกคนที่เข้าไปในพระมณฑปนี้จะพากันตะลึง
 เพลินชมไปตาม ๆ กัน แม้แต่ชาวต่างประเทศที่ได้ผ่านมา
 พบเห็นบางคนถึงกับอุทานว่า ไม่นึกเลยว่าศิลปะพระ
 พุทธศาสนาล้ำค่าของไทยจะซ่อน อยู่ใน กำแพงเช่น นี้
 นี่เองจึงนับว่า พระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุนี้สมเป็น
 ปุณนิยสถานเป็นหลักประธานของวัดมหาธาตุจริง ๆ

เมื่อได้ชมความงามของพระศรีรัตนมหาธาตุพอสม
 ภารแล้ว ขอให้ท่านถอยออกมาเดินประทักษิณเจดีย์งพระ
 มณฑปให้รอบ ๆ คุ้งข้าง ที่รอบเจดีย์งด้านเสารายทั้ง ๔ มุม
 ซึ่งมีลักษณะเป็นผนังกลาย ๆ มีพระพุทธรูปหล่อทอง
 สัมฤทธิ์ของโบราณขนาดใหญ่สมัยสุโขทัยบ้าง สมัยศรีอยุธยา
 บ้าง สมัยลพบุรีบ้าง มีทั้งพระนั่งและพระยืนประดิษฐาน
 บนแท่นบุษบกสลักรักกันเรียงรายอยู่รอบรวมทั้งหมด ๒๘ องค์
 ทุกองค์ลงรักปิดทองไว้สุกปลั่ง พระพุทธรูปเหล่านี้เป็น
 พระที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกรัชกาลที่ ๑
 ให้อัญเชิญมาแต่เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี และพระนคร-
 ศรีอยุธยา เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๓๒ คราวบูรณะวัดพระเชตุพนฯ
 โดยมีพระราชประสงค์จะรักษาพระพุทธรูปโบราณที่ถูกทอด
 ทิ้งในที่ต่าง ๆ ไว้ แล้วให้ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ
 พระวิหาร และพระระเบียงในวัดพระเชตุพน ฯ มากมาย
 ที่เหลือจากวัดพระเชตุพน ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุร-
 สิงหนาททรงคัตที่บริสุทธิ์และงามขนาดใหญ่พอสสมควรนำ
 มาประดิษฐานไว้ที่วัดมหาธาตุนี้ในพระมณฑปบ้าง ในพระ
 วิหารบ้าง และยังคงประดิษฐานอยู่ดังที่ท่านเห็นในพระ
 มณฑปจนทุกวันนี้

ท่านชมพระมณฑปทั่วแล้ว จะเห็นว่าพระมณฑปนี้มีบันไดขึ้นลงได้ ๔ ด้านตรงตามทิศทั้งสี่ ก่อนที่จะออกไปชมแห่งอื่นขอให้ท่านก้มนมัสการองค์พระเจดีย์ทองศรีรัตนมหาธาตุอีกครั้งหนึ่ง แล้วขอให้ออกทางด้านหลังพระมณฑป ลงบันไดทางทิศตะวันตกเพื่อเข้าชมพระอุโบสถต่อไป

๒. เข้าชมพระอุโบสถ

เมื่อลงจากพระมณฑปทางด้านหลัง ท่านจะเห็นว่าตรงหน้าท่านเป็นลานกว้างและ ลี้วไปจนถึงซุ้มพระวิหารทางออกบริเวณพุทธาวาสด้านทิศตะวันตก ซ้ายมือเป็นพระอุโบสถหลังมเหสี จะหาโบสถ์วัดไหนในพระนครและธนบุรีใหญ่โตเท่าพระอุโบสถวัดมหาธาตุนี้ เป็นไม่มีแล้ว เพราะเป็นโบสถ์ที่ สร้างไว้ให้จุพระสงฆ์ทำสังฆกรรมได้กว่าพันรูป ทางขวามือเป็นพระวิหารหลังใหญ่พอ ๆ กันกับพระอุโบสถ แต่ย่อมกว่ากันตรงที่พระวิหารมีมุขหน้าหลังที่ต่อออกภายหลังเพื่อให้แนวได้กันกับขนาดพระอุโบสถดังกล่าวแล้ว ขอให้ท่านเข้าชมในพระอุโบสถก่อน โปรดพิจารณา ด้วยว่า ลักษณะ พระอุโบสถนี้ แปลก กว่า แห่งอื่น

หลายประการ คือไม่มีมุขหน้าหลังเหมือนโบสถ์ทั่ว ๆ ไป มีทางเข้าออกด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน อยู่ตอนหน้าด้านละทาง ตอนหลังอีกด้านละทาง ไม่มีประตูตรงหน้าหลังเลย โบสถ์มาทำ เป็นซุ้มติดกับผนังพระอุโบสถทั้ง ผนังนอกและผนังใน ตัวพระอุโบสถทั้งตรงตามทิศหันหน้าตรงทิศตะวันออก ฉะนั้นโบสถ์มาประจำทิศใหญ่จึงติดถึงกลางผนังทั้ง ๔ ด้าน เฉพาะด้านในตรงตามทิศใหญ่ทั้ง ๔ และมีทิศที่มุมผนังด้านนอกอีกทั้ง ๔ มุมตรงตามทิศน้อยทั้ง ๔ ถูกแบบแผนพระวินัยทุกประการ ขอให้ท่านสังเกตโบสถ์มาด้วย ทุกโบเป็นศิลาจำหลักรูปโบเตมา ขึ้นปูนเสริมเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ส่อชัดว่าซ่อมขยายและเสริมก่อในรัชกาลที่ ๓ ดังกล่าวแล้วในประวัติ ขอให้ขึ้นบันไดตอนหน้าด้านเหนือทางซ้ายมือของท่านเข้าไปในพระอุโบสถโปรดทอดรองเท้าก่อนด้วย

พอผ่านประตูพระอุโบสถเข้าไป ก็เห็นว่าพื้นหินอ่อนที่ปูไว้เต็มภายใน เป็นมันเยิ้มประหนึ่งมีน้ำขังจึงนับว่า สะอาด งามไม่ แฉะ เมื่อเดิน เลยเสาราย เข้าไปตรงหน้าแล้ว สิ่งทีจริงตาท่านก็คือองค์พระประธานมเหมา

เป็นพระพุทธรูปปั้นลงรักปิดทองงามสง่า ฝีมือพระยา
เทวารังสรรค์ ช่าง วังหน้า คู่พระทัย กรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาท พระประธานองค์นี้ถือกันว่าเป็นยอดฝีมือ
ช่างปั้นและเป็นแบบฉบับพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์
ยุคแรก ขอให้ท่านนั่งลงกราบพระด้วยใจงาม ๓ ครั้ง แล้ว
เดินอ้อมอาสน์สงฆ์ที่ปูเต็มอยู่ตอนในเข้าไปชมองค์ พระ
และวัตถุสำคัญบางอย่างข้างในใกล้ ๆ โปรดอย่าขึ้นบน
อาสน์สงฆ์เป็นอันขาด เพราะเป็นการขาดการวระอย่างยิ่ง

ที่บนฐานชุกชีรอบ ๆ พระประธาน มีรูปพระสาวก
ปั้นฝีมือช่างคนเดียวกัน เป็นพระนั่งพับเพียบประนมมือ
หันหน้าเข้าหาพระพุทธรูปประธาน ล้อมรอบองค์พระ
ประธาน มีจำนวน ๘ องค์ พระสาวกทั้ง ๘ นี้ ตั้งอยู่ตรง
ตามทิศทั้งแปด เรียกกันว่าพระอรหันต์ ๘ ทิศ มีชื่อติด
กำหนดไว้ประจำทิศดังนี้ (๑) ทิศบูรพาหน้าพระประธาน
คือพระอัญญาโกณฑัญญะ ปฐมสาวก (๒) ทิศอาคเนย์ คือ
พระมหากัสสป ยอดพระอัครทูต ดำรงตำแหน่งสังฆ-
ปริณายกองค์แรกเมื่อพุทธปรินิพพานแล้ว (๓) ทิศทักษิณ
คือพระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวา (๔) ทิศหรดี

กือพระอุปาสี ยอดพระสาวกผู้ทรงพระวินัยปิฎก (๕) ทิศประจิมหลังองค์พระประธาน กือพระอนนท กือยอดพุทธอุปัฏฐากผู้ทรงจำพระสูตรตันทีปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก (๖) ทิศพายัพ กือพระควัมปติ ยอดพระสาวกผู้มีลาภสักการไม่ขาดสาย (๗) ทิศอุดร กือพระโมคคัลลาน พระอัครสาวกเบื้องซ้าย และ (๘) ทิศอีสาน กือพระราหุล ผู้รับบรรพชาเป็นสามเณรองค์แรก พระอรหันต์ ๘ ทิศนี้ถือกันว่าเป็น มงคล สูงสุดแก่ ผู้กราบไหว้บูชาเนื่องในศักราชพระอรหันต์ทั้ง ๘ ทิศปรากฏว่าในพระนครและชนบุรีมีที่วัดมหาธาตุนี้แห่งเดียว และในที่อื่นก็หายาก เข้าใจว่ากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงได้คติการสร้างมาจาก พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชแน่ เพราะ ที่สร้างมาก่อนและเก่าที่สุดในประเทศไทย ก็เห็นกันอยู่ที่องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเท่านั้น คือที่นั่นสร้างพระอรหันต์ ๘ ทิศ ยืนประนมมือประจำทิศไว้บนชั้นหน้ากระดานปล้องโชนชั้นบนสถาปพระบรมธาตุ เข้าใจว่ากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทครั้งเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ในสมัยกรุงธนบุรี ตีตามทัพหลวงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ไปที่เมืองนครศรีธรรมราช คงจะพอพระทัยคติสร้างพระ
อรหันต์ ๘ ทิศที่นั่น จึงทรงนำอย่างมาสร้างขึ้นที่พระ
อุโบสถวัดมหาธาตุในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เป็นแห่งแรก
ฉะนั้นจึงนับว่าเป็นของแปลกและถืออยู่น้อย

ที่สองข้างฐาน ซุกซิกตอนหน้าระหว่างเสาเรียงกับฐาน
ซุกซิกนั้น มีเครื่องราชูปโภคของกรมพระราชวังบวรมหา
สุรสิงหนาท ทรงอุทิศถวายไว้เป็นพุทธรูป ๒ สิ่ง คือ
รูปข้าง รูปม้าคู่หนึ่ง เป็นหุ่นจำลองแกะด้วยไม้ประดับ
เครื่องครบตามแบบข้างหลวงม้าหลวงทุกประการ แต่เป็น
ขนาดเล็กสูงเพียงแค่เอวทั้งคู่ ข้างทาสีหม้อใหม่เข้าลักษณะ
ข้างเผือกตามตำรับคชลักษณ์ ยืนชูวงท่าจบของข้างบน
แท่นเตี้ย มีล้อไต่ไปมาเคลื่อนที่ได้ ม้าทาสีขาวมีลายต่าง
ผ่าน เข้าลักษณะม้าดีตามตำรา ยืนบนแท่นเตี้ยมีล้อไต่
เช่นกัน ทั้งข้างและม้าคู่นี้ภายในลำตัวแกะกลวงไว้ใส่ข้าว
ของได้ เปิดช่องบนหลังมีฝาปิดมิดชิด ที่บนสันหลังทั้งคู่
สลักเป็นแท่นแบบตั้งเล็กหน้าเรียบไว้ แต่เดิมกรมพระ
ราชวังบวร มหาสุรสิงหนาททรงใช้ เป็นเครื่องทรงบาตรใน
วังประจำพระองค์ คือทั้งข้างและม้าคู่นี้หันหน้าออก

บนหลังช้างทั้งชั้นสาครใหญ่ใส่ข้าว บนหลังม้าตั้งโต๊ะใส่
 ห่อกับข้าวและของหวาน เมื่อทรงอุทิศถวายเป็นพุทธ-
 บูชามาประจำพระอุโบสถวัดมหาธาตุแล้ว ได้ใช้เป็นที่ตั้ง
 หม้อน้ำมนต์ประจำทั้งคู่อันอยู่ด้านเหนือ ม้าอยู่ด้านใต้
 เฉพาะหม้อน้ำมนต์บนหลังม้า มีของดีที่สำคัญอย่าง
 หนึ่ง คือน้ำมนต์ ๑๐๐ ปี น้ำมนต์ในหม้อบนหลังม้า
 กล่าวกันว่าตั้ง ต่อหน้าพระ ศรีรัตน มหาธาตุแต่ ครั้นชุมชน
 สงฆ์ประกาศทำสังคายนาในรัชกาลที่ ๑ แล้วนำมาตั้ง
 ประจำในพระอุโบสถนี้ ได้เดิมกันสืบ ๆ มาตลอดกาล ไม่
 ปรากฏว่าแห้งเลย ฉะนั้นน้ำมนต์นี้จึงถือกันว่าเป็นของ
 ศักดิ์สิทธิ์ของวัดมหาธาตุจนตราเป็นเท่านั่น

ถักรูปช้าง รูปม้าออก มาตรง ที่ซิด เสารายคู่ หน้าพระ
 ประธาน ประดิษฐานรูปหล่อพระมหาเถระองค์สำคัญของ
 วัดไว้เสาะรูป ทันทางใต้ประดิษฐานพระรูปสมเด็จพระ
 สังฆราช (สุข ญาณสังวร) นั่งขัดสมาธิเหนือตั่งซ้อน ๒
 ชั้น ที่ตั่งแกะลายเป็นรูปไก่อ่าทำต่าง ๆ ปิดทองล่องกระฉก
 สมเด็จพระสังฆราช องค์นี้ เป็นพระ อุปัชฌายาจารย์ ของพระ
 บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ เป็นผู้ทรง

คุณเวทียาหางวิปัสสนาธุระ ปรากฏว่าเป็นผู้มากด้วยเมตตา สามารถแผ่เมตตาให้ไก่ป่าเขื่องเป็นไก่วัดไก่อันได้ตั้งแต่ ครั้งยังประทับอยู่ที่กรุงเก่าก่อนเป็นพระสังฆราช เมื่อทรง ตำแหน่งพระสังฆราช ประชาชนมักเรียกพระนามรู้จักทั่วไปว่า “สังฆราชไก่อ่อน” พระรูปนี้รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้าง ส่วนที่เสาดีก้านหนึ่งทางเหนือประดิษฐานรูปหล่อสมเด็จพระวันรัต (ทิด) อริบทีสังฆมองค์แรกในสมัยที่วัดมหาธาตุ ให้นามว่า “วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์” หล่อขึ้นภายหลัง ในสมัยสมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) เป็นอธิบดีสงฆ์

นอกจากสิ่งสำคัญที่กล่าวนี้ ก็มีสิ่งน่าชมอีกหลาย อย่าง เช่น โ提ะหมูปูชาหน้าพระประธาน ๓ หมู ๆ กลาง เป็นโ提ะหมู ๑๑ ขนาดใหญ่ที่สุด หมูริมข้าง ๒ ข้างเป็น โ提ะหมู ๘ ขนาดใหญ่ ทั้ง ๓ หมูนี้เป็นโ提ะหมูทองงามด้วยกัน ทุกหมูเป็นต้น ทำนชมภายในพระอุโบสถเพียงเท่านั้น ก็ นับว่าสมควรแล้ว ถ้าจะชมให้ทั่วก็เดินดูไปไต่รอบ ๆ ซึ่ง กว้างขวางมิใช่เล็กน้อย ก่อนออกไปขอให้ก้มนมัสการพระ พุทธรูปเสียดวงหนึ่งด้วย ขอให้ท่านออกทางเดิมเพื่อเข้า ชมพระวิหารต่อไป

๓. เข้าชมพระวิหาร

ท่านออกจากพระอุโบสถทางเดิมที่ตรงกับหลังพระมณฑปแล้ว ขอให้ไปชมพระวิหารซึ่งอยู่ด้านเหนือ เมื่อขึ้นศาลา मुखหน้าพระวิหาร ขอให้ถอดรองเท้าเช่นเคย แล้วจึงเข้าไปภายในพระวิหารทางประตูมุขหน้านั้น ในพระวิหารนี้ยังซ่อมไม่เรียบร้อยค้ำมาแต่สมัยสมเด็จพระวันรัต (เขมจารี) ฉะนั้นพื้นภายในจึงยังเป็นกระเบื้องลายปูอยู่ภายในพระวิหารนี้ว่างเปล่ามิได้ใช้ประโยชน์อะไร ท่านเข้าไปแล้วจะเห็นพระประธานขนาดใหญ่เด่นอยู่ เป็นพระยืนสี่มือเดียวกับพระประธานในพระอุโบสถ มีลักษณะงามแบบเดียวกัน ขอให้ท่านนั่งลงกราบพระพุทธรูป ๓ ครั้งก่อน แล้วจึงชมพระวิหารต่อไป

หน้าฐานชุกชี ริมเสารายทั้ง ๒ ข้าง มีพระพุทธรูปโบราณขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่ด้านละ ๒ องค์ ด้านเหนือเป็นพระพุทธรูปหล่อองค์หนึ่ง หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๕ นิ้ว เป็นพระอุษยาคีรีนำมาประดิษฐานในวิหารทิศใต้ วัดพระเชตุพน ฯ ครั้นรัชกาลที่ ๑ อีกองค์หนึ่งหน้าตักกว้าง ๓ ศอกคืบ ๑๐ นิ้ว เป็นพระลพบุรีที่นำมาไว้ในพระวิหารทิศ

ตะวันตก วัดพระเชตุพน ฯ คราวเดียวกัน ภายหลังวัดพระเชตุพน ฯ ใต้พระสมัย์สุโขทัยเข้าประดิษฐานในวิหารทั้ง ๒ ที่กล่าวนั้น กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทจึงอัญเชิญพระทั้ง ๒ องค์ ให้นำมาประดิษฐานไว้ในพระวิหารวัดมหาธาตุซึ่งที่ท่านเห็นอยู่นี้ ส่วนทางเสารายกันใต้ ๒ องค์ ๆ หนึ่งเป็นพระศิลาและอีกองค์หนึ่งเป็นพระแกนศิลาปั้นปูนเสริม ทั้ง ๒ องค์นี้เป็นพระเก่าในวิหารวัดสลักเดิมเมื่อรื้อวิหารแล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่นี่ นอกจากพระทั้ง ๔ นี้แล้ว บนฐานชุกชียังมีพระพุทธรูปขนาดกลางของโบราณในวัดสลักเดิมเป็นพระหล่อยืนตั่งอยู่ท่านหน้าคู่หนึ่งและเป็นพระศิลานั่งตั่งอยู่ท่านหลังองค์หนึ่ง นับว่าเก่าพอประมาณ

ในบริเวณวิหารนี้ ตามเสารายและผนังรอบ ๆ ท่านจะเห็นมีตุ้มกม็กรโบราณของเก่าตั่งอยู่เต็มทั่วไป เป็นตุ้มลายทองรัตนาก็มี เป็นตุ้มสลักลายปิดทองก็มี ส่วนมากชำรุดดูเหล่านับรจนั่งตั่งโบราณของวัด ส่วนมากเป็นบาติ กม็กรต่าง ๆ ทั้งสิ้น ตั้งแต่ครั้งตั่งเดิมยังเก็บรักษาไว้ ณ ที่นี้ ในพระวิหารมีสิ่งทีควรชมเพียงเท่านั้น ท่านได้ชมพอ

ควรแล้ว ขอให้กัมมัสการพระพุทธรูปอีกครั้งหนึ่งแล้วจึง
กลับออกมาทางเดิม

หากท่านพอใจจะเดินชมบริเวณพุทธาวาสให้ทั่ว หรือ
จะเดินนับพระรอบพระระเบียงเพื่อเสี่ยงทาย หรือประทับ
ความรู้ ก็เชิญได้ตามอัธยาศัย เสร็จแล้วจะได้พาท่านไปชม
บริเวณอื่นต่อไป

การชมบริเวณวัด

เมื่อท่านได้ชมบริเวณพุทธาวาสภายในพระระเบียง
พอสมควรแล้ว ขอให้ท่านออกไปชมบริเวณนอกพระ
ระเบียงบ้าง ท่านควรออกทางซุ้มพระวิหารด้านตะวันตก
คือตรงกันข้ามกับทางที่ท่านเข้ามา อยู่ด้านหลังพระมณฑป
พระอุโบสถและพระวิหารนั่นเอง

พอท่านผ่านออกพ้นซุ้มพระวิหาร ขอให้ท่านยืนอยู่
ตรงหน้าซุ้มทางออกนั้นก่อน ตรงหน้าท่านจะเห็นศาลา
หลังใหญ่มีมียู้น หลังคามีสื่อฟ้าใบระกา ๒ ชั้น เป็นศาลา
ตึกเก่าแก่ ศาลาหลังนี้แหละคือศาลาการเปรียญที่ทำ
สังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังกล่าวแล้วใน

ประวัติ ถัดศาลาไปทางซ้ายมือ ท่านจะเห็นตึกโถงใหญ่ ๓ ชั้น เป็นตึกสมัยใหม่เพิ่งสร้างเสร็จ คือตึกเรียนของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ ถัดตึกเรียน^๕ไปท่านจะเห็นหอไตรประจำองค์สมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุคู่เดิม ถัดหอไตรไปอีกท่านจะเห็นหอสมัยใหม่ ครึ่งเก่า ๒ ชั้น หอน^{๕๖}ช่อหอปริยัติ สมเด็จพระวันรัต (เข็มจารี) สร้างขึ้นด้วยทุนส่วนตัวกับทุนบริจาคของศิษยานุศิษย์ มุ่งให้เป็นหอสมุดของวิทยาลัยในวัดมหาธาตุ ได้ประดิษฐานรูปหล่อเหมือนเท่าตัวท่านไว้เป็นอนุสรณ์ภายในหอมาเดิม คราว^{๕๗}นี้ขอให้ท่านหันมาดูทางขวามือบ้าง ถัดศาลาการเปรียญไปท่านจะเห็นตึกใหญ่ ๒ ชั้น ตั้งเด่นอยู่ นี่คือโรงเรียนธรรมมหาธาตุวิทยาลัย สร้างในสมัยสมเด็จพระวันรัต (เข็มจารี) สองข้างตึกโรงเรียนธรรมมหาธาตุวิทยาลัย^{๕๘}นี้มีตึกเรียนชั้นเดียวหลังยาวตั้งขนาน สร้างในสมัยเดียวกับโรงเรียนธรรมมหาธาตุวิทยาลัย มีสนามหญ้าขนาดใหญ่กั้นกลางระหว่างตึกเรียนขนานหลังตะวันออก มีถนนปูกระเบื้องตัดซอยเชื่อมโยงไว้เป็นสาย ๆ สองข้างถนนปลูกต้นโอศอกไว้เรียงรายร่มรื่น ใต้ต้นโอศอกทุกต้นมี

---

๑. ปัจจุบันรูปหล่อ^{๕๖}นี้ ประดิษฐานในพระอุโบสถแล้ว

มาหินตั้งไว้สำหรับให้นั่งพักผ่อน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น
ทัศนียภาพที่เจริญตาของวัดมหาธาตุทั้งนั้น ท่านชมเพียง
รอบ ๆ เท่านั้นก็พอแล้ว ขอให้ไปชมสิ่งสำคัญของวัดทาง
ด้านเหนืออีกแห่งหนึ่งดีกว่า คือ พระวิหารน้อยโพธิ์ลังกา

ขอให้ท่านเลี้ยวขวาเดินไปตามถนนเรียบพระระเบียง
ขึ้นไปทางเหนือ พอถึงมุมพระระเบียงท่านจะเห็นองค์พระ
เจดีย์ขนาดเขื่องตั้งตระหง่านอยู่ในกำแพงเขตคณะสลักทาง
ซ้ายมือท่าน พระเจดีย์องค์นี้แหละคือพระเจดีย์ ที่สร้าง
ครอบพระประธานในโบสถ์วัดสลักเดิมไว้ดังที่กล่าวแล้วใน
ประวัติ ถัดเจดีย์ขึ้นไปทางเหนือท่านจะเห็นโรงเรียนพระ
ปริยัติธรรมขนาดกลาง ๒ ชั้น สร้างชิดกำแพงวัดอีกหลัง
หนึ่ง ชื่อโรงเรียนเล็กไสยจิกร สร้างในสมัยสมเด็จพระ
วันรัต (เซมจารี) ตรงหน้าท่านจะเห็นทั้งโรงเรียนสามัญ-
ศึกษาของวัด ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการสร้างขึ้นใหม่ ๓ ชั้น
ยาวเหยียดไปตามกำแพงวัด ขอให้ท่านเลี้ยวขวาเดินตาม
ถนนต่อไปจนถึงชุมพระวิหารทางเข้าบริเวณพุทธาวาสถาน
เหนือ แล้วท่านจะเห็นบริเวณกำแพงแก้วเตี้ย ๆ ล้อม
รอบเขตแห่งหนึ่ง อยู่เหนือชุมพระวิหารที่กล่าวไปทาง
ตะวันออก เขตนี้คือเขตพระวิหารน้อยโพธิ์ลังกา

ท่านจะเข้าเขตพระวิหารน้อยโพธิ์ลังกานี้ได้ ๒ ทาง คือด้านหน้าทิศตะวันออกกับด้านหลังทิศตะวันตกตรงหน้าท่านในขณะนี้ ขอให้ท่านผ่านประตูเหล็กทางด้านหลังเข้าไป ท่านจะเห็นภายในบริเวณปูกระเบื้องไว้เต็ม มีลานกว้างพอควร ก่อนอื่นท่านจะเห็นบ่อน้ำอยู่ที่ลานด้านตะวันตก บ่อน้ำหนึ่ง บ่อน้ำนี้แหละเดิมเป็นสระกว้างประจำพระตำหนักหลวง เข้าใจกันว่ามีมาแต่ครั้งกรมพระราชวังบวร-มหาสุรสิงหนาท ทรงผนวช แต่ที่แน่นอนก็เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวช ประทับอยู่แห่งนี้ และทรงใช้น้ำสระนี้ ปัจจุบันสระเดิมขึ้นเงินใช้ประโยชน์ไม่ได้ สมเด็จพระวันรัต (เซมจารี) จึงได้ถมเหลือรูปบ่อไว้เป็นอนุสรณ์ดังที่เห็นนี้ ต่อลานเข้าไปท่านจะเห็นเรือนต้นโพธิ์ลังกาหล่อด้วยคอนกรีตเป็นชั้น ๆ และต้นโพธิ์ใหญ่อยู่บนเรือนนั้น เป็นโพธิ์ปลูกในสมัยรัชกาลที่ ๒ ดังกล่าวแล้วในประวัติ ขอให้ท่านเดินอ้อมไปด้านหน้า ถัดเรือนต้นโพธิ์ไปทางตะวันออก ท่านจะเห็นพระวิหารน้อยรูปทรงเป็นโบสถ์ขนาดกระทัดรัด หลังคามุงกระเบื้องสี ติดข้อฟ้าใบระกา ตรงที่สร้างพระวิหารนี้แหละ คือ ที่ตั้ง

กำหนดประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงผนวชประทับที่วัดมหาธาตุ^๕ พระวิหารน้อยนี้
 สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-
 อยู่หัว มีทางเข้าออกทางเดียวอยู่ด้านหน้าทิศตะวันออก
 ขอให้ท่านเข้าไปชมภายในต่อไป และโปรดทอดพระเนตร
 ด้วย

ภายในพระวิหารน้อยพินปิ่นอ่อน ผนังเกลี้ยง
 เพดานเขียนลายทอง ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ มี
 ชื่อว่า “พระนาค” งดงามมาก ด้านเหนือมีพระบรมรูป
 เหมือนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
 เป็นพระบรมรูปปั้นครึ่งพระองค์ ขอให้ท่านนั่งลงกราบ
 พระนาคก่อน ๓ ครั้ง แล้วถวายบังคมพระบรมรูปด้วย
 เรื่องของพระนาคท่านควรจะศึกษาสักเล็กน้อย พระนาคนี้
 เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ สมัยสุโขทัยยุคแรก
 จัดเป็นพระอยู่ในระดับชั้นที่ ๑ ทางโบราณคดี เดิมคง
 ประดิษฐานอยู่ที่สุโขทัย แต่จะเป็นแห่งใดสืบไม่ได้ ทราบ
 แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
 ทรงนำมาประดิษฐานไว้ที่หอพระนาค ในพระราชวัง

จันทร์เกษม พระนครศรีอยุธยา ในสมัยที่พระองค์ทรงพอ
 พระทัยแปรพระราชสถานไปประทับที่นั่นเป็นประจำ จึง
 เรียกนามพระองค์นั้นว่า “พระนาค” สืบมาแต่บัดนั้น ต่อ
 มาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระราชวังจันทร์เกษมนั้นขาดการ
 บำรุงรักษาจึงชำรุดทรุดโทรม พระยาโบราณราชธานินทร์
 ผู้ดูแลพระนครศรีอยุธยาในสมัยนั้น เห็นว่าหอพระนาค
 ชำรุดมากจะพังอยู่แล้ว เกรงพระนาคจะเป็นอันตราย จึง
 อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่บ้านเป็นการชั่วคราว ถึงสมัย
 รัชกาลที่ ๖ ราว พ.ศ. ๒๔๖๖ — ๗ สมเด็จพระวันรัต
 (เขมจารี) ครั้งเป็นที่พระธรรมไตรโลกาจารย์ อธิบดีสงฆ์
 วัดมหาธาตุ^๕ ได้บูรณะพระวิหารน้อยอันเป็นพระบรม-
 ราชานุสรณ์สร้างไว้แต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ให้มีสภาพดีคงเดิม
 และงดงามเป็นสง่ายิ่งขึ้น เสร็จแล้วได้ถวายพระพรขอพระ
 พุทธรูปงาม ๆ ต่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ องค์
 สภานายกราชบัณฑิตยสภาในสมัยนั้น เพื่อนำมาประดิษ-
 ฐานเป็นพระประธานในพระวิหารน้อย^๖ สมเด็จพระ
 พุทธยาดำรงราชานุภาพทรงระลึกได้ว่า พระนาคที่กรุงเก่า
 ซึ่งเป็นพระพุทธรูปของสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยังหาที่

ประดิษฐานไม่ได้ เป็นการเหมาะแล้วที่จะนำมาประดิษฐาน
ในพระวิหารน้อยนี้ จึงรับสั่งให้เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถาน
ไปัญเชิญมาประดิษฐานไว้ทั้งปรากฏเห็นกันอยู่ทุกวันนี้
ช่างเป็นการบังเอิญอะไรเช่นนั้น ขนาดองค์พระนาคนั้นเข้า
กันกับขนาดพระวิหารพอดี และเหมาะเจาะโดยเป็นปูชนีย-
วัตถุที่เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สม-
ตามวัตถุประสงค์ของ พระบรมราชานุสรณ์แห่งนี้ด้วย
ฉะนั้นพระนาคนั้นจึงเป็นพระพุทธรูปโบราณชิ้นสำคัญของวัด
มหาธาตุยุพณปัทม

ท่านได้ชม และศึกษาเรื่องพระนาคนี้อย่างดีแล้ว
ก่อนจะกลับออกไปขอให้ผมลงกราบพระพุทธรูป และถวาย
บังคมพระบรมรูปอีกครั้งหนึ่ง เมื่อออกมาพ้นพระวิหาร
น้อยแล้ว ท่านยังพอใจจะชมบริเวณอื่นก็ขอให้ย้อนกลับ
ไปทางเดิม แล้วเข้าชมบริเวณสังฆาวาสในเขตคณะสลัก
เลยไปถึงเขตทางซีกใต้ของวัดก็ได้ตามอัธยาศัย ในบริเวณ
สังฆาวาสทั้งหมดไม่มีอะไรพอจะแนะนำที่สำคัญนัก เพราะ
เป็นหมู่กุฏิสงฆ์ธรรมดา นอกเสียจากในคณะ ๑ มีหมู่พระ
ตำหนักของสมเด็จพระสังฆราชที่สำคัญแห่งเดียวเท่านั้น

ซึ่งประกอบด้วยพระตำหนักห้องพระโรง ทั้งขวางอยู่กลาง
 ด้านตะวันออกพระตำหนักนี้มีหอไตร และหอเขียนที่ประทับ
 สำราญ บัณฑิตเชื่อมติดกันกับหอปริยัติแล้ว ทางด้านตะวัน-
 ตก มีพระตำหนักคู่หลังใหญ่ที่ประทับ นอกนั้นก็เป็นกุฏิ
 ธรรมดาสามัญ

เท่าที่แนะนำให้ท่านชมและศึกษาวัดมหาธาตุ อุวาราช-
 รังสฤษฎี มาเพียงเท่านี้ ก็รู้สึกว่าเป็นประโยชน์แก่ท่าน
 พอสมควรแล้ว ถ้าท่านประสงค์จะกลับตรงที่ชมพระวิหาร
 น้อยเสร็จแล้วนี้ ก็ขอได้โปรดหันหน้าไปทางองค์พระศรี-
 รัตนมหาธาตุในพระมณฑป แล้วก้มนมัสการลาอีกครั้งหนึ่ง
 กวรคำนึงตั้งอธิษฐานในใจด้วย โดยทำนองว่า

ขอบังคมก้มเกล้าถวาย
 ศรีรัตนมหาธาตุในราชวิหาร
 มหาธาตุอุวาราชรังสฤษฎี
 เป็นรากฐานกรุงไทยของไท่เบ
 บารมีพระสารีริกธาตุ
 ของจอมศาสดาโลกอย่าไช้ลด
 ให้เวียนดีมีเงินใช้ไว้ไช้ลด
 จนตราบเท่าถึงกาลนิพพาน เทอญฯ

นำทัศนาร

วัดสุทัศนเทพวราราม

ของ

กองอนุศาสนา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

นายสิริ เพ็ชรไชย กับ นายวิเชียร บำรุงผล

รวบรวมและเรียบเรียง

ความรู้เรื่องชื่อวัด

วัดสุทัศนเทพวราราม ตั้งอยู่ตำบลราชบพิธ ติดกับ
เสาชิงช้าพระนคร เป็นวัดสร้างขึ้นโดยพระราชดำริของ
รัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ มีพระราชดำริว่า เมื่อขยาย
เขตกรุงเทพมหานครทางด้านตะวันออกจากแนวเดิม
ซึ่งอยู่ที่คลองหลอด ออกไปจนถึงแนวคลองโอ่งอ่าง
กว้างขวางกว่าเดิมแล้ว สมควรจะสร้างปูชนียสถานใน
ที่กลางพระนคร ตามแบบอย่างพระนครที่ดีในสมัย
โบราณ เช่น กรุงสุโขทัย เป็นต้น ซึ่งมีวัดพระมหาธาตุ
และศีวลัย์อยู่กลางเมือง จึงโปรดฯ ให้พราหมณ์สร้าง

โบสถ์พราหมณ์และเสาชิงช้าขึ้นก่อน ดังปรากฏอยู่จน
 ราบเท่าทุกวันนี้ ตรงบริเวณที่ตั้งเสาชิงช้าของพราหมณ์
 นั้น นับว่าเป็นบริเวณกลางพระนครหลวงพอดี คือวัด
 จากพระบรมมหาราชวังซึ่งตั้งอยู่ชิดแม่น้ำเจ้าพระยา และ
 กำแพงเมืองด้านตะวันตก ไปถึงกำแพงเมืองด้านตะวัน-
 ออกที่ประตูสามยอดข้างคลองโอ่งอ่าง ไปยังวัดสระเกษ
 เสาชิงช้าและบริเวณใกล้เคียงก็กึ่งกลาง ทรงพระราช-
 ประสงค์จะสร้างวัด ให้ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่
 ขนาดเดียวกับวัดพระพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยาใน
 บริเวณนี้ด้วย จึงโปรดฯ ให้ชะลอพระศรีศากยมุนี พระ
 พุทธรูปหล่อสมัยสุโขทัยองค์ใหญ่ที่สุด ในประเทศไทย
 ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัย
 อันเป็นวัดร้าง ขาดการบำรุงรักษามานานแล้ว ลงมา
 ประดิษฐาน ณ บริเวณด้านใต้เสาชิงช้า โดยถมที่ให้สูง
 ขึ้นจนสมควรและซ่อมองค์พระที่ชำรุดให้บริบูรณ์ ยกขึ้น
 ตั้งประจำที่เรียบร้อยแล้ว กะบริเวณให้เป็นวัดไว้ด้วย ทรง
 ขนานนามวัดไว้ว่า “วัดมหาสุทธาวาส” แต่ประชาชนมัก
 เรียกกันในสมัยนั้นว่า “วัดพระโต” ถึงรัชกาลที่ ๒ พระ
 บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสร้างพระวิหาร

และพระอุโบสถ ตั้งพระทัยจะสนองพระราชดำริของ
พระบรมชนกนาถให้สำเร็จด้วยพระราชศรัทธา แต่ยังไม่
ทันเสร็จก็สิ้นรัชกาล ถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างต่อตาม
แผนผังเดิมจนสำเร็จบริบูรณ์ กระทั่งกุฏิเสนาสนะสงฆ์
จึงเปิดเป็นวัดหลวงชั้นเอกแต่บัดนั้น และทรงเปลี่ยน
นามเรียกใหม่ว่า “วัดสุทัศน์เทพวราราม” โดยถือว่า
เป็นวัดที่งามเลิศเหมือนเมืองเทวดาชั้นสวรรค์ น่าดูน่าชม
ยิ่งนัก ซึ่งความจริงแล้ว วัดนี้ก็มีสิ่งที่น่าดูอยู่ไม่น้อย เมื่อ
เข้าชมจะได้ความรู้หลายประการทีเดียว

อาณาเขตวัด

วัดสุทัศน์เทพวราราม นี้ มีอาณาเขตกว้างขวาง
ส่วนใหญ่ล้อมด้วยกำแพง ด้านตะวันออกเดิมเป็น
หน้าวัด มีกำแพงยาวไปตามแนวนอนอนุากรณตั้งแต่
จดถนนบำรุงเมือง ไปจนถึงตึกแลวมณนสระสง
๘ เส้น ๑๓ วา ด้านใต้ทิศตึกแลวมณนสระสง
ทั้งด้าน กว้าง ๓ เส้น ๕ วา ด้านตะวันตกทิศ
ถนนคึกทอง มีกำแพงเป็นเวทยาวตลอดเหนือที่ ๘ เส้น ๑๓
วา เท่ากันตะวันออก ส่วนด้านเหนือทิศถนนบำรุงเมืองต่อ

จากบริเวณเสาชิงช้า มีกำแพงเป็นเขต กว้าง ๓ เส้น ๓ วา ๒ ศอก มีประตูเข้าวัดได้ทุกด้าน ภายในบริเวณดังกล่าวนี้ เกือบครึ่งเนื้อที่ทั้งหมด ทางด้านเหนือสร้างไว้เป็นเขต พุทธาวาส และภายในเขตเหนือนี้แหละ มีสิ่งที่น่าสนใจมาก ส่วนทางด้านใต้เป็นบริเวณสงฆ์มาวาสที่อยู่ของพระสงฆ์

การเข้าชมวัด

ถ้าจะเข้าชมวัดสุทัศน์ ฯ เพื่อนมัสการพระและทำศรัทธาแล้ว ควรเข้าชมบริเวณพุทธาวาสทางด้านเหนือของวัด ในวันพระหรือวันมีเทศกาลพิเศษ ประตูวัดทางด้านถนนบำรุงเมืองที่ติดกับเสาชิงช้าจะเปิด แต่ถ้าเป็นวันปกติ ทางด้านนี้เข้าไม่ได้ ต้องเข้าทางด้านถนนตีทอง ควรเข้าประตูเหนือด้านถนนตีทองนับว่าสะดวกที่สุด

เมื่อท่านผ่าน ประตูวัดทางด้านเหนือประตูใบประตูหนึ่งเข้าไปแล้ว ท่านจะเห็นว่า มีพระระเบียงวิหารคดล้อมรอบเขตพระวิหารในพุทธาวาสไว้ต่างหาก มีประตูเข้าตรงกับประตูกลางด้านถนนบำรุงเมืองแห่งหนึ่ง ตรงกับประตูเหนือด้านถนนตีทองแห่งหนึ่ง ตรงกับประตูเหนือด้านถนนอนุสาวรีย์แห่งหนึ่ง และตรงกับพระอุโบสถทางด้าน

หลังพระวิหารอีกแห่งหนึ่ง ที่ริมกำแพงวัดจะเห็นมีศาลาตั้งไว้เป็นระยะๆ ทางด้านเหนือเป็นศาลาสุงโปร่ง พื้นอยู่พื้นกำแพง ปัจจุบันมิได้ใช้ประโยชน์อะไร ส่วนทางด้านถนนคือทองและรายล้อมไปทางใต้พระอุโบสถตลอดถึงด้านถนนอนุสาวรีย์ เป็นศาลาทำขนาดใหญ่กลาง ปัจจุบันใช้เป็นสถานศึกษาอยู่ทุกหลัง

ขอให้ท่านผ่านพระวิหารคดเข้าไปในบริเวณพระวิหารก่อน และตรงไปยังพระวิหารใหญ่สูงตระหง่าน ที่หันหน้าไปทางทิศเหนือตรงข้ามกับเสาชิงช้าชั้นนั้น พระวิหารนี้แหละเป็นที่ประดิษฐาน พระศรีศากยมุนี พระพุทธรูปหล่อใหญ่ที่สุดของไทย และเป็นพระสำคัญมาแต่สมัยโบราณ ตั้งกล่าวแล้ว พระวิหารหลังนี้สร้างถมพื้นสูงขึ้นเป็นชั้นๆ ถึง ๓ ชั้นมาแต่เดิม ชั้นที่หนึ่งมีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีบันไดขึ้นถึง ๔ ด้าน เฉพาะด้านหน้าและด้านหลังเป็นบันไดกว้าง บนกำแพงแก้วชั้นนี้ ตั้งพระเจดีย์หินแบบจีนไว้เป็นระยะๆ โดยรอบพระเจดีย์หินแต่ละองค์สูงขนาด ๓—๔ วา เท่ากันหมด เป็นของสร้างทำแต่เมืองจีนในสมัยที่ไทยค้าขายกับจีนโดยตรงในรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ ต่อขึ้นไปชั้นที่ ๒ ก็มีกำแพง

แก้วล้อมรอบเช่นกัน ชั้นนี้เป็นศาลาของเจดีย์รอบพระ
 วิหาร มีศาลาเล็กสร้างไว้บนชั้นนี้ ด้านหน้าพระวิหารข้าง
 ละ ๑ ศาลา ด้านหลังข้างละ ๑ เช่นกัน รวม ๔ ศาลา ใน
 ศาลา ๒ หลัง ด้านหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปปางบรรทม
 บนเตียงหินแบบจีนศาลาหนึ่ง และปางตื่นบรรทมประทับ
 นั่งหน้าเตียงอีกศาลาหนึ่ง ส่วน ๒ ศาลาด้านหลัง ก็
 ประดิษฐาน พระพุทธรูปปางครองผ้ายืนบนแท่นหินศาลา
 หนึ่ง อีกศาลาหนึ่งประดิษฐานพระปางเจริญสุขวิหารธรรม
 ประทับนั่งเข้าสมาธิบนแท่นหิน พระในศาลาทั้ง ๔ ดังกล่าว
 นี้เป็นของสร้างไว้แต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้ นอกจากนี้ทั้ง ๔
 ศาลา ยังประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ซึ่งนำมาแต่วัดราช-
 บุรณะอีกศาลาละองค์ เป็นพระของเก่าทรงนั้น เจาะองค์
 ที่อยู่ในศาลาหน้า ด้านตะวันตก เป็นพระสมัยทวาราวดี
 ถัดศาลาและศาลาชั้น ๒ นี้เข้าไป เป็นเจดีย์พระวิหาร มี
 เสารายและเสามุขเจดีย์อยู่โดยรอบ ถัดเสาด้านหลังและเสา
 มุขเจดีย์หน้าหลังเข้าไปอีกก็ถึงตัวพระวิหาร ยกพื้นสูงขึ้น
 อีกชั้นหนึ่ง มีบัวหน้ากระดานเชิงฐานโดยรอบ มีบันไดขึ้น
 ทั้งหน้าและหลังด้านละ ๓ บันได

ขอให้ท่านขึ้นไปบนพระวิหาร ก่อนเข้าพระวิหาร

รูปสัตว์นานาชนิดอย่างวิจิตรบรรจง ลีกลงไปเป็นชั้น ๆ ถึง ๑๔ เซนติเมตร มีลายตลอดถึง ๕ ชั้น เหลือเนื้อที่ที่ไม่แกะเพียง ๒ เซนติเมตรเท่านั้น เฉพาะบานกลางเป็นพระหัตถ์รัชกาลที่ ๒ ทรงเองตลอด นอกนั้นฝีมือช่างคู่พระทัยในความควบคุมของพระองค์ บานประตูจำหลักนี้เป็นยอดแห่งศิลปะแท้ หากไหนไม่ได้อีกแล้ว ขอให้ท่านพิจารณาดูให้ละเอียด จะเห็นความลำบากยากเย็น ของการแกะว่ามีเพียงไร ก่อนที่ท่านจะออกจากพระวิหาร ขอให้ท่านเดินอ้อมองค์พระไปดูให้รอบๆ ที่ด้านหลังองค์พระศรีศากยมุนี ทรงผนังฐานพระมีแผ่นไม้สลักเรื่องพระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ฉกไว้แผ่นหนึ่ง เข้าใจว่าฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๒ สลักเป็นภาพ ๒ ตอน ตอนล่างเป็นภาพแสดงยมกปาฏิหาริย์ พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นคัลลตามพพฤกษ์ แสดงธรรม มีพระพุทธรูปในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน อยู่ตามกิ่งไม้ ต่ำลงมาแสดงภาพเหล่าเดียรถีย์นิครนถ์กำลังถูกพายุทำลาย เพราะทำแข่งพระบารมี ส่วนตอนบนเป็นภาพโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์สวรรค์ พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นปาริฉัตตกะ เบื้องพระพักตร์มีพระพุทธมารดาและท้าวมหาพรหมพร้อมด้วยบริวารนั่งฟังเทศน์คนละข้าง

ภาพจำหลักน้ปีตของงามดีมาก

เมื่อท่านดูพอสมควรแล้วขอให้ออกจากประตูด้านหลัง กลับลงไปชั้นล่าง ที่เชิงฐานพระวิหารชั้นล่างทั้งด้านหน้า และหลังระหว่างบันได ๒ ทางก่อภูเขาปลูกไม้ดัดตั้งตุ๊กตา หินไว้ด้านละลูก และมีกระถางปลูกต้นไม้ยืนลงดินเป็น ระยะ ๆ นอกจากนี้มีม้าหล่อสมัยรัชกาลที่ ๓ ตั้งรายรอบ บริเวณรวม ๘ ตัวในพระระเบียงวิหารคดรอบ ๆ พระวิหาร บนพระพุทธรูปปางสมาธิปีตของอร่ามเรียงรายไว้โดยรอบ เป็นฝีมือปั้นสมัยรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น

ชมพระอุโบสถ

เมื่อชมบริเวณพระวิหารแล้ว ขอให้ท่านออกจาก พระระเบียงวิหารคดทางประตูด้านใต้ ตรงหลังพระวิหาร นั้น ออกไปสู่บริเวณพระอุโบสถ บริเวณตอนนี้เป็นบริเวณ กว้างอยู่ในเขตพุทธาวาสเช่นกัน ไม่มีพระวิหารคดล้อม อย่างพระวิหาร ประตูกลางของวัดทางด้านถนนอนุสาวรีย์ อยู่ตรงหน้าพระอุโบสถและทางด้านถนนที่ทอง ก็อยู่ตรงกับ หลังพระอุโบสถ เข้าประตูวัด ๒ ประตูนี้ถึงบริเวณพระอุโบสถ ได้เลย พระอุโบสถตั้งอยู่กลางบริเวณบนที่ที่ถมสูงขึ้นเป็น ๓

ชั้นเท่ากับพระวิหาร ชั้นที่ ๑ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ตั้ง
 ประตูล้อมประตูปะห็นอ่อนอย่างวิจิตรไว้เป็นระยะ ๆ ระหว่าง
 ล้อมประตูปะห็นอ่อนทางคั่นเหนือและคั่นใต้ มีเกยสำหรับ
 ไปรยทานก่อประตูปะห็นอ่อนคั่นละ ๒ เกย มีล้อมเสมา
 ประตูปะห็นอ่อนประจำทั้ง ๔ ทิศ เหนือล้อมเสมาทุกล้อม
 ประตูปะห็นอ่อนพระเจดีย์หล่อด้วยโลหะเป็นยอดล้อม เมื่อท่าน
 ผ่านล้อมประตูปะห็นอ่อนขึ้นไปบนชั้นที่ ๑ แล้วก็จะเห็นชั้นที่ ๒
 มีกำแพงแก้วล้อมรอบอีกเช่นกัน มีทางขึ้นเฉพาะ ๒ ข้าง
 มุขหน้าและหลัง มุขละ ๒ ทางเท่านั้น เหนือชั้น ๒ ขึ้นไป
 เป็นโรงพระอุโบสถมีเฉลียงรอบ ภายในเฉลียงยกพื้นสูงขึ้น
 อีกชั้นหนึ่งเป็นตัวพระอุโบสถ มีประตูเข้าข้างหน้า ๒ ประตู
 และข้างหลัง ๒ ประตู บานประตูและหน้าต่างเดิมเขียน
 ลายทองรดน้ำ บัดนี้ลบเลือนหมดแล้วเพราะกาลเวลา ขอให้
 ท่านลองกรองเท้าเสียก่อนแล้วเข้าไปนมัสการพระในพระ
 อุโบสถ พระประธานองค์ใหญ่ในพระอุโบสถนี้ เป็นพระ
 หล่อปิดทองฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ บรรจุพระบรมสารี-
 ริกธาตุไว้ด้วย ได้รับพระราชทานนามไว้ว่า พระตรีโลก-
 เชษฐ นับว่าเป็นพระหล่อที่ได้ลักษณะสวยงามยิ่งองค์หนึ่ง
 ที่ตรงหน้าพระประธานลงมามีแท่นหินอ่อนสร้างไว้กว้าง

ขวาง ก็นั่นเนื้อที่มาถึงครึ่งโบสถ์ เดิมเป็นแท่นที่ประดิษฐานพระพุทธรศาสดา ซึ่งเป็นพระหล่อสมัยสุโขทัย รัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้เชิญมาเทวักประดิ์ใน คลองบางกอกใหญ่ แต่ภายหลังโปรดฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่วัดบวรนิเวศวิหารเสีย แล้วโปรดฯ ให้ปั้นรูปพระอสีติมหาสาวกขึ้นประดิษฐานแทน และพระอสีติมหาสาวกที่ปั้นทั้งหมดโปรดฯ ให้ระบายสีมาแต่เดิม ฉะนั้น ท่านจะเห็นบนแท่นหน้าพระประธานนั้น มีรูปปั้นพระสาวกสำคัญๆ เต็มไปหมดที่ฝาผนังพระอุโบสถรอบด้าน เขียนภาพเรื่องชาดก เป็นฝีมือจิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ ๓ ๕ นั้น ภาพเหล่านี้ยังถือว่าอยู่เป็นส่วนใหญ่ ดูแล้วตระการตาจริง ๆ

ชมบริเวณทั่วไป

เมื่อท่านออกจากพระอุโบสถแล้ว ก็ควรจะเข้าชมบริเวณทั่วๆ ไป ในเขตพุทธาวาสนี้ รอบๆ กำแพงวัดมีทัศนียภาพที่ก่อสร้างเรียงรายไว้มาก ทางด้านตะวันออกมีสถูปมหาสถานที่สวยงามวิจิตรของพระพุทธเจ้า สร้างจำลองไว้ระหว่างประตูเหนือกับประตูกลางเป็นระยะๆ คือสถานต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นจิก ต้นเกด และรัตนพรรเจติย์เป็นรูปแท่งจีน ตรงมุมกำแพงวัดด้านเหนือก่ออุณาปูลุกต้นไม้

ตั้งแก่งและกุกกาหนิไว้ ระหว่างประตูวัดด้านเหนือทั้ง ๓ ประตู ทั้งเสาหินสำหรับแขวนโคมไว้ประคองค้ำ มาทางด้านตะวันตกก็มีภูเขาก่อไว้เป็นระยะ ๆ เมื่อท่านชมทั่วแล้ว สิ่งที่ท่านควรจะชมนอกจากนี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่งคือ พระพุทธรูปเสนาะมุณี เป็นพระพุทธรูปหล่อหน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว รัชกาลที่ ๓ ทรงหล่อขึ้นด้วยกลีฟีน ที่สั่งให้เด็กและจับมาเผาหมกทั้งเมืองในสมัยนั้น นับเป็นพระพุทธรูปอนุสรณ์ประวัติศาสตร์การเลิกฝิ่นในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระพุทธเสนาะมุณีนี้ ประดิษฐานอยู่ที่ศาลาการเปรียญ ในเขตสังฆาวาส คัด ๆ กับกำแพงกันเขตพุทธาวาสนี้แหละ อยู่ด้านถนนที่ทอง

สิ่งต่าง ๆ ที่ท่านได้ชมในวัดสุทัศน์ ข นี ส่วนแต่มีความสำคัญในต้นประวัติศาสตร์ไทยแทบทั้งสิ้น หวังว่าท่านคงได้ความรู้ความเข้าใจพอสมควร ขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาติดตามชมตามที่แนะนำนี้.

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

นายวัช เพื่อประกาศรู้ กับ นายวิเชียร บำรุงผล

รวบรวมและเรียบเรียง

ความรู้เรื่องชื่อวัด

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ตั้งอยู่ด้านใต้ของ
สนามเสือป่าเขาดินวนา อันเป็นเขตพระราชฐาน ด้าน
ทิศเหนือติดถนนศรีอยุธยา ด้านหน้าวัดทางทิศตะวัน-
ออกติดถนนนครปฐมและคลองเปรมประชากร ทางด้าน
ใต้ติดคู และด้านตะวันตกก่ติดคู มีกำแพงล้อมรอบ
เป็นเขต เดิมเป็นวัดโบราณ ชื่อวัดแหลม หรือวัดไทร
ทอง สืบไม่ได้ว่าสร้างแต่ครั้งใด ปราบฏแต่เพียงว่า
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระพิพิธ-
โภคุมเบนทร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้ทรงปฏิสังขรณ์
ขึ้นและทรงขนานนามใหม่ว่า “วัดเบญจมบพิตร” โดย
ประสงค์จะให้เป็นที่สถิตพระองค์ ระหว่าง พระเชษฐา

และพระกนิษฐา ที่ร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกันมีอยู่ ๕ พระองค์ แต่ก็ยังคงเป็นวัดเล็ก ๆ อยู่อย่างเดิม ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ทรงสร้างสวนดุสิต และพระราชวังดุสิตขึ้นในที่ตอนเหนือวัดเบญจบพิตรนั้น มีพระราชดำริว่า สถานที่สร้างสวนดุสิตมีบริเวณกินเนื้อที่วัดร้างถึง ๒ แห่ง คือ วัดดุสิตเบญตน์ อันตั้งอยู่ตรงสนามเสือป่าที่ตั้งกรมการศาสนาในปัจจุบัน ประกอบกับวัดเบญจบพิตร ซึ่งนับว่าเป็นวัดตั้งอยู่ใกล้พระราชฐานก็กำลังชำรุดทรุดโทรมมาก สมควรจะสถาปนาขึ้นให้เป็นวัดใหญ่และให้มีความสง่างาม สมเป็นพระอารามหลวงที่ตั้งอยู่ใกล้พระราชวังดุสิต จึงโปรดฯ ให้ขุดสถาปนิกหลวงในสมัยของพระองค์ มีสมเด็จพระฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นประธาน ให้วางแผนผังการก่อสร้างวัดใหม่หมดทุกส่วนตั้งแต่โบสถ์ วิหาร และเสนาสนะต่าง ๆ พร้อมกับขยายเขตวัดรวมทั้งที่ธรณีสงฆ์ให้กว้างลงไปทางใต้ เป็นการخذใช้เนื้อที่วัดร้าง ๒ วัดที่รวมเป็นเขตพระราชฐานไปในตัวด้วย และ

ทรงเปลี่ยนนามวัดใหม่อีกจากชื่อ “เบญจบพิตร” มา
เป็น “วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” อันหมายความว่า
เป็นวัดของพระองค์ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๕
ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งอยู่ใกล้สวนดุสิตอันเป็น
พระราชฐาน ในการนี้พระราชประสงค์ว่า จะให้เป็น
วัดที่เก็บพระสังกรการของพระองค์ ในเมื่อเสด็จสวรรคต
แล้วประการหนึ่ง จะให้เป็นวัดแสดงแบบอย่างการช่าง
ศิลปกรรมวิจิตรศิลป์ และวัฒนธรรมของไทยในสมัย
พระองค์ประการหนึ่ง จะให้เป็นวัดพิพิธภัณฑ์รวบรวม
พระพุทธรูปโบราณแบบต่าง ๆ ของไทยประการหนึ่ง
และอีกประการหนึ่ง ก็จะเป็นมหาวิทยาลัยศึกษา
หลักวิชาทางพระศาสนาและสามัญศึกษาของกุลบุตรด้วย
เหตุนี้ วัดนี้จึงได้ปรากฏเป็นวัดที่มีการก่อสร้างอย่าง
ประณีตวิจิตรบรรจงทุกส่วนตั้งแต่กำแพงวัดเข้าไปทีเดียว
มีแผนผังระเบียบเรียบร้อยงดงามยิ่งกว่าวัดใด ๆ ใน
พระนคร ความสวยงามที่นับว่าเยี่ยมยอด ฉะนั้น จึงมี
เสน่ห์ดึงดูดชาวต่างปรเทศมาเยี่ยมชมเมืองไทยให้ต้อง
มาชมทุกคน การที่กันเข้านมัสการที่นั่น ท่านจะได้ความรู้

ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมไทย ตามพระราชประสงค์
ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนาตั้งกล่าวแล้วทุกประการ

เข้าสู่บริเวณวัด

บริเวณวัดเบญจมบพิตร ฯ ภายในกำแพงล้อมรอบ
ตั้งกล่าวแล้ว มีประตูเข้าออกสร้างไว้ทั้ง ๔ ด้าน ทาง
ด้านหน้าวัดทิศตะวันออกมี ๓ ประตู ประตูเหนืออยู่ตรง
หน้าพระอุโบสถ เป็นทางเข้าบริเวณพระอุโบสถหรือเขต
พุทธาวาส ต่อไปทางใต้เป็นประตูกลาง อยู่ข้างพระที่นั่ง
ทรงธรรม และประตูใต้สุดอยู่ข้างโรงเรียนเทศบาล ทั้ง
๓ ประตูด้านนี้เปิดเข้าออกเป็นประจำทุกวัน ทางด้านใต้
ติดคู่วัดมี ๒ ประตู แต่เปิดประจำเพียงประตูเดียว คือ
ประตูที่อยู่ตรงหลังโรงเรียนวิสามนัญศึกษา ทางด้านตะวัน
ตกก็มี ๒ ประตู แต่ไม่มีความจำเป็นต้องใช้เพราะติดคู
หลังวัด จึงมิได้เปิดเลย ทางด้านเหนือมี ๓ ประตู เปิด
ประจำอยู่เพียงประตูเดียว คือ ประตูสุดทางตะวันตก ซึ่ง
เป็นทางเข้าออกบริเวณเหอสมุท และหอพักสงฆ์อาคันตุกะ
อีก ๒ ประตูจะเปิดแต่ในเทศกาลเท่านั้น ทุก ๆ ประตู
ที่กล่าวมานี้ มีซุ้มประตูและบานประตูเหล็กหล่อเป็นลวด

ลายโปร่งเหมือนกันหมด การเข้าชมบริเวณวัดนี้ ทางที่ดี และสะดวกมาก ควรเข้าทางประตูที่อยู่ตรงหน้าพระอุโบสถ ที่ปากถนนนครปฐมต่อกับถนนศรีอยุธยา ก่อนเข้าวัดท่าน จะเห็นรูปม้าหิน ๒ ตัว ตั้งอยู่ ๒ ข้างปากประตูเข้า เป็น หินทั้งแท่งสลักเป็นรูปม้าขนาดสูงแค่สะเอว มีเครื่องอาวน และสายถือพร้อมตั้งไว้เป็นเครื่องประดับด้านนอก ถ้า ท่านสังเกตให้ดี จะเห็นว่าความประณีตของวัดนี้มีทุก กระเบียดนิ้ว แม้แต่กำแพงวัดก็เป็นกำแพงเหล็กหล่อ แบบราชวัลลภลายประเจียนมีฐานบัวรับ และเสาหัวเม็ดก่อ อิฐถือปูนประกอบไว้เป็นระยะ ๆ

ชมพระอุโบสถ

พอผ่านพ้นซุ้มประตูวัดที่กล่าวนี้เข้าไป ก็เห็นโรง พระอุโบสถตั้งสง่าอยู่ตรงหน้า พระอุโบสถหลังนี้ ถ้าว่า ในด้านรูปทรงแล้วนับว่าแปลกตากว่าแห่งอื่น และเป็น ยอดของสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์จริง ๆ รูป ทรงเป็นจตุรมุขมีมุขเด็จยื่น ออกทั้งด้านหน้า และ ด้านหลัง ที่มุขเด็จจะวันออกด้านหน้า มีหน้าบันสลักลายปิดทอง ประดับกระจก เป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ หน้าบันมุขเด็จ

ตะวันตกด้านหลัง สลักลายปิดทองประดับกระจกเป็น
 รูปอุณาโลมอยู่ในบุษบก ที่ मुखกระสันด้านเหนือ หน้า
 บันบัน ลายปูน ลงรัก ปิดทองประดับ กระจกเป็น รูป ช้าง
 เอราวัณ หน้าบัน मुखกระสันด้านใต้ ก็บันลายปูนปิด
 ทองประดับกระจกเช่นกัน แต่เป็นรูปตราสมาธรรมจักร
 ทุก ๆ मुखหลังศาลคดหล่นกันลงมาเป็นชั้น ๆ มุงกระเบื้อง
 กาญจนเคลือบสีเป็นลอน ๆ กระเบื้องชายคาเป็นกระจังมีรูป
 เทพนมทุกแผ่น ติดข้อฟ้าใบระกา หางหงส์ ปิดทองทึบ
 ทุกชั้น मुख คู่อร่วมต้ายิ่งนัก ถัดลงมาถึงบัวปลายเสาและ
 กันทวยรับเท้าทุกอัน ล้วนจำหลักลายปิดทองประดับ
 กระจกทั้งนั้น นอกจากโรงพระอุโบสถแล้ว ยังมีพระ
 ระเบียงวิหารคดต่อจาก मुखกระสันพระอุโบสถด้านใต้วงรอบ
 ไปทางด้านหลัง จนบรรจบกับ मुखกระสันพระอุโบสถด้าน
 เหนืออีก การก่อสร้างก็แบบเดียวกับพระอุโบสถ คือเป็น
 จตุรมุขเหมือนกัน มีรวม ๕ แห่ง มีระเบียงเชื่อมถึงกัน
 ตลอด แม้พระระเบียงวิหารคดนี้ หลังคามุงกระเบื้อง
 แบบเดียวกับพระอุโบสถ ติดข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์
 กันทวย เช่นเดียวกัน และที่หน้าบันพระวิหารคดทุก

ก้านสลักลายเป็นรูปตรากระทรวงในสมัยรัชกาลที่ ๕ รวม
 ๑๐ กระทรวง ฝาผนังพระอุโบสถและพระวิหารคดด้าน
 นอกทั้งหมด ประดับหินอ่อนสีชาวล้วน เสาประธานหน้า
 หลังพระอุโบสถก็เป็นหินอ่อนสีชาวยังแต่ง ฐานบัวรอบ
 นอกและบันไดทุกแห่งเป็นหินอ่อนเช่นกัน ฐานนอก
 เพียงเท่านั้นก็ตึงตาตึงใจมิใช่น้อย ขอให้ท่านตรงเข้าไป
 นมัสการพระในพระอุโบสถก่อน แต่เมื่อจะเข้า ควรถอด
 รองเท้าเพื่อแสดงคารวะด้วย ที่บันไดชั้นบนเชิงเสา
 ประธานหน้าทั้ง ๒ ข้าง ท่านจะเห็นสิ่งหินอ่อนขนาดใหญ่
 ตั้งตระหง่านอยู่คู่หนึ่ง เป็นรูปสิงห์แบบไทย นอก
 จากตั้งไว้เป็นเครื่องประดับแล้ว โบราณยังถือเป็นยอ
 ศัตว์ร้ายที่ให้อารักขาสังคักดีสิทธิ์เป็นอย่างดีด้วย สิ่ง
 แบบนี้มีอีกคู่หนึ่งอยู่ทางมุขหลังด้านตะวันตก ท่านผ่าน
 ประตูพระอุโบสถเข้าไปแล้ว ขอให้นั่งลง ณ ที่สมควร
 จะนั่งคุกเข่าหรือพับเพียบก็ได้ แล้วก็นั่งกราบพระพุทธรูป ๓ ครั้ง

พระพุทธรูปที่เป็นประธานสง่าอยู่ใน พระอุโบสถนี้
 คือ พระพุทธชินราช จำลอง รัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้

ช่างหลวงขึ้นไปจำลองถ่ายแบบจากองค์เดิม ที่จังหวัด
พิษณุโลก ซึ่งพระพุทธชินราชนี้เป็นพระศักดิ์สิทธิ์คู่บ้าน
คู่เมืององค์หนึ่ง นับเป็นพระพุทธรูปที่งามที่สุดในเมือง
ไทย รอบ ๆ องค์พระขึ้นไปถึงยอดพระเมรุมีเรือนแก้ว
เป็นประภามณฑลแผ่ออกเป็นแฉก ๆ แปลกและสะดุดตา
กว่าพระอื่น ๆ ขอให้ท่านชมความงามของพระพุทธชินราช
แล้วท่านจะชื่นใจ และที่ใต้ฐานพระพุทธชินราช ก็ได้
บรรจุพระศรีรังการของพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พระผู้ทรงสร้างไว้สมตามพระ
ราชประสงค์เดิมด้วย ที่หน้าองค์พระออกมา มีลูกกรง
พนักหินอ่อนเตี้ย ๆ กันเขตมุกที่ประดิษฐานองค์พระไว้
ด้วย และสองข้างองค์พระตั้งเสาทองเหลืองสำหรับวาง
พุ่มดอกไม้เงินดอกไม้ทองของหลวงข้างละเสา เพิ่มความ
สง่างามขึ้นอีกไม่น้อยทีเดียว

เมื่อท่านนมัสการและชมองค์พระแล้ว ขอให้ท่านชม
ความงามวิจิตรภายในพระอุโบสถดูบ้าง ที่พื้นและเชิงผนัง
โดยรอบ ประดับหินอ่อนต่างสีจนถึงกรอบหน้าต่างล่าง
เหนือขึ้นไปจนถึงเพดาน เขียนลายเทพนมด้วยสีน้ำมันที่

บานประตูและหน้าต่างด้านนอก ประกอบแผ่นโลหะสีดำ มีลวดลายเป็นภาพต่าง ๆ นูนเด่น ด้านในเขียนลายทอง รตนาเป็นภาพต่างชนิด ทุกประตูและหน้าต่างมีซุ้มอยู่ข้างนอก บันลวยปิดทองประดับกระจกไว้ทุกซุ้ม ตรงผนัง มุมหักมุมทั้ง ๘ ด้าน เขียนภาพปูชนียสถานสำคัญของไทย ๘ แห่งไว้ให้ชมเป็นอนุสรณ์ด้านละแห่ง เมื่อแหงนขึ้นดูข้างบน ท่านจะเห็นชื่อในและชื่อนอกเป็น ๓ ชั้น เขียนลายทองรดน้ำทุกตัว เพดานในช่องชาดติคดาวกระจายปิดทองประดับกระจก จำนวนดาวทั้งหมดบนเพดาน มีขนาดเล็ก ๒๓๒ ดวง ขนาดใหญ่ ๑๑ ดวง ที่ระบายรอบติดคอกไม้เทศปิดทองประดับกระจก เพดานข้างนอกก็เหมือนกับเพดานข้างใน เมื่อชมพอสมควรแล้ว ขอให้ท่านออกทางประตูมุขกระสันด้านใต้ เพื่อได้ชมพระระเบียงวิหารคดต่อไป

ชมบริเวณพระระเบียงวิหารคด

เมื่อออกมาถึงพระระเบียงวิหารคดแล้ว ท่านเห็นจะบริเวณในวงวิหารคด หลังพระอุโบสถเป็นลานหินอ่อนกว้างพอใช้ ตรงเชิงบันไดมุขกระสันพระอุโบสถมีประตู

เข้าออกจากพระระเบียงวิหารคด ซึ่งวันปรกติเปิดเป็น
 ประจำ และตรงประตูนี้ เป็นที่ตั้งสำนักงานบริการผู้มาท่อง
 เทียวด้วย มีภาพถ่ายในบริเวณวัดต่าง ๆ หนังสือ
 ประวัติวัดทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเหรียญที่
 ระลึกรูปพระพุทธชินราช จำหน่ายแก่ผู้ต้องการในราคา
 พอสมควร เก็บผลประโยชน์บำรุงวัด ขอให้ท่านเดิน
 ชมพระระเบียงให้รอบ ๆ ที่รอบพระระเบียงนี้ ประดิษ-
 ฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ทั้งของเก่าและจำลองขึ้นใหม่ตั้ง
 เรียงรายอยู่บนฐานบัวเป็นระยะ ๆ มีรวมทั้งหมด ๕๒
 องค์ด้วยกัน ควรแก่การศึกษาในด้านโบราณคดีอย่างยิ่ง
 เมื่อท่านผ่านไปทางด้านหลังพระอุโบสถ ท่านจะเห็นที่มูข
 เต็จด้านตะวันตก ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่ปิด
 ทองอร่าม อยู่ถัดผนังหลังพระพุทธชินราช พระพุทธรูปนี้
 หล่อขึ้นในคราวหล่อจำลององค์พระพุทธชินราช จาก
 เศษทองที่เหลือจากการหล่อพระพุทธชินราช เรียกกัน
 อย่างสามัญว่า หลวงพ่อธรรมจักร ถือเป็นพระศักดิ์สิทธิ์
 ของวัดองค์หนึ่ง

ชมบริเวณวัดทั่วไป

เมื่อท่านชมบริเวณพระระเบียงวิหารคดทั่วแล้ว ขอให้ออกทางประตูด้านใต้ที่ตรงกับมุขกระสันของพระอุโบสถ ท่านออกมาพ้นพระระเบียงวิหารคด แล้วท่านจะเห็นคลองผ่านกลางวัด มีเสาหินปักปันเขตเป็นระยะ ๆ ไปตลอด ๒ ผัง มีต้นไม้ปลูกไว้ร่มรื่นดีด้วย มีสะพานโค้งข้ามคลองนี้ ๓ สะพาน สร้างด้วยเหล็กอย่างถาวร คลองนี้แหละเป็นเครื่องปัน เขต พระ อุโบสถให้เป็นเขต พุทธาวาสส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่ง ทางฝั่งโน้นเป็น เขต สังฆาวาสตามคติโบราณ นับว่าเป็นทัศนียภาพที่น่าดูมาก ถ้าท่านเดินไปทางขวามือสักเล็กน้อย แล้วออกไปยืนที่ริมคลอง มองไปทางฝั่งคลองข้างโน้น ท่านจะได้เห็นพระวิหารใหญ่หลังหนึ่ง ตั้งตระหง่านอยู่ตรงข้าม เป็นพระวิหารมีมุขประดับช่อฟ้าใบระกาอย่างสวยงาม พระวิหารนี้ชื่อว่า พระวิหารสมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณี ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระพันปีหลวง ทรงสร้างโดยเสด็จพระราชกุศลในคราวสถาปนาพระอาราม ที่หน้าบัน ชุ่มประทุมและหน้าต่งมีอักษรย่อพระปรมาภิไธย

ส.ผ. ประดับไว้ทุกแห่ง สร้างขึ้นเพื่อจัดเป็นห้องสมุดสำหรับพระอาราม เคยเรียกชื่อว่า หอพุทธศาสน์สังคหะ แต่ปัจจุบันเป็นที่รวบรวมพระพุทธรูปโบราณสมัยต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ถวายไว้สำหรับพระอาราม คือกลายเป็นที่ตั้งสาขาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่เกี่ยวกับศิลปปฏิมากรรมแสดงแบบพระพุทธรูป มีเจ้าพนักงานรักษาอยู่ด้วย

ตรงหน้ามุขชั้นบนพระวิหารสมเด็จ ส.ผ. นี้ ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งชื่อ พระฝาง เป็นพระพุทธรูปโบราณ สมัยเจ้าพระฝาง รัชกาลที่ ๕ อัญเชิญมาแต่เมืองพระฝาง จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นพระแบบทรงเครื่องกษัตริย์ครบ แต่นั่งแบบพระพุทธรูปนิมิตร์ มีความศักดิ์สิทธิ์สำคัญอยู่ไม่น้อยในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในห้องโถงพระวิหารสมเด็จ ส.ผ. ตรงกับที่ประดิษฐานพระฝางเข้าไป มีพระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่ง ชื่อว่า พระพุทธรูปสี่หี จำลอง ประดิษฐานไว้เป็นพระพุทธรูปที่ลอกแบบจำลองจากพระพุทธรูปสี่หีองค์เดิม ซึ่งประจำอยู่ที่พระที่นั่งอัมพรสถานในพระราชวังดุสิต เดิมนำมาตั้งเป็นพระประธานในพระอุโบสถก่อน

จำลองพระพุทธรชินราช เมื่อได้พระพุทธรชินราชจำลองมา
ประดิษฐานแล้ว จึงนำพระพุทธรสิทธิ์กลับที่เดิม และ
หล่อจำลองมาประดิษฐานในพระวิหารสมเด็จ ส.ผ. นี้

วัดพระวิหารสมเด็จไปทางด้านตะวันออก มีศาลาสี
สมเด็จเป็นที่ไว้กลองและหมู่พระที่นั่งทรงผนวชสร้างไว้
ในกลุ่มเดียวกัน พระที่นั่งทรงผนวชนี้ รัชกาลที่ ๕ ทรง
สร้างในสมัยที่พระองค์ทรงผนวช มีอยู่ ๔ หลังด้วยกัน
เมื่อทรงสถาปนาพระอารามนี้ โปรดฯ ให้รื้อมาปลูกสำหรับ
ใช้เป็นกุฏิที่อยู่ของเจ้าอาวาส การสร้างเหมือนของเดิมทุก
ประการ นับว่าเป็นแบบสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๕
ประการหนึ่ง

ขอให้ท่านแลต่อไปทางทิศตะวันออก ของหมู่พระ
ที่นั่งทรงผนวช ท่านจะเห็นพระที่นั่งอีกองค์หนึ่งตั้ง
ตระหง่านเด่นกว่าเพื่อน พระที่นั่งองค์นี้ชื่อว่า พระที่นั่ง
ทรงธรรม สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระ
พันวัสสาอัยยิกาเจ้าสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระ
อัยยิกาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรง

สร้างโดยเสด็จพระราชกุศลในคราวสถาปนาวัด เดิมมีพระราชประสงค์ใช้พระที่นั่งนี้เป็นที่ประทับในวันทรงอุโบสถศีลและทรงธรรม ต่อมาใช้เป็นสถานที่ประชุมคณะสงฆ์มนตรีอันเป็นองค์การบริหารคณะสงฆ์ พระที่นั่งองค์นี้สร้างไว้สวยงามมาก นอกจากทรงจตุรมุขหลังคาติดช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ ตามแบบแล้ว ที่หน้าบันจำหลักภาพจิตรมมีความหมายทางพระพุทธศาสนาอย่างสูง คือจำหลักภาพพุทธประวัติตอนเสด็จออกบวรพชาและทรงผนวชไว้ทั้งด้านเหนือและด้านใต้ ขอให้ท่านพิจารณาให้ดี จะเห็นความงามเด่นยิ่งนัก

ถ้าท่านเดินอ้อมไปทางหลังพระวิหารคด จะเห็นต้นพระศรีมหาโพธิ์พันธุ์พุทธคยา ซึ่งได้มาเป็นต้นแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปลูกไว้ในเรือนแก้วอย่างงดงาม ต่อไปเป็นลานกว้าง มีตึกหอสมุด ป. กิตติวัน และตึกอาคันตุกาสรรมที่พักรอแขกอาคันตุกะสร้างใหม่ อยู่กลางลาน ก่อนไปทางทิศตะวันตก เป็นทัศนียภาพที่น่าชมไม่น้อยเหมือนกัน

ท่านชมเพียงเท่านั้น^๕นับว่าได้ความรู้ความบันเทิงพอสมควรแล้ว ก่อนจะออกจากวัด ควรย้อนไปออกทางหน้าโบสถ์ เพื่อขอให้ท่านได้ดูสิ่งประกอบความงามด้านหน้าพระอุโบสถอีกสักเล็กน้อย ท่านพิจารณาในตอนนั้นจะเห็นว่า บริเวณหน้าพระอุโบสถ^๖นี้เป็นเสมือนสวนดอกไม้ที่นำารัณรมย์แห่งหนึ่ง มีถนนหนทางตัดไว้อย่างเป็นระเบียบ มีเสาโคมเหล็กเป็นระยะ ๆ มีศาลาสีหน้าตั้งอยู่ ๒ หลัง เป็นที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ ที่ศาลาทั้ง ๒ ^๕นี้ ก็มีศิลปะฝากไว้มิใช่น้อยเหมือนกัน ดูแล้วจะเห็นว่า การก่อสร้างแบบจตุรมุขทุกสิ่งในวัด^๖นี้ล้วนผสมส่วนร่วมกันไปหมด เข้าในบทกวีนิพนธ์ที่กล่าวไว้

โบสถ์ระเบียงมณฑป ^๕ พน	ไพหาร
ธรรมาสันศาลาดาน	พระแผ้ว
หอไตรระฆังขาน	ภายคำ
ไชยประทีปโคมแก้ว	กำฟ้าเพือนจันทร์ ^๕ ฯ

วัดพระธาตุคอกยสุเทพ เชียงใหม่

นายวิเชียร บำรุงผล รวบรวมและเรียบเรียง

สถานที่ตั้งวัด

วัดพระธาตุคอกยสุเทพ ตั้งอยู่บนยอดเขาสูงชันที่ ๓ ในเทือกเขา ๕ ชั้น อันมีนามว่า “คอกยสุเทพ” แห่งนครเชียงใหม่ เทือกเขาคอกยสุเทพนี้ อยู่ทางทิศตะวันตกของนครเชียงใหม่ ห่างจากตัวเวียงไปประมาณ ๔ กิโลเมตร เป็นเทือกเขาใหญ่ติดต่อกันเป็นพืดมาแต่ทิศเหนือ ในเขตอำเภอฝางที่ต่อกับ จังหวัด เชียงราย ถึงตัวจังหวัดเชียงใหม่แล้วเฉไปทางทิศหัด คั่นเขตแดนระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน ยาวออกไปจนจดเขตอำเภอแม่สลดจังหวัดตาก เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนกันเป็นชั้น ๆ สูงใหญ่มาก ซึ่งมีชื่อเรียกรวมทั้งเทือกว่า “เทือกเขาแดนลาว” เฉพาะตอนที่มีชื่อว่าคอกยสุเทพนี้มองเห็นจากในเวียงเชียงใหม่สูงตระหง่าน มียอดซับซ้อนกันถึง ๕ ชั้น ตรงยอดชั้นที่ ๓ นั้น คือตัวคอกยสุเทพ เป็นที่ตั้งวัดและองค์พระ

มหาธาตุเจดีย์อันมีชื่อเสียงโด่งดังว่า “พระธาตุดอยสุเทพ” ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ เป็นหลักปูชนียสถานสำคัญของนครเชียงใหม่

ท้องที่พระธาตุดอยสุเทพนี้ มีเทศกาลนัดไหว้เป็น ประเพณีประจำในวันเพ็ญเดือน ๖ และวันเพ็ญเดือน ๗ ทุก ๆ ปี โดยปกติชาวเชียงใหม่ทุกคนถือกันมาแต่โบราณ ว่า คนที่เกิดในเชียงใหม่ ถ้าไม่ได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุ ดอยสุเทพ หรือไม่ได้เห็นองค์พระธาตุดอยสุเทพเลยก็ยังไม่ใช่คนเชียงใหม่แท้ และใครก็ตามถ้าได้ไปเชียงใหม่แล้ว ไม่ได้ขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ หรือไม่ได้เห็น องค์พระธาตุดอยสุเทพ ก็นับว่ายังไม่ถึงนครเชียงใหม่ ที่เดียว ฉะนั้น พระธาตุดอยสุเทพจึงควรแก่การศึกษา ควรแก่การทัศนจร สำหรับชาวเชียงใหม่และผู้ที่ไม่เคยมา นครเชียงใหม่เป็นอย่างยิ่ง จะขอนำประวัติสังเขปมา ชี้แจงให้ศึกษาสักเล็กน้อยก่อน ดังต่อไปนี้

ความรูเรื่องประวัติ

พระธาตุดอยสุเทพ มีประวัติกล่าวไว้พิสดารมาก แต่เมื่อสรุปความตามที่ปรากฏในหนังสือตำนาน พระธาตุ

ตอยสุเทพ หนังสือชินกาลมาลินี และพงศาวดารโยนก
แล้ว ได้ใจความว่า สร้างขึ้นในรัชสมัยท้าวเกื่อนา ผู้เป็น
พระราชาธิบดีครองนครเชียงใหม่ นครหลวงของอาณาจักร
ล้านนาไทย ซึ่งตั้งเป็นรัฐไทยอิสระ อยู่ทาง ภาคเหนือ
ก่อนเกิดประเทศไทยในปัจจุบันนี้ ท้าวเกื่อนาเป็นกษัตริย์
ในราชวงศ์เมงรายองค์ที่ ๘ สืบราชสันตติวงศ์มาแต่พ่อขุน
เมงราย ผู้สร้างนครเชียงใหม่เป็นราชธานี และเสวยราชย์
ในราชธานีเป็นองค์แรกมาแต่ พ.ศ. ๑๘๓๙ รัชกาลของ
ท้าวเกื่อนานับโดยลำดับเป็นอันดับที่ ๙ เริ่มต้นแต่ พ.ศ.
๑๘๑๐ ถึง ๑๘๓๑ ตรงกับปลายรัชสมัยของพระมหารัชม-
ราชาธิไทย รัชกาลที่ ๕ แห่งราชอาณาจักรสุโขทัย รัฐ
ไทยอิสระอีกรัฐหนึ่งทางตอนใต้ เหตุที่ท้าวเกื่อนาจะทรง
ได้พระบรม สารีริกธาตุ ของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาสร้าง
พระมหาธาตุเจดีย์ที่ตอยสุเทพนี้ มีเรื่องราวสืบเนื่องมาแต่
ราชอาณาจักรสุโขทัยในรัชสมัยของพระธรรมราชาธิไทย
รัชกาลที่ ๔

เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๕ มีพระเถระนามว่าอุทุมพรมาแต่
ลังกาทวีปเข้ามาตั้งคคิลังการวงศ์ขึ้นในแขวงเมืองเมะตะมะ

ของมอญ ซึ่งเวลานั้นเป็นประเทศราชขึ้นแก่กรุงสุโขทัย เพราะความปฏิบัติเคร่งครัดดีของพระอุทุมพรเถระ จึงได้รับสถาปนาเป็นพระสังฆราชตำแหน่งพระอุทุมพรบุปผมหาสวามีแห่งเมืองเมะตะมะ กิตติคุณอันเป็นที่เลื่องลือทราบถึงพระสุมนภิกษุ ซึ่งทำเนนกล่าวว่า เป็นเจ้าลูกหลวงในราชวงศ์สุโขทัย ผู้เคยไปศึกษาพระธรรมวินัยจากเมืองอโยธยา (นครเวียงเหล็กเมืองเดิมของพระนครหรืออยุธยา ก่อนสมัยพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งอยู่ในอำนาจขอม) จึงเดินทางไปศึกษาคติลังกาวงศ์ในสำนักพระอุทุมพรบุปผมหาสวามี และรับอุปสมบทกรรมเข้า อยู่ในเมืองเมะตะมะนั้น ๕ ปี กลับมากรุงสุโขทัยแล้วพระธรรมราชาลือไทยทรงสร้างวัดถวายในป่ามะม่วง เรียกว่าวัดอัมพวนาราม ภายหลังเรียกวัดป่าแก้ว ท่านพระสุมนภิกษุอยู่ในกรุงสุโขทัยมาจนพรรษาพัน ๑๐ ก็ถืออุปสมัปปทาเปกขะเป็นพระอุปัชฌายะ ให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรตามคติลังกาวงศ์เป็นปีกแผ่นสืบมา จนราว พ.ศ. ๑๘๕๐ ราชโอรสของพระธรรมราชาลือไทย ทรงพระนามว่าพญาสิทธิไทย ได้เป็นอุปราชปกครองเมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) ในฐานะเมืองลูกหลวง พระสุมนเถระจึงมีโอกาสดำรงคตคติลังกาวงศ์ขึ้นใน

เมืองศรีสัชนาลัยอีกเมืองหนึ่ง และไป ๆ มา ๆ ระหว่าง
สุโขทัยกับศรีสัชนาลัยอยู่เสมอ เพราะห่างกันราวร้อย
กิโลเมตรเท่านั้น

ครั้งหนึ่งท่านพระสุนทรไปเมืองศรีสัชนาลัยถึง
แม่น้ำแห่งหนึ่งมีชื่อในสมัยนั้นว่า “ป่า” ขณะที่พักอยู่ ณ ที่
นั้น ได้ทราบข่าวจากชาวบ้านว่า ในวิหารเก่าที่ตำบลนั้น
มีพระบรมธาตุ เวลากลางคืนมักแสงสว่างปรากฏให้
ปรากฏเสมอ ท่านได้ฟังแล้วตกกลางคืนก็ฝันว่ามีเทวดามา
บอกตำแหน่งที่ประดิษฐานพระบรมธาตุให้ รุ่งขึ้นจึงให้
บุตรตรงที่ที่ได้รับบอกจากเทวดาในฝันนั้น ก็ได้พระบรม
สารีริกธาตุขึ้นมาองค์หนึ่ง ขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียวบรรจุอยู่
ในผอบแก้วทองคำและทองแดงเป็นชั้น ๆ สันนิษฐานได้
ว่า เป็นพระบรมสารีริกธาตุที่แพร่มาตั้งแต่สมัยพระเจ้า
อโศกมหาราชประกาศพระศาสนาในสุวรรณภูมินี้ จึง
อัญเชิญพระบรมธาตุนั้นเข้ามายังเมืองศรีสัชนาลัย พญา—
ลิไทยต้อนรับให้ท่านไปพักอยู่ที่วัดมหารัตตวนาราม (วัด
ป่าแดง) เชิงเขาสิริบรรพ ตพระเถระได้แสดงพระบรมธาตุ
ที่ขุดพบมาถวายให้พญาลิไทยทอดพระเนตรและสักการบูชา

สรองน้ำ พระบรมธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ให้ปรากฏเฉพาะ
 พระพักตร์เป็น ๒—๓ ถึง ๘ องค์ ลอยฟุ้งอยู่เหนือ
 น้ำสรอง แล้วกลับรวมกันดังเดิม เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก
 ฝ่ายพระธรรมราชาลือไทยทรงทราบข่าว ก็ให้อารธนา
 พระสุมนเถรไปยังเมืองสุโขทัย พระเถรนำพระบรมธาตุ
 ไปแสดงถวายให้ทอดพระเนตร พระธรรมราชาลือไทยได้
 ทอดพระเนตรแล้วก็ถวายบังคมบูชา และทรงยกพระเต้า
 ทองเต็มด้วยน้ำหอมหลั่งลงในสัมฤทธิ์สรองพระบรมธาตุแต่
 พระบรมธาตุนั้นหาได้แสดงปาฏิหาริย์ใด ๆ ไม่ นับแต่นั้น
 มาพระสุมนเถรก็รักษาพระบรมธาตุไว้กับตน จนท่านมี
 วัฏสาธุกาลได้ ๖๐ ปี เมื่อล่วงรัชสมัยพระธรรมราชาลือไทย
 แล้ว พญาลิไทยราชบุตรได้ครองราชสมบัติกรุงสุโขทัยสืบ
 ต่อพระราชบิดา ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาลิไทย
 ถึง พ.ศ. ๑๙๑๒ ท้าวเกื่อนาพระราชาธิบดีแห่งนคร
 เชียงใหม่มีพระราชประสงค์จะให้พระพุทธศาสนาคลั่งกา
 ววงศ์ได้แพร่หลายขึ้นไปตลอดถึงอาณาจักรไทย ฝ่ายเหนือ
 ด้วย จึงทรงแต่งราชทูตอัญเชิญพระสุมนเถรจากกรุงสุโข
 ทัย ในชั้นแรกโปรดฯ ให้มาสำนักอยู่ที่วัดพระยืนในนคร
 ลำพูน เพื่อบวชกุลบุตรให้แพร่หลายก่อน พระสุมนเถร

ได้นำพระบรมธาตุที่ขุดได้ตั้งกล่าวติดขันธ์มาด้วย นับแต่มา
ประจำอยู่ที่ลำพูนแล้วท่านได้ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุล-
บุตรทั้งในนครลำพูนและนครเชียงใหม่ แทบไม่ว่างเว้นสัก
วัน คติลังกาวงศ์จึงเริ่มแพร่หลายในลานนาไทยมาแต่บัด
นั้น ท้าวเกื่อนาทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระเถระมาก จึงทรง
อุชยาภิเษกให้ดำรงตำแหน่งมหาสวามีสังฆราช แห่งนคร
เชียงใหม่ มีชื่อว่า พระสุนนบุปผรัตน์มหาสวามี ต่อมา
ท่านได้แสดงพระบรมธาตุที่ท่านได้มานั้นให้ท้าวเกื่อนาทอด
พระเนตร ท้าวเกื่อนาได้ทรงทราบความเป็นมาแห่งพระ
บรมธาตุนั้นแล้วก็ทรงโสมนัสยิ่ง ทรงถวายสักการบูชา
อย่างใหญ่หลวง และในขณะที่ทรงสรงน้ำพระบรมธาตุนั้น
พระบรมธาตุก็สำแดงปาฏิหาริย์เกิดขึ้นเป็น ๒-๓ องค์ มี
พรรณดั่งสีนากลอยฟุ้งให้ประจักษ์แก่คนทุกคนในที่นั้น
แล้วก็กลับรวมเป็นองค์เดียวกับองค์เดิม เป็นที่น่าอัศจรรย์
ยิ่ง

พ.ศ. ๑๘๑๓ ท้าวเกื่อนาทรงสั่งให้เบิกสวนหลวงป่า
ไม้พะยอมทางด้านประตูหัวเวียงแห่งนครเชียงใหม่ สร้าง
เป็นวัดป่าขึ้นให้ชื่อว่า “วัดบุปผารามสวนดอกไม้หลวง”

ปัจจุบันนี้เรียกว่า วัดสวนดอก แล้วทรงอาราธนาพระ
 สุมณบุปผรัตน์มหาสวามีมาอยู่ครองเป็นองค์แรกแต่ป็นัน

พ.ศ. ๑๙๑๔ ท้าวเกีอนาและพระสุมณมหาสวามีพร้อม
 กันให้ก่อสร้างพระมหาเจดีย์ในวัดสวนดอกองค์หนึ่ง เพื่อ
 บรรจุพระบรมธาตุที่พระสุมณมหาสวามีนำมาขึ้น ในวัน
 บรรจุได้ทำพิธีถวายสักการะและสงฆ์เป็นการใหญ่ คราว
 นั้นพระบรมธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์อีก เกิดขึ้นเป็น ๒ องค์
 แต่ไม่กลับเข้ารวมเป็นองค์เดียวอย่างเดิม ท้าวเกีอนาจึง
 ให้บรรจุพระบรมธาตุองค์ที่ปาฏิหาริย์มาใหม่นั้นในพระมหา
 เจดีย์วัดสวนดอกก่อน ซึ่งยังปรากฏอยู่จนบัดนี้ ส่วนองค์
 เดิมท้าวเกีอนาและพระสุมณมหาสวามีเห็นร่วมกันว่า จะ
 บรรจุไว้ในที่ต่ำไม่เหมาะ ควรบรรจุในที่อันประเสริฐกว่า
 ที่วัดสวนดอกนี้ แต่จะเป็นแห่งใดยังมองไม่เห็น จึงอัญเชิญ
 พระบรมธาตุขึ้นหลังช้างมงคลแล้วอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคล
 นั้นปล่อยให้น้ำไปยั้งที่สมควรเอง กำหนดว่าช้างนำไปหยุด
 ลงตรงไหน ก็จะสร้างมหาเจดีย์บรรจุไว้ตรงนั้น ช้างมงคล
 ได้นำพระบรมธาตุออกจากนครเชียงใหม่ ทางประตูหัว
 เวียงด้านตะวันตก บ่ายหน้าขึ้นสู่ดอยสุเทพทันที ท้าวเกีอนา

เสด็จตาม ไปพร้อมกับ เหล่าเสนาและ พระสุนนมหาสวามี
 ช้างนำพระบรมธาตุขึ้นคอยไปถึงยอดชั้นที่ ๑ ชื่อคอย
 หมาขุ่นน ไม่ยอมหยุด ขึ้นต่อไปถึงยอดชั้นที่ ๒ ซึ่งเป็น
 สนามกว้างอยู่บนยอดนั้น ชื่อคอยสนามยอด แต่ภายหลัง
 เรียกเพี้ยนว่า “คอยสามยอด” ช้างก็มิได้หยุดยังคงขึ้น
 ต่อไปอีก กราวเมื่อได้ขึ้นตรง ๆ ใต้เลาะไหล่เขาสูงขึ้นไป
 โดยลำดับ จนถึงยอดชั้นที่ ๓ ชื่อว่า คอยสุเทพ ซึ่งใน
 อดีตกาลเคยเป็นที่ตั้งอาศรมของพระสุเทพฤๅษี จึงมีชื่อเรียก
 ตามพยางค์ท้ายของนามฤๅษีนั้นมาแต่เดิม พอขึ้นถึงยอด
 คอยสุเทพแล้ว ช้างกับนลือขึ้น ๓ ครั้ง เดินเวียน
 ประทักษิณบริเวณยอดคอยนั้น ๓ รอบ แล้วก็หยุดคุกเข่า
 หง ๔ ลงกับพื้น ท้าวภีรนาและพระสุนนมหาสวามีจึง
 อัญเชิญพระบรมธาตุลงจากหลังช้าง ทันใดนั้นช้างมงคล
 นั้นกล้มลงสิ้นชีพ ท้าวภีรนาจึงให้ชุดดินตรงที่ช้างหยุดคลีก
 ลงไป ๓ ศอก เอาแท่งหินใหญ่ ๗ ก้อนมาทำเป็นกรูหิน
 ใหญ่ใส่ลงในหลุมแล้ว บรรจุพระบรมธาตุลงในกรุนั้นถม
 ทั่วหินและดินจนเต็ม ปราบพื้นข้างบนราบเรียบ แล้ว
 ก่อมหาเจดีย์ไว้เหนือกรูหินนั้นสูง ๕ วา วันที่บรรจุพระ

บรมธาตุบนคอยสุเทพ^{นี้} ตามตำนานกล่าวว่า เป็นวันศุกร์
เพ็ญเดือนวิสาขฤกษ์กรกฎ พุทธศักราช ๑๙๒๗ (พ.ศ.
ที่ว่าบรรจุน^{นี้}อาจเป็นปีที่การก่อสร้างพระธาตุคอยสุเทพเสร็จ
ครั้งแรกก็ได้ คงไม่ใช่ปีบรรจุน^{นี้}ได้ดินดังกล่าว) เมื่อการ
ก่อสร้างมหาเจดีย์บนคอยเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มีงาน
มหกรรมฉลองเป็นการใหญ่ใน วันเพ็ญเดือน วิสาขะ นั้น
เพราะเหตุ^{นี้}เองเทศกาลไหว้ พระธาตุ คอยสุเทพ ของนคร
เชียงใหม่จึงมีเป็นประจำในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ คือ เดือน
๖ หรือ ๗ สืบเนื่องมาจนบัด^{นี้} และนับแต่นั้น^{นี้}ทั่วก็โอนา
ก็บำรุงพระธาตุแห่ง^{นี้}มาจนถึง พ.ศ. ๑๙๓๑ ก็เสด็จสวรรคต

พระราชาธิบดี แห่งนครเชียงใหม่ราชวงศ์เมงรายยัง
สืบต่อมาอีกจนถึงชั่วที่ ๒๐ และทุกพระองค์ได้ทะนุบำรุง
พระธาตุคอยสุเทพ^{นี้}เป็นอย่างดีตลอดมา โดยเฉพาะท้าว
อ้าย (พระเมืองเกตเกล้า) ซึ่งทรงราชย์ลำดับที่ ๑๕ และ
๑๗ รวมกันเป็นเวลา ๑๖ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๘—
๒๐๘๑ ระยะเวลาหนึ่ง และ พ.ศ. ๒๐๘๖—๒๐๘๙ อีกระยะเวลาหนึ่ง
ท้าวอ้าย^{นี้}มีพระราชศรัทธาปสาทะเจริญมากใน พ.ศ. ๒๐๖๘
ระยะที่ทรงราชย์ครั้งแรก ได้ทรงอาราธนาพระมหา

ญาณมงคลโพธิ์ วัดอโศการาม มาเป็นแม่งานบูรณะ
 เสริมสร้างพระธาตุคอกยสุเทพ ให้ใหญ่โตสง่างามยิ่งขึ้นอีก
 การบูรณะเสริมสร้างครั้งนี้เสร็จเรียบร้อยลงในวันขึ้น ๑๓
 ค่ำ เดือนวิสาขะ พ.ศ. ๒๐๗๑ ทันทศกาลให้ว่าพระธาตุ
 ประจักษ์ขึ้นพอดี สิ่งที่เสริมสร้างขึ้นในครั้งนั้น ในตำนาน
 แจ่งรายละเอียดไว้ว่า

“ได้เสริมองค์พระมหาเจดีย์เดิมให้สูงขึ้น ๓ ฐาน
 แทนหลวง (ชั้นฐานล่างเสริม) กว้าง ๑๒ ศอก (ทั้ง ๔
 ด้านและเสริมองค์พระเจดีย์) สูง ๔๔ ศอก ๓ ฐาน (ชั้น
 ฐานหน้ากระดานพื้นดินแปลงรูป) เป็น ๔ แจ่ง (คือมี
 เหลี่ยมเจียนออกเป็นมุมทุกเหลี่ยมทั้ง ๔ ด้าน จึงเป็น
 รูปคล้ายย่อมุมแบบไม้สิบสองในสมัยต่อมา) สร้างรูปไท
 คอกบัวคำตังทั้ง ๔ แจ่ง แทนหลวง (คือ ฐานบัลลังก์ต่อ
 จาก ฐานหน้ากระดานชั้นล่างสร้างเสริมเป็นรูปบัลลังก์สูง)
 มีบัวระเพก ๔ เล็ด (คือเชิงฐานทั้งล่างและบนเป็นบัว
 คว่ำบัวหงายกลางคอกย่อยลายคิ้วบัวรับเป็นหลั่น ๔ หลั่น
 ทั้งบัวล่างและบัวบน) ครอบรอบคว่ำหงายท้องคอก ๒ ชั้น
 (คือ ที่กึ่งกลางแทนฐานบัลลังก์รูปกึ่งข้าว ระหว่างบัวคว่ำ

ล่างกับบัวหงายบนนั้น เรียกว่าห้องทำกระดุกงูติดเป็นกั้ว
 รัตไว้ ๒ ชั้น) แต่หน้าแท่นหลวงถึงปากแท่นแก้วปรัตโกษ
 ๑๒ เลียนมี ๕ ชั้น (คือ ถัดฐานบัวแท่นหลวงที่กล่าว
 นั้นขึ้นไปจนถึงปลายแท่นแก้วปรัตโกษ เป็นชั้น ๆ ซ้อนกัน
 ทรง ๑๒ เหลี่ยม รวม ๕ ชั้น เรียกว่า “รัตนบัลลังก์”
 ส่วนที่เรียก “ปรัตโกษ” นั้นได้แก่สลุปรองชั้นโอคว่า
 หรือทรงระมิงกว่านั้นเอง) กลางกว่าแท่นแก้วมีตุงชั้น
 เดียว (ที่ตรงกลางชั้นระหว่างรัตนบัลลังก์ตั้งซ้อนกัน ๕
 ชั้น แต่ละชั้นมีกระดุกงูชั้นทำไว้ชั้นเดียวทุกรัตนบัลลังก์)
 แต่คอลอกถึงยอดประกดกวมสรไว้ภายในมี ๑๑ ลูก (คือ
 ตั้งแต่คอระมิงขึ้นไปถึงยอดสุดหุ้มลูกสรเหล็กไว้ ๑๑ ดอก)
 ยอดทำเป็นดอกบัวคำประดับแก้ว (ตรงยอดปลายสุดทำ
 เป็นรูปดอกบัวทองคำประดับเพชรนิลจินดาไว้)”

ตามรายการที่สร้างเสริมครั้งนั้น ในปัจจุบันยังปรากฏ
 อยู่ครบบริบูรณ์ทุกส่วน มิได้มีส่วนใดเปลี่ยนแปลงให้ผิด
 ทรวาทรงตั้งกล่าวนั้นเลย นอกเสียจากเครื่องประดับ
 ประกอบที่เพิ่มเติมกันขึ้นเรื่อย ๆ ในภายหลัง

ราว พ.ศ. ๒๐๘๑ ท้าวชาย (ท้าวทรายคำ) ราชโอรส
 ท้าวอ้ายชิงราชสมบัติได้ขึ้นครองราชย์ มีพระราชศรัทธา

ให้ทำจังก่อหุ้มพระมหาธาตุเจดีย์ตอยสุเทพนั้นด้วยทองคำ (เห็นจะเป็นทองแดงปัดทองคำเปลวซึ่งยังปรากฏอยู่จนปัจจุบันนี้) และให้สร้างพระวิหารด้วย การก่อสร้างครั้งพระมหาญาณมุนีองค์โพธิวงษ์เป็นแม่งาน จดลองพระราชรัทธาก่อสร้างติดต่อกันมาจนถึงราว พ.ศ. ๑๐๘๖ ขึ้นรัชกาลท้าวชาย ต่อขึ้นท้าวอ้ายพระราชบิดาขึ้นครองราชย์อีกเป็นวาระที่ ๒ การก่อสร้างคงทำต่อมาเรื่อย ๆ จนเสร็จสมบูรณ์ลงใน พ.ศ. ๒๐๙๐

สิ่งที่สร้างขึ้นในระหว่าง ๑๐ ปี ที่กล่าวนี้ในตำนานให้รายละเอียดไว้ คือ

๑. พระมหาวิหารหน้าและหลัง หน้าอยู่ทิศตะวันออก หลังอยู่ทิศตะวันตก กว้างหลังละ ๕ ห้องเท่ากัน ยังคงปรากฏอยู่

๒. พระระเบียง แวดล้อมองค์พระมหาธาตุเจดีย์ยาวเชื่อมพระวิหารหน้าและหลังนั้นติดต่อกันโดยรอบ หักมุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ทางด้านตะวันออก กับด้านตะวันตก พระระเบียง ๒ ข้างพระวิหารทั้ง ๒ หลังนั้น กว้างยาวข้างละ ๗ ห้องเท่ากันทั้ง ๒ ด้าน พระระเบียงด้านใต้

กว้างยาว ๑๒ ห้อง ก้านเหนือกว้างยาว ๑๑ ห้อง ยังคงปรากฏอยู่

๓. รอบฐานธรณี (ชั้นหน้ากระดาน) องค์พระมหาธาตุเจดีย์ขยายออกอีกทั้ง ๔ ด้าน กว้างด้านละ ๖ วา

๔. สร้างปราสาทไว้ที่แจ้งทั้ง ๔ แจ้ง ยังคงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

๕. ล้อมรั้วลำเลียงเหล็ก (คือรั้วลูกกรงเหล็ก) รอบองค์พระมหาธาตุเจดีย์และปราสาททั้ง ๔ ด้าน กว้างด้านละ ๗ วามีเศษ ประดับด้วยลำเลียงเหล็ก ด้านตะวันออกและก้านเหนือด้านละ ๑๒๐ เล่ม ด้านใต้ ๑๓๐ เล่ม และด้านตะวันตก ๑๓๓ เล่ม ยังคงปรากฏอยู่

๖. ถัดรั้วหน้าปราสาทออกมา ตั้งราวเทียนไว้ทั้ง ๔ ด้าน ยาวด้านละ ๔ วา ๓ ศอก

๗. ตั้งประทีปไว้บูชาเป็นประจำ ตรงหน้าปราสาท ๆ ละ ๑ ดวง และเรียงรายไปโดยรอบอีก ด้านตะวันออก ๒๘ ดวง ด้านใต้กับด้านตะวันตกด้านละ ๒๗ ดวง ก้านเหนือ ๓๐ ดวง

๘. บริเวณยอดคอยสุเทพทั้งหมกรอบนอก ที่เชื่อมกับคอยใหญ่ล้อมด้วยเขื่อนไม้แก่น จากด้านตะวันตกไปตะวันออก และจากด้านเหนือไปได้ ด้านละ ๕๐ วา

๙. นับแต่ประตูพระวิหารด้านหน้าทางทิศตะวันออกตรงออกมาถึงหัวบันไดนาคทางขึ้นลง เว้นบริเวณไว้กว้าง ๙ วา ตรงหัวบันไดนาคสร้างเทวคาไว้ ๒ ตน ยืนขนาน ๒ ข้างทางขึ้นลง เรียกกันว่า กุมภภัณฑ์ผู้รักษาทาง ยังปรากฏอยู่

๑๐. สร้างบันไดให้ทอดลงไปถึงลานชั้นล่าง เพื่อขึ้นลงสะดวกและก่อราบบันไดเป็นรูปพญานาคไว้ทั้ง ๒ ข้าง รวมบันไดมี ๑๗๓ ขั้น พญานาคที่ราบบันไดทั้ง ๒ ตัวยาวตัวละ ๖๐ วา ยังคงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

สมัยต่อมา มีอุบาสกผู้หนึ่งชื่อ “มังคลสาลี” มีศรัทธาสร้างโรงพระอุโบสถขึ้นหลังหนึ่งในบริเวณพระธาตุคอยสุเทพนั้น เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ได้ใช้ทำสังฆกรรมในระหว่างที่ขึ้นไปนมัสการ ซึ่งปรากฏมีชั้นลงอยู่ตลอดปี แต่บริเวณ พระธาตุคอยสุเทพ นี้ก็ยังไม่เป็น วัดที่อยู่จำพรรษาของพระสงฆ์ คงเป็นเพียงปูชนียสถานสำคัญของนคร

เชียงใหม่ เป็นเสมือนดวงใจของชาวไทยในถิ่นภาคเหนือ
ทั่วไป ฉะนั้นพระธาตุคอกยสุเทพนี้ จึงไม่ต้องมีใครคอย
รักษาโดยเฉพาะในสมัยดั้งเดิม เพราะชาวนครเชียงใหม่
ทุกคนจะช่วยกันรักษาเอง ใครเห็นสิ่งไรชำรุดเสียหายก็ช่วย
กันบูรณะบำรุง ไม่มีใครแตะต้องของพระธาตุ แม้แต่เป็น
ของล้ำค่า เช่น เงิน ทอง หรือเพชรนิลจินดา ก็ไม่ปรากฏ
ว่าบุบสลายหรือหาย คงเป็นพระมหาธาตุที่สง่างามอยู่ตลอด
กาล นับแต่ พ.ศ. ๒๐๕๐ เป็นต้นมา นครเชียงใหม่ต้อง
ประสบชะตากรรมถูกข้าศึกรุกราน ถึงต้องเสียเอกราช
หลายทอดหลายเท กว่าจะกลับมารวมกับไทยเป็นส่วนหนึ่ง
แห่งประเทศไทยในปัจจุบันนี้ได้ก็แทบเอาตัวไม่รอด แต่
อย่างไรก็ตาม พระธาตุคอกยสุเทพก็ยังอยู่ดีตลอดมาจน
บัดนี้

ในราว พ.ศ. ๒๔๗๐—๒๔๗๕ มีพระเถระชาวจังหวัด
ลำพูนรูปหนึ่ง ทรงคุณวิเศษเป็นที่นับถือของประชาชน
ทั่วทั้งภาคเหนือ ชื่อว่า “คุบาศรีวิชัย” แต่ชาวบ้านทั่วไป
นิยมเรียกว่า “คุบาบ้านปาง” เพราะท่านเป็นชาวตำบล
บ้านปางในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน คุบาศรีวิชัยนี้

นับว่าเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการบูรณะบำรุงพระธาตุคอย
 สุเทพให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในยุคปัจจุบัน ท่านได้นำประชาชน
 ที่ศรัทธามาช่วยแรงบ้าง ช่วยสิ่งของบ้าง จากทุกทิศทุกทาง
 สร้างถนน รถยนต์ขนาดกว้างเชื่อมกับหัวถนน สาย เชียง
 ใหม่ — ฝ่าย ที่ประตูช้างเผือกในเวียงตรงไปขึ้นคอย ถึงเชิง
 คอยระยะทางประมาณ ๖ กิโลเมตร และจากเชิงคอยก็ตัด
 วกลงเวียนไต่ตามไหล่เขาขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงคอยชั้น ๓
 ที่ตั้งพระธาตุคอยสุเทพ เป็นระยะทางอีกประมาณ ๑๒
 กิโลเมตร รวมเป็นถนนที่ตัดขึ้นคอยยาวประมาณ ๑๘
 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางมีสะพานคอนกรีตเป็นระยะ ๆ
 ถนนนี้สร้างเสร็จในเวลา ๑ ปี นับแต่นั้นมาประชาชนก็
 ขึ้นคอยสุเทพโดยรถยนต์ได้ในเวลาเพียง ๑ ชั่วโมงก็ถึง ซึ่ง
 ผิดกว่าสมัยก่อนมาก ที่ต้องเดินไต่ขึ้นด้วยเท้าใช้เวลาถึง
 ๕ ชั่วโมงเศษ เมื่อขึ้นไปแล้วก็ต้องค้างคืนบนคอย แต่
 เดียวนี้จะขึ้นเมื่อไรลงเมื่อไรก็ได้ นับว่าท่านได้นำความ
 สะดวกสบายและความเจริญมาสู่พระธาตุคอยสุเทพอย่าง
 สำคัญ

ยิ่งกว่านั้นกษัตริย์รัช ยังได้ทำการบูรณะองค์พระ
ธาตุเจดีย์ทั่วทั้งบริเวณเป็นการใหญ่ด้วย ได้ตกแต่งให้สวย
และสง่างามขึ้น การก่อสร้างและการบูรณะทั้งหมดอาศัย
กำลังศรัทธาของประชาชนทั้งสิ้น เหตุนี้พระธาตุคอกยสุเทพ
จึงเป็นศรีสง่าแก่นครเชียงใหม่สืบมา จนตราប់เท่าทุกวันนี้

ภายหลังพระธาตุคอกยสุเทพได้รับสถาปนาขึ้นเป็นวัด
ที่อยู่ประจำของพระสงฆ์ และได้รับยกขึ้นเป็นพระอาราม
หลวงด้วย ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ กราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ
ของไทย รัฐบาลได้ตั้งงบประมาณให้บูรณะพระธาตุคอก
ยสุเทพทั่วทั้งบริเวณเป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่งด้วยจำนวนเงิน
๑,๓๐๐,๐๐๐ บาท ในการบูรณะครั้งนี้ได้เสริมฉัตรทอง
๕ ชั้น ขึ้นเหนือยอดพระธาตุ และยอดปราสาททุกแห่งด้วย
เพื่อให้สมกับเป็นพระอารามหลวงใน พระบรมราชูปถัมภ์
นับว่าเพิ่มความสง่างามให้แก่พระธาตุคอกยสุเทพยิ่งขึ้นอีก
และเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๔ นี้เองพระสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๙ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้โปรดฯ
ให้สร้างพระตำหนักที่ประทับขึ้นตรงใกล้ดอยชั้นที่ ๔ อัน
เป็นเขตสวนชิงโคนาหรือต้นยาควินินของทางราชการซึ่ง

เรียกกันว่า “บวกห้า” ห่างจากองค์พระธาตุเจดีย์ไปทางทิศใต้ประมาณ ๒—๓ กิโลเมตร ทรงใช้พระตำหนักนี้รับรองแขกเมืองคนสำคัญ และพอพระราชหฤทัยจะใช้เป็นพระราชสถานทรงสำราญในกาลต่อไปด้วย นี่ก็นับว่าทรงให้เกียรติแก่ชาวนครเชียงใหม่อย่างสูง และทรงเห็นความสำคัญของคอยสุเทพพร้อม ทั้งองค์พระธาตุคอยสุเทพด้วย ซึ่งขณะนั้นพระราชสถานดังกล่าวกำลังก่อสร้างขยายขึ้นไปถึงเนินคอยบวกห้าอยู่อย่างเร่งรีบ กะว่าจะเสร็จบริบูรณ์ในปลายปี ๒๕๐๔ นี้

ขันทัดนาจรคอยสุเทพ

เมื่อได้ศึกษาเรื่องของพระธาตุคอยสุเทพ พร้อมทั้งตำแหน่งที่ตั้งวัดมาพอสมควรแล้ว ต่อไปนี้จะขอแนะนำขันทัดนาจรคอยสุเทพ และนมัสการพระธาตุบนคอยสุเทพ จากจุดเริ่มต้นในเวียงนครเชียงใหม่ แห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ ซึ่งท่านจะขึ้นไปได้ ๒ ทาง คือ

๑) ทางเดินด้วยเท้า ไล่ขึ้นไปจนถึงองค์พระธาตุบนคอย ตามเส้นทางที่ใช้กันมาตั้งแต่เริ่มรัชกาลสมัยท้าวเกีณา

๒) ทางรถยนต์ ไปตามถนนคูบาครีวชัย ขึ้นไปจนถึงเชิงบันไดนาคปากทางที่แยกไปบวกท่าเขตพระราชสถานในปัจจุบัน แล้วเดินขึ้นบันไดนาคต่อไปจนถึงองค์พระธาตุเจดีย์

การขึ้นไปตามทางเดินเท้า แม้จะต้องเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเสียเวลามาก ก็นับว่าได้รับความเพลิดเพลินสนุกสนานสำหรับผู้ที่เป็นหมู่คณะ เพราะต้องมีการเผชิญภัยบ่ายบีนไหล่เขาม้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปตลอดทาง จากในเวียงควรออกเดินทางแต่เช้า ๆ เริ่มต้นด้วยการโดยสารรถยนต์ประจำทางของ ร.ส.พ. สายสถานีรถไฟ—วัดสวนดอก ไปทางทิศตะวันตกของเวียงจนถึงสุดสายรถที่วัดสวนดอก เสียค่าโดยสาร ๕๐ สตางค์ ต่อจากนั้นจะโดยสารรถสามล้อไปตามถนนซึ่งมีต่อไปจนถึงเชิงคอยก็ได้ ระยะทางประมาณ ๓ กิโลเมตร จะเสียค่ารถสามล้อประมาณ ๓ บาท หรือจะเริ่มเดินด้วยเท้าไปเลยก็ได้ เมื่อสุดถนนที่เชิงคอยแล้วจะเห็นธารห้วยแก้วที่ไหลจากคอยลงสู่คลองสวนดอก ซึ่งเลียบถนนที่ท้าวผ่านมานั้น แล้วไหลผ่านโรงพยาบาลและมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์นครเชียงใหม่ไปลงคูเวียง ตรง

เชิงคอยที่ปากธารห้วยแก้วนี้ มีทางเลียบธารห้วยแก้วขึ้นสู่คอย เป็นทางเดินมีคันขึ้นลงอยู่ไม่ขาด โดยเฉพาะชาวเขาเผ่าแม้วและมูเซอร์ ซึ่งอาศัยอยู่บนไหล่คอยชั้น ๔—๕ จะใช้เส้นทางสายนี้เดินติดต่อกับในเวียงเป็นประจำ เพราะฉะนั้นทางนี้แม้จะเป็นทางป่า ก็ไม่เปลี่ยวจนเกินไป ทุกวันในตอนเช้าและเย็นถ้าขึ้นลงทางนี้ มักจะต้องสวนทางหรือพบผู้เดินทางนี้เสมอ ใต้ขึ้นไปตามทางนี้ซึ่งส่วนใหญ่เลียบไปตามลำห้วยแก้ว จะมีหมูแมกไม้ที่ขึ้นปกคลุมลำห้วยร่มรื่นไปตลอดทาง ตามกิ่งและค่าคบไม้อาจจะได้เห็นเอื้องไพรเกาะอยู่บ้าง บางชนิดก็กำลังผลิดอกสีขาว จะได้ยิมน้ำในลำห้วยไหลโกรกหรือตกโจนจากเกาะแก่งบางแห่งอยู่ยังมีไม่ขาดสาย บางครั้งเส้นทางจะตัดตรงขึ้นสู่เนินเขาชันต้องปีนป่ายใช้กำลังเหนียวรั้งเถาวัลย์หรือกิ่งไม้ขึ้นไปอย่างน่าหวงก็มี บางครั้งก็วกเวียนไปตามไหล่เขาราบเหมือนกับไม่ใช่เดินอยู่บนเขาก็มี ท่านจะได้ชมนกนานาชนิดผกผินบินคู่ก้องร้องประสานกับเสียงจักจั่นเรไรและเสียงสายน้ำไหลกระทบหินในลำห้วย ฟังเสมือนดนตรีธรรมชาติกล่อม

ใครให้วังเวง บางครั้งจะฟังเป็นเพลงที่กล่อมอารมณ์ให้
 หวานจะเจี๊ยบ แต่บางครั้งเราก็เฝ้าอารมณ์ให้คึกคะนอง
 ตื่นเต้น ผู้ที่เดินตามเส้นทางนี้จะรู้สึกครึกครื้นอารมณ์เช่น
 นี้ทุกคน เรื่องสัต์ว์ร้ายไม่ต้องกังวล จะพบบ้างก็แต่เพียง
 ลิงค่าง บ้างชะนี ซึ่งไม่มีอันตรายเลยเท่านั้น ฉะนั้นทาง
 สายนี้แม้จะมีถนนวนรยนต์ แต่ก็ยังมีผู้นิยมใช้กันอยู่ไม่
 ขาด เมื่อเดินทางผ่านเวลาไปสัก ๒ ชั่วโมง ก็จะขึ้นมาได้
 ครึ่งทาง จะถึงเนินเขาชั้นแรกซึ่งมีหุบเขาลึกลงไป ผังทาง
 เดินนี้เป็นหน้าผาชัน มองเห็นแอ่งน้ำใหญ่อยู่กันหุบเขา
 เบื้องล่างด้านหนึ่งเป็นทางน้ำไหลโกรก จากผาค่อนข้างชั้น
 ลงสู่แอ่งกันหุบเขา อีกด้านหนึ่งก็เป็นทางน้ำไหลรินออก
 จากแอ่งวกเวียนไปตามลำห้วยลงสู่เบื้องล่าง ด้านตรงข้าม
 กับหน้าผาชันเป็นไหล่เขาใหญ่ มองจากหน้าผาจะเห็น
 ถนนวนครวรีวิชัยใต้ตามไหล่เขาตรงข้ามวกเวียนขึ้นไปเป็น
 ลำดับ ๆ มีสะพานยาวข้ามลำห้วยตอนบน ที่ตรงนี้และแอ่ง
 น้ำใหญ่กันหุบเขานี้มีชื่อเรียกว่า “วังบัวบาน” เป็นสถานที่
 มีทัศนียภาพตรึงตาตรึงใจแห่งหนึ่งของดอยสุเทพ บนเนิน
 ดอยชั้นนี้เป็นที่ราบกว้างพอสมควร เมื่อพักผ่อนพอหาย

เหนื่อยแล้ว เดินต่อไปตามเส้นทางจะสูงขึ้นมากขึ้น จะต้อง
 ปีนป่ายมากขึ้น แต่ไม่มีอันตรายอะไร ผู้เดินทางที่ยังไม่เคย
 ไปจะรู้สึกสนุกด้วยการปีนป่าย พร้อมกับความเมื่อยล้ามาก
 ขึ้นในระยะนี้ เพราะความชันความสูงของทางตอนนี้ การ
 ปีนป่ายจึงต้องใช้เวลาร่วม ๓ ชั่วโมง สุดท้ายเส้นทางจะขึ้น
 ไปบรรจบกับถนนคูบาศรีวิชัยตรงที่น้ำห้วยแก้วตกโจนจาก
 ซอกคอยสุเทพชั้นที่ ๓ ซึ่งถนนตอนนั้นข้ามสะพานธารห้วย
 แก้ว ตอนต่อจากน้ำตกโจนนั้นออกมาแล้วเลี้ยววกอ้อม
 หน้าผาไหลเข้าชนสู่ลานหน้าเชิงบันไดนาค หัวเลี้ยวตอน
 นี้พบเป็นข้อศอก ด้านในเป็นหน้าผา ด้านนอกชันลงเป็น
 เหวหน้าหวาดเสียวมิใช่น้อย เมื่อถึงทางบรรจบกับถนนแล้ว
 ก็เดินตามถนนเลี้ยวขึ้นไปไม่กี่เส้น จะถึงเชิงบันไดนาคซึ่ง
 เป็นลานกว้าง ขวามือ ก็ขึ้นบันไดนาคถึงองค์พระธาตุ ถ้า
 ตรงขึ้นไปตามถนนตัดใหม่ก็ขึ้นสู่คอยบวกห้าที่ตั้งพระราช
 สถานนั่นเอง

ส่วนการขึ้นทางรถยนต์ นับว่าสะดวกสบายและ
 รวดเร็วกว่าขึ้นทางเท้าหลายเท่า แต่ก็ได้รับความตื่นเต้น
 เพลิดเพลินไม่น้อย เป็นคนละแบบกับการเดินป่ายปีน

เขาสูง จากจุดเริ่มต้นในเวียงจะใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือ
 รถยนต์รับจ้างเหมาขึ้นได้ตลอดเวลา เว้นแต่ขณะมีฝนตก
 เท่านั้นไม่ควรขึ้น เพราะถนนตอนบนลื่นเป็นอันตรายมาก
 ถ้าจะขึ้นให้เสียค่ารถน้อยก็ขึ้นโดยรถยนต์ประจำทาง ซึ่งมี
 เดินอยู่เพียงวันละเที่ยว ขึ้นราว ๙.๐๐ น. และลงราว
 ๑๕.๐๐ น. ค่าโดยสารเหมาทั้งขึ้นและลงประมาณคนละ
 ๑๕ บาท รถยนต์ประจำทางนี้จะคอยรับผู้โดยสารที่ตลาด
 ต้นลำไยหน้าตลาดวโรรส และที่สี่แยกท่าแพในเวียง ตั้ง
 แต่ก่อน ๙.๐๐ น. ทุกวัน ถ้าประสงค์จะขึ้นไปโดยรถ
 ประจำทางแล้ว ก็รออยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งดังกล่าวนี้ เมื่อ
 รถผ่านมาก็นรถจะร้องบอกให้รู้เอง

การขึ้น ทางรถยนต์ จะขึ้นไปตามถนน คุบาศรี วิชัย
 จนตลอดสาย ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ปากถนนที่ตัดออกประตู
 ช้างเผือกไปอำเภอฝาง ทางด้านเหนือของตัวเวียง แยก
 ตรงไปทางทิศตะวันตกมุ่งสู่คอย คนละทางกับทางไปวัด
 สวนดอกที่กล่าวแล้ว ถนนนี้จะยาวเหยียดไปบนพื้นที่ราบ
 ผ่านทุ่งนาและหมู่บ้านไปประมาณ ๖ กิโลเมตร ก็ถึงเชิง
 คอย มีสวนพฤษะชาติของกระทรวงเกษตรตั้งอยู่ที่เชิงคอย

แห่งนี้ จากเชิงคอย ถนนจะเลี้ยวขวาเริ่มไต่ขึ้นคอย และวก
 เวียนไปตามไหล่เขาโดยลำดับ ขึ้นไปสัก ๒—๓ กิโลเมตร
 จะถึงไหล่เขาชั้นล่าง เลียบไปตามลำห้วยแก้ว ถ้าหยุดรถ
 ตรงนี้ เดินลงจากถนนไปเพียงเล็กน้อย ก็จะได้เห็นลำห้วย
 กว้างพอประมาณ ที่น้ำไหลกววนแก่งหินหลายทาง มี
 ชะง่อนหินใหญ่ริมลำธารเป็นหลืบเป็นลอนระเกะระกะ เป็น
 สถานที่ที่นักทัศนอาจรชอบลงเล่นน้ำแห่งหนึ่ง มีชื่อว่า
 “ผาเงิบ” เมื่อเดินทางต่อไปอีก ๒—๓ กิโลเมตร ถนนก็จะ
 ชิดลำห้วยตอนบนอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งท้องห้วยเป็นผาดลาดทั้ง
 แห่งลาดเป็นพิคไปยาวเหยียด ตอนนี้น้ำงามไม่น้อย และ
 เป็นที่เล่นน้ำอีกแห่งหนึ่งเช่นกัน มีชื่อว่า “ผาลาด” แต่
 ความจริงจากผาเงิบถึงผาลาดนี้ไม่ไกลเท่าใดนัก เดินเท้า
 เดี่ยวเดี่ยวก็ถึง แต่ถนนรถยนต์จำเป็นต้องตัดวกเวียนหา
 ที่ลาดไต่ขึ้นสะดวก จึงเป็นระยะถนนห่างกันถึง ๒—๓
 กิโลเมตร ขึ้นต่อไปอีก ๓—๔ กิโลเมตรก็ถึง “วังบัวบาน”
 ที่กล่าวแล้วตอนต้น ซึ่งนับว่าไต่ขึ้นคอยมาสูงประมาณครึ่ง
 ทางแล้ว แต่ในบริเวณที่ขึ้นมาแต่เริ่มต้นจนถึงวังบัวบาน
 แม้จะสูงแล้วไม่น้อยก็เป็นทางในหุบเขาทั้งสิ้น ยังมองไม่

เห็นทัศนียภาพเบื้องล่างเลย ต่อจากวังบัวบาน^{ขึ้น}ขึ้นไป จึง
 จะเป็นเส้นทางไต่ไหล่เขา้านนอก ตอนนั้นแหละจะได้ชม
 ทัศนียภาพเบื้องล่างบ้าง บางตอนจะเห็นภูมิภาคแห่งนคร
 เชียงใหม่สวยงาม จะเห็นลำแม่ปิงท่าบวกริเวณเป็นทิวเขา
 บนแผ่นพื้นสีเขียวขจี สูงขึ้นไปอีกหน่อยก็รู้สึกที่ตัวเรา
 ขึ้น^{ขึ้น}ไปอยู่เหนือเมฆแล้ว เพราะบางครั้งจะเห็นกลุ่มเมฆ
 ที่ลอยอยู่เหนือนครเชียงใหม่^{นั้น}ลอยต่ำกว่าตัวเรา บางครั้ง
 ถ้าเป็นฤดูยังไม่สิ้นฝน อาจจะได้เห็นฝนกำลังตกใหญ่อยู่^{ขึ้น}
 ล่าง แต่บนไหล่เขาที่เราขึ้นไปนั้นตรงกันข้ามกลับรู้สึกที่
 ฟ้าปลอดโปร่งมีแสงแดดจ้า นี่แหละสภาพของคอยสุเทพ
 เบื้องบนซึ่งตั้งอยู่เหนือเมฆ ถนนจะไต่ไหล่เขาและสูงขึ้น
 ขึ้นไปเป็นลำดับอีก ๓-๔ กิโลเมตรก็สุดทางลงที่ลานกว้าง
 เชิงบันไดนาครที่ขึ้นสู่บริเวณพระธาตุคอยสุเทพ การเดิน
 ทางโดยรถยนต์^{ขึ้น} จากในเวียงมาจนถึงเชิงบันไดนาคร
 ระยะทางประมาณ ๑๘ กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง
 เป็นระยะพอดี ถ้าเร่งขึ้นให้เร็วกว่า^{ขึ้น}มักเป็นอันตราย
 ผู้ขึ้นโดยรถยนต์ควรระวังอันตรายให้มาก ไม่ควรเร่งรัด
 เวลานัก เพื่อสวัสดิภาพแก่ตนเอง

บันไดบริเวณพระธาตุ

จากปลายถนนคูบาศรีวิชัยดังกล่าวนี้ มีทางขึ้นสู่บริเวณพระธาตุบนยอดดอยสุเทพ ทางเดียว คือ ขึ้นทางบันไดนาค ซึ่งตำนานกล่าวว่า มีชั้นบันไดอยู่ทั้งสิ้น ๑๗๓ ชั้น เป็นบันไดทอดตรงสูงขึ้นไป เป็นชั้น ๆ ตอนล่างสร้างเสริมใหม่ประมาณ ๗๐ ชั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ คราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ มีราวบันไดเป็นกำแพงแก้ว ธรรมดาแต่ตอนบนเป็นบันไดนาคของเดิม ราวบันได ๒ ข้างเป็นตัวนาค มีหัวนาค ๒ หัวอยู่ที่เชิงบันได มีน้ำพุไหลออกจากปากนาคอยู่ตลอดเวลา ขอให้เดินตรงขึ้นบันไดไป แต่ผู้ไม่เคยขึ้นเลย ถ้าไม่รู้จักวิธีขึ้น มุ่งแต่จะขึ้นด้วยกำลัง ก้มหน้าก้มตาวิ่งหรือเดินขึ้นไปท่าเดียวแล้วไม่ขึ้นก็เหนื่อยหอบจนโคร่งรวน ต้องหยุดพักเป็นทอด ๆ กว่าจะถึงยอดบันไดก็เหนื่อยแทบขาดใจ แล้วก็รู้สึกท้อแท้ใจมิใช่น้อย วิธีขึ้นไม่ให้เหนื่อยมากนักไม่ควรจะรีบร้อนโบราณท่านแนะนำไว้ว่า ถ้าจะไต่บันไดนาคขึ้นเขาสูง ๆ ควรหันด้านข้างขึ้น จะใช้สองมือเกาะราวบันไดหรือไม่ก็ตาม ค่อย ๆ ก้าวเท้าขึ้นข้าง ๆ ไปทีละก้าว ๆ ให้ตัวตั้งตรง

ไม่ต้องก้มให้หลังอ ไม่ต้องใช้แรงอ้วงที่ท้องน่อง จะขึ้นได้อย่างสบายโดยไม่รู้สึกรหนักเหนื่อย อาจขึ้นได้รวดเดียวโดยไม่ต้องพักในระหว่างก็ได้ นี่เป็นวิธีขึ้นบันไดนาคของคนโบราณ ท่านจะลองขึ้นตามโบราณแนะนำแล้วนับชั้นบันไดไปที่ละชั้น ๆ ดูบ้างก็ได้ อาจจะมีข้อเท็จจริงหลายประการ

นมัสการองค์พระธาตุและชมบริเวณวัด

เมื่อขึ้นถึงยอดบันไดนาคแล้ว ก็นับว่าท่านได้ขึ้นมาถึงจุดหมายปลายทาง คือวัดพระธาตุคอกยสุเทพ สิ่งแรกที่ท่านได้พบเห็น คือกุ่มกัณฑ์หรือที่เรียกว่าเทวดา ๒ ตน เป็นรูปปั้นยืนตระหง่านอยู่ ๒ ข้างทางตรงหัวบันไดนาค นั้น ที่ไหล่คอกยตอนบนด้านขวามือมีเรือนแถวอยู่ชั้นล่าง และศาลาแถวอยู่ชั้นบนเวียนไปจนรอบบริเวณ สำหรับผู้ขึ้นมานมัสการพระธาตุได้พักผ่อน จะใช้แรมก้นด้วยก็ได้ ทางไหล่คอกยด้านซ้ายมือก็มีศาลาและเรือนพักรับรอง กับกุฏิสงฆ์ตั้งเป็นหย่อม ๆ ตรงเข้าไปเป็นลานกว้าง มีต้นพิกุลปลูกไว้เป็นระยะ ๆ มีระฆังขนาดมหึมาแขวนอยู่กับหลัก

มีต้นพระศรีมหาโพธิ์กับรูปหล่อ คุบาศรีวิชัย ที่สันตอຍถัด
 ลานเข้าไป เป็นที่ตั้งองค์พระธาตุเจดีย์ มีพระวิหารอยู่ทั้ง
 ด้านหน้าและหลัง มีพระระเบียงเชื่อมพระวิหารล้อมรอบ
 องค์พระธาตุติดต่อกันทั้ง ๔ ด้าน รอบ ๆ พระระเบียง
 ด้านนอก มีระฆังใหญ่บ้างเล็กบ้างแขวนเรียงรายไว้เป็น
 ระยะ ๆ สำหรับให้ผู้ชุมนุมมาสักการะเดินเวียนเคาะบรรเลง
 ประโคมพระธาตุแทนดนตรี ขอให้ท่านเข้านมัสการองค์
 พระธาตุก่อน โปรดอดครองเท้าด้วย เพื่อแสดงความ
 เคารพและรักษาขนบธรรมเนียมของชาวเหนือ เมื่อท่าน
 ผ่านพระวิหารผ่านพระระเบียงเข้าไปภายในแล้ว ท่านจะ
 เห็นองค์พระธาตุเจดีย์ ได้เต็มองค์ ขอให้นั่งลงกราบในท
 สมควรงก่อน ๓ ครั้ง แล้วจึงค่อยชมองค์พระธาตุและ
 บริเวณต่อไป

ขอให้พิจารณาองค์พระธาตุให้ถนัดตา ท่านจะเห็น
 ได้ว่า จากตำนานที่ศึกษามาแล้วในตอนต้น เมื่อสี่ร้อยปี
 กว่าโน้น บรรพชน ของเราสร้าง สรรค์ไว้ในรูปลักษณะไร
 ถึงสมัยปัจจุบันนี้ รูปลักษณะนั้นก็ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง
 ที่ฐานล่าง สีเหลือง ก็ยังเป็นแจ่ม ยืนจากเหลืองทั้งสี ออกมา

ทั้ง ๔ ด้าน เป็นสี่แฉ่งตลอดขึ้นไปถึงชั้นแท่นหลวง ซึ่ง
 เป็นฐานรูปบัลลังก์ มีบัวคว่ำบัวหงายรับฐานแท่นหลวง
 นั้น รูปทรงทั้ง ๒ ชั้นจึงมีลักษณะเป็นเหลี่ยมหักมุม
 นับมุมหักทุกด้านได้ ๑๒ มุม เข้าลักษณะอย่างที่เราเรียกว่า
 แบบไม้ ๑๒ ในปัจจุบัน ต่อชั้นฐานแท่นหลวงขึ้นไปเป็น
 ชั้นรัตนบัลลังก์ หรือที่เราเรียกว่าแท่นแก้ว มี ๕ ชั้น คง
 เป็นรูปลักษณะเหลี่ยม ๑๒ เหลี่ยม ไม่ย่อมุมเหมือนชั้น
 ล่าง ถัดรัตนบัลลังก์ขึ้นไปเป็นสถูป หรือที่เราเรียกว่าปรัศ
 โภษหรือระฆังคว่ำรูป ๑๒ เหลี่ยมตั้งเต็ม เหมือนสถูปเป็น
 บัลลังก์พุทธอาสน์ หรือเรียกกันอย่างสามัญว่าคอรระฆังก็
 คงรูป ๑๒ เหลี่ยมเช่นกัน ต่อจากคอรระฆังขึ้นไปเป็นบัว
 และปล้องไฉนกลม ๔ ปล้อง เลยปล้องไฉนเป็นลูกแก้ว
 และปลียอดกลมเช่นกัน ชะลูดขึ้นไปจนถึงดอกบัวทอง
 ที่ปลาย สรวมฉัตรทอง ๕ ชั้นไว้เบื้องบนและที่แจ้งล่างทั้ง
 ๔ คงมีปราสาทอยู่อย่างเดิม ท่านพิจารณาตุแล้วจะรู้สึกว่
 บรรพบุรุษของเรารู้จักรักษามรดกอันล้ำค่า ให้ตกทอดมา
 จนถึงเราชั้นหลานเหลน นานเท่านานเพียงไรก็รักษาไว้
 ได้ให้เราได้ชม ยิ่งกว่ารักษา ยังนิยมบูรณะ สะสมเสริม

สร้างมรดกชิ้นสำคัญนี้ให้เปล่งปลั่งอยู่ตลอดกาล เห็นองค์
พระธาตุนี้แล้วชวนให้ชื่นบาน ที่เห็นก็เห็นน้อยเมื่อย่ำเมื่อ
ตอนเช้าขึ้นมาเพียงไรก็สลายลงสิ้น ขอให้ท่านชมให้รอบ ๆ
องค์พระธาตุ แล้วโปรดศึกษารายละเอียดตามประวัติที่
กล่าวแล้วในตอนต้นตุดูเถิด ท่านจะเกิดความชื่นชมอย่าง
ไม่คาดฝัน แต่ถ้าจะชมและศึกษากันให้ละเอียดถี่ถ้วน จน
ทั่วบริเวณพระธาตุโดยสุเทพนี้แล้ว วันทั้งวันก็ไม่จบ ขอ
ให้ศึกษากันพอ ประมาณ เท่าที่มีปรากฏอยู่ในตำ นานทั้ง
กล่าวข้างต้นก็พอ

เมื่อท่าน ชมบริเวณพระ ธาตุภายในพอ สมควรแล้ว
ขอให้ออกมาชมบริเวณวัดรอบนอกดูบ้าง ทางด้านเหนือ
และด้านตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อท่านมองพ้นบริเวณ
ออกไป ก็จะได้ชมทิวทัศน์แห่งนครเชียงใหม่ ได้ตลอด
ท่านออกมาขึ้นทางด้านที่กล่าวแล้ว จะได้รับอากาศบริสุทธิ์
แจ่มใส มีลมเย็นพัดผ่านตลอดเวลา ไม่ว่าหน้าไหนเราจะ
รู้สึกว่อากาศเย็นเยือกเสมอ ถึงกับมีบางคนกล่าวว่า
บรรยากาศบนดอยสุเทพนี้ ไม่ต่างอะไร กับอากาศในกรุง
ปารีสอาจจะจริง ก็ได้ เพราะ ความเย็นจนแทบหนาวทุก

ฤดูกาลนี้เอง ส่วนทางด้านตะวันตกหลังพระวิหารด้านนี้
ลงไปเป็นผาชันติดธาร ห้วยแก้ว ตอนที่น้ำตกโจนลงเบื้อง
ล่างที่ถนนผ่านอ้อมมาถึงแล้ว ขอให้ท่านชมบริเวณวัด
ให้ทั่ว แล้วพักผ่อนสักเล็กน้อย ก่อนจะกลับก็ให้กราบลา
พระธาตุอีกครึ่งหนึ่งด้วย

ชมสวนพระราชายาและพระราชสถาน

ถ้ามีเวลาเหลือพอ เมื่อท่านลงบันไดนาถกลับลงมา
แล้ว ควรจะถือโอกาสไปชมพระราชสถานทีเ็นดอยบวก
ห้าสักเล็กน้อย หรือจะไปไม่ถึงก็ควรแวะชมสวนพระราช-
ายา ของพระราชายาเธอ เจ้าดารารัศมีในรัชกาลที่ ๕
ที่ไหล่เขา ต่อจากลานเชิงบันไดนาถนั้นขึ้นไปหน่อยก็ได้
จากลานเชิงบันไดนาถนี้มีถนนตัดใหม่ ต่อขึ้นไปถึงพระ
ราชสถาน ระยะทางประมาณ ๒ — ๓ กิโลเมตร แต่ตรง
ไหล่เขาต่อกับลานบันไดนาถนั้นขึ้นไป เป็นที่ตั้งสวนพระ
ราชายา เป็นสวนดอกไม้ซึ่งพระราชายาเธอ เจ้าดาราร-
ัศมี เชื้อพระวงศ์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพระ
ราชายาในรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างไว้ ปัจจุบันตกเป็นมรดก
ของตระกูล ณ เชียงใหม่ สืบต่อกันมา ในสวนนี้มีพระ

ทำหนักรักษาตระกูลที่รัศ เป็นที่เสด็จพักร้อนของพระราช-
 ษายานนั้นสร้างไว้แต่เดิม มีธารห้วยแก้วนอนเหนือที่ตกโจน
 ลงมาจากดอยสุเทพไหลผ่านทั่วบริเวณปลูกไม้ดอกนานา
 ชนิดไว้เต็ม ผู้รับมรดกยังบำรุงรักษาได้อยู่จนทุกวันนี้ นับว่า
 เป็นที่เจริญตาเจริญใจอยู่มิใช่น้อย โดยเฉพาะดอกกุหลาบ
 ที่สวนพระราชษายานชั้นชื้อลือชามาก และปรากฏมานาน
 แล้ว เรียกกันว่า “กุหลาบเชียงใหม่” หรือ “กุหลาบ
 ดอยสุเทพ” เพราะแต่ละดอกใหญ่กว่ากุหลาบธรรมดา
 ขนาดเท่าจานแข็งขึ้นไป และหอมชื่นใจไม่มีที่ไหนเสมอ
 เหมือน ต่อจากสวนพระราชษายา ถ้าท่านจะไปชมพระ
 ราชสถานที่บวักห้ำ ก็ควรติดต่อกับเจ้าหน้าที่ขออนุญาต
 ก่อน จะนำรถยนต์ขึ้นไปก็ต้องได้รับอนุญาตใช้รถผ่าน
 ถนนตัดใหม่นั้นด้วย เพราะทางอยู่ในระหว่างก่อสร้าง
 แม้จะเดินขึ้นไปด้วยเท้าก็สะดวกดีแล้ว เพราะไปตามถนน
 ตัดใหม่พักเดียวก็ถึง แต่ท่านไม่ควรจะชักช้าให้เสียเวลาใน
 การชมมากนัก เพราะยังมีสิ่งที่ควรชมและศึกษาเกี่ยวกับ
 พระธาตุดอยสุเทพข้างล่างอีก ถ้าท่านขึ้นมาโดยรถยนต์
 ก็ควรกะเวลากลับลงไปจากดอยอย่างช้าเวลา ๑๕.๐๐ น.

แต่ถ้าท่านเดินขึ้นมาและจะเดินกลับด้วย ควรรีบกลับ
ตั้งแต่เวลา ๑๔.๐๐ น. ตามทางเดิมที่ขึ้นมา

ลงจากคอย

หากลับทาง รถยนต์จะใช้เวลาครึ่งชั่วโมงเศษ ๆ
เท่านั้น ก็ถึงเชิงคอย ระหว่างทางถึงผาเงิบท่านจะแวะ
ลงอาบน้ำห้วยแก้วอันใสเย็นสักเล็กน้อยก็ได้ แต่อย่ามัว
เพลินให้ชักช้านัก ควรรีบกลับเข้าไปในเวียงให้ถึงราว
๑๖.๓๐ น. เป็นอย่างช้า ถ้าเดินกลับลงมาตามทางเดิมจะ
เร็วกว่าขาขึ้นหน่อย ใช้เวลาราว ๒ ชั่วโมง ก็ถึงเชิงคอย
และระหว่างทางไม่ต้องทุกข์เรื่องจะไม่ได้อาบน้ำห้วยแก้ว
เพราะเส้นทางเลียบลำห้วยมาตลอด ท่านอาจจะเลือกที่
อาบได้เหมาะหลายแห่ง ขอแต่ให้ลงมาถึงข้างล่างได้ก่อน
เวลา ๑๖.๓๐ น. ก็แล้วกัน

ชมปูชนียวัตถุสถานเนื่องด้วยพระธาตุคอยสุเทพ

เมื่อท่านลงจากคอยแล้ว ขอให้รีบตรงไปยังวัด
สวนดอกเพื่อนมัสการและศึกษาปูชนียวัตถุสถาน อันเนื่อง
ด้วยพระธาตุคอยสุเทพอีกแห่งหนึ่ง ถ้าท่านลงมาโดย
รถยนต์ประจำทาง ก็ขอให้ลงรถที่สี่แยกท่าแพในเวียง

แล้วจับรถประจำทางของ ร.ส.พ. ต่อไปจนถึงวัดสวนดอก
อีกทอดหนึ่ง แต่ถ้าเป็นรถยนต์ส่วนตัว หรือรถยนต์
จ้างเหมา หรือเดินลงมา ก็ตรงไปวัดสวนดอกได้เลย ขอให้
ท่านใช้เวลาที่วัดสวนดอกนี้สัก ๑ ชั่วโมงก็พอ

วัดสวนดอกนี้ ท้าวเกื่อนาสร้างขึ้นเป็นที่พำนักของ
ท่านพระสุนทรบุปผรัตน์มหาสวามี ผู้นำพระพุทธศาสนา
คติลังกาวงศ์มาเผยแผรในแคว้นลานนาไทยเป็นองค์แรก
และผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาให้บรรจุบนตอยสุเทพด้วย
ตั้งกล่าวแล้วในประวัติตอนต้น สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๓
คงเป็นวัดอยู่สืบต่อมาจนบัดนี้ ในวัดนี้มีปูชนียสถานสำคัญ
เนื่องด้วยพระธาตุตอยสุเทพ คือ พระมหาธาตุเจดีย์ที่เป็น
หลักประธานของวัด องค์ที่ท่านเห็นเด่นอยู่หลังพระวิหาร
หลวงในปัจจุบันนี้ พระมหาธาตุเจดีย์นี้ เดิมท้าวเกื่อนา
สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๔ ประสงค์จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ที่ท่านพระสุนทรบุปผรัตน์มหาสวามีนำมา แต่ขณะบูชา
และสรงน้ำพระบรมธาตุนั้น ได้เกิดปาฏิหาริย์พระบรมธาตุ
เสด็จมาใหม่อีกหนึ่งองค์ลักษณะเดียวกับองค์เดิม ท้าว
เกื่อนาจึงบรรจุองค์ใหม่ในพระมหาธาตุเจดีย์วัดสวนดอกนี้

และนำองค์เดิมขึ้นไปบรรจุบนคอยสุเทพตั้งกล่าวแล้วใน
ประวัติข้างต้น ฉะนั้นพระมหาธาตุเจดีย์วัดสวนดอกจึง
นับว่ามีส่วนสัมพันธ์กับพระธาตุคอยสุเทพ แต่ไม่สวยงาม
เท่าพระธาตุคอยสุเทพ เพราะสร้างไว้เดิมรูปไร้กิ่งทรง
รูปนั้น มิได้มีการเสริมต่ออย่างพระธาตุคอยสุเทพ ขอให้
ท่านเข้าไปนมัสการองค์พระธาตุก่อน และขอให้พิจารณา
เพื่อศึกษาด้วย

ท่านอาจจะประจักษ์ความจริงได้ทีเดียว ว่าพระธาตุ
คอยสุเทพองค์เดิมที่ทำวาทือก่อสร้างไว้ครั้งแรก คงมี
ทรวดทรง และลักษณะเหมือนพระมหาธาตุเจดีย์ที่วัด
สวนดอกนั้นแน่ ขอให้ท่านพิจารณาลักษณะแตกต่างกันเอา
เอง พระมหาธาตุเจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะใหญ่ครั้งหลัง
ก็โดยคุปาศรีวิชัยผู้สร้างถนนขึ้นคอย และบูรณะพระธาตุ
คอยสุเทพเช่นกัน คุปาศรีวิชัยเมื่อบูรณะมหาธาตุเจดีย์นี้
ได้สร้างอนุสรณ์ขึ้นสำคัญไว้ในวัดสวนดอกอย่างหนึ่งคือ
พระวิหารหลวง หลังที่อยู่หน้าองค์พระมหาธาตุเจดีย์นี้
พระวิหารหลวงหลังนี้นับว่าใหญ่โตมโหฬารที่สุดในนคร
เชียงใหม่ สร้างในที่วิหารหลวงเดิมซึ่งชำรุดแล้วรื้อลง

สร้างเป็นวิหารหลังใหม่ สร้างด้วยคอนกรีตทั้งหลัง สำเร็จ
ด้วยกำลังศรัทธาของประชาชนชาวเชียงใหม่ ที่ว่าเป็น
อนุสรณ์สำคัญก็คือ คุบาศรีวิชัยสร้างรักษาแต่ทรวดทรงส่วน
ใหญ่ให้เป็นรูปวิหารหลวงเท่านั้น ส่วนปลีทย่อยอื่น ๆ
ตั้งแต่ข้อฟ้า ไบระกา บราลี หน้าบันลงมาจนถึงพื้นฐาน
บัวถมและหน้ากระดาน เครื่องประดับลวดลายจะหาเหมือน
กันสักแห่งได้ยาก ทั้งนี้ได้ทราบว่าท่านคุบาตามใจศรัทธา
ผู้สร้าง ใครเห็นอย่างไรดีในส่วนที่ตนศรัทธาสร้าง ก็
สร้างได้ตามใจชอบ สำเร็จแล้วจึงเป็นรูปเช่นนั้น นับว่า
เป็นเสรีดีเหมือนกัน และจะเป็นประวัติศาสตร์ต่อไปด้วย
ว่า พระวิหารหลวงหลังนี้ สร้างกันอย่างเสรีตามศรัทธา
ของตน เชิญท่านลองเดินชมส่วนต่าง ๆ ของพระวิหาร
หลวงนี้คุณก็จะรู้ได้ว่าเป็นเช่นไร

นอกจากพระมหาธาตุเจดีย์และพระวิหารหลวงแล้ว
ในบริเวณวัดสวนดอกนี้ ด้านหลังยังมีเขตส่วนหนึ่ง เป็น
ที่สร้างกุฏิ คือที่บรรจุมิตรของตระกูลเจ้าผู้ครองนคร
ตระกูล ณ เชียงใหม่ สร้างไว้หลายกุฏิ มีที่บรรจุมิตรพระ
ราชชายาในรัชกาลที่ ๕ เชื้อพระวงศ์ ณ เชียงใหม่ รวมอยู่

ท้วย ถ้ามีเวลาพอจะไปทัศนศึกษาในเขตทุ่งหลวงบ้างก็ได้
ขอให้ไปท้วยอาการการวะ โประตระลึกเสมอว่า ราชตระกูล
เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เป็นบรรพบุรุษส่วนหนึ่งที่
ก่อกู้ฉิสรภาพของนครเชียงใหม่ให้คงเป็นไทยอยู่ตลอดมา

อนึ่ง เมื่อท่านมาถึงวัดสวนดอกแล้ว ควรจะหา
โอกาสไปนมัสการพระพุทธรูปสำคัญของชาวเชียงใหม่เสีย
ท้วย คือ “พระเจ้าเกำตอ” หรือที่เรียกกันสามัญว่า
พระเกำตอ อยู่ในพระวิหารวัดเกำตอซึ่งติดกับวัดสวนดอก
นี้เอง ถัดพระวิหารหลวงวัดสวนดอกไปทางทิศใต้เล็กน้อย
เรื่องราวของพระเจ้าเกำตอ ที่ควรศึกษาโดยสังเขปมีดังนี้

พระเจ้าเกำตอ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะผสม
ทั้งองค์ในสมัยโบราณ คำว่า ตอ เป็นภาษาไทยเดิม ชื่อ
มาตราน้ำหนักเท่ากับน้ำหนักของหนึ่งพันชั่งหรือ ๖๐๐
กิโลกรัม มาตรฐานน้ำหนักของไทยเดิมใช้กันมา ดังนี้ น้ำหนัก
๘๐ บาท = ๑ ชั่ง น้ำหนัก ๑๐ ชั่ง = ๑ หมื่น น้ำหนัก ๑๐
หมื่น = ๑ แสน และน้ำหนัก ๑๐ แสน = ๑ ตอ ฉะนั้น
๘ ตอ จึงเท่ากับน้ำหนัก ๘,๐๐๐ ชั่งในปัจจุบัน พระเจ้าเกำตอ
นี้กล่าวกันว่าหล่อด้วยโลหะผสมทองคำหนัก ๘ ตอ หรือ

๕.๔ ตันนั่นเอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยเชียง-
 แสนยุคหลัง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๘ ศอก ลักษณะ
 เป็นพระพุทธรูป ที่สวยงามมากองค์หนึ่งในอาณาจักร
 ลานนาไทย พงศาวดารโยนก กล่าวว่า พระเจ้าศิริธรรม-
 จักรพรรดิราช คือ พระเมืองแก้ว กษัตริย์ราชวงศ์เม็งราย
 องค์ที่ ๑๓ ผู้ครองนครเชียงใหม่นี้ทรงสร้างขึ้น เมื่อ
 พ.ศ. ๒๐๕๔ มีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานใน
 พระอุโบสถวัดพระสิงห์ ซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระอาราม
 ในสมัยของพระองค์ ได้มาตั้งพิธีหล่อขึ้นที่สวนหลวงวัด
 สวนคอกนี้ แต่เมื่อหล่อเสร็จแล้ว ปรากฏว่าพระพุทธรูป
 องค์นี้มีน้ำหนักมาก ไม่สามารถจะยกและชะลอเข้าไปใน
 เวียงได้ จึงทรงเปลี่ยนพระทัยแบ่งที่ดินสวนหลวงตรงที่
 หล่อพระนั้นผูกพัทธสีมาสร้างเป็นวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง แล้ว
 ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ตรงที่หล่อนั่นเอง เพราะ
 พระพุทธรูปองค์นี้น้ำหนัก ๔ ตัน จึงเรียกกันว่า “พระเจ้า
 เก้าตัน” เป็นที่เคารพนับถือของชาวเชียงใหม่ และ
 วัดใหม่นี้ก็พลอยชื่อว่า “วัดเก้าตัน” อยู่จนบัดนี้

สุดท้ายรายการ

ท่านได้นมัสการพระเจ้าเก้าตื้อเป็นรายการสุดท้าย
แล้ว คำนับว่าสมควรแก่เวลา ท่านได้ทัศนศึกษามาตามที
แนะนำในวันนั้นจนตลอดรายการ ก็เป็นบุญตาบุญใจอย่าง
เหลือหลาย คงจะเห็นึกเห็น้อยมิใช่น้อยทีเดียว ขอให้เรา
ยุติรายการและสวัสดิกันตรงนี้ แต่ก่อนจะแยกย้ายกันกลับ
ที่พัก ขอให้เราทุกคนหันหน้าไปทางคอยสุเทพแล้วก้ม
นมัสการพระธาตุดอยสุเทพ กับหันมานมัสการพระธาต
ุวัดสวนดอกด้วยอีกกำรบหนึ่ง ฟังกังจितอริษฐานในขณะ
นมัสการลานี้ โดยทำนองว่า

สืบนั้ดตั้งบังคมบรมธาตุ

ขององค์ศาสดาใหญ่ในภพสาม

ทั้งสุเทพ—สวนดอก ดังออกนาม

จงรับความเคารวะอภินันท์

ด้วยอำนาจธาตุทั้งสองของเขียงใหม่

บันดาลให้ห่างทุกข์สุขขสันต์

ศึกษาดีมีเงินใช้ไร้โรคพลัน

ตราบถึงวันนิพพานสำราญเทอญ ฯ

นำทศนาจร

วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

ของ

กองอนุศาสนา กรมการศาสนา

นายวิเชียร บำรุงผล

รวบรวมและเรียบเรียง

---

๑. ตำแหน่งที่ตั้งวัด

วัดพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ที่บ้านลำปางหลวง ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัง ฝั่งเหนือ ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๑๘ กิโลเมตร การเดินทางไปนมัสการและทัศนารวัดนี้ จากจุดเริ่มต้นภายในเมืองลำปาง มีทางไปได้สะดวกทางเดียว คือ โดยรถยนต์โดยสารประจำทางสายลำปางเกาะคา หรือสายใดสายหนึ่งก็ได้ที่ผ่านอำเภอเกาะคา ซึ่งมีเดินอยู่ตลอดวัน ประมาณ ๑๕ นาทีต่อกัน หรือโดย

รถยนต์รับจ้างเหมา รถยนต์ส่วนบุคคลอย่างใดอย่างหนึ่ง ไปตามถนนพหลโยธิน ข้ามทางรถไฟสายเหนือมุ่งไปทาง ทิศตะวันตก ซึ่งเป็นถนนสายเดียวที่ไปอำเภอเกาะกา อำเภอดิน แล้ววกลงใต้ผ่านจังหวัดต่าง ๆ ต่อจากลำปาง ลงมาถึงกรุงเทพ เมื่อเดินทางสายนี้มาได้ ๑๖ กิโลเมตร ก็จะถึงริมแม่น้ำแม่ว้าง ที่ตลาดหน้าโรงงานน้ำตาลไทย จังหวัด ลำปาง ใช้เวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมง ถ้ามารดโดยสารประจำ ทางให้ลงรถที่นี่ แล้วเดินข้ามแม่น้ำโดยสะพานไม้ลัดลงซึ่ง รถยนต์ข้ามได้ ผ่านที่ว่าการอำเภอเกาะกา ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรง กันข้ามนั้น ไปตามถนนดินที่ตัดจากที่ว่าการอำเภอไปทาง ทิศเหนือจนถึงวัดพระธาตุลำปางหลวง ในหมู่บ้านลำปาง หลวง เป็นระยะทาง ๒ กิโลเมตร การเดินเท้าในตอนนั้นก็ นับว่าสะดวกดี ใช้เวลาเดินประมาณ ๒๐ นาทีก็ถึง แต่ถ้ามา รถยนต์จ้างเหมาหรือรถยนต์ส่วนบุคคลแล้ว ไม่ต้องลงรถ ที่ตลาดหน้าโรงงานน้ำตาลดังกล่าว รถจะแล่นข้ามสะพาน ไม้ผ่านที่ว่าการอำเภอไปถึงวัดได้เลย ใช้เวลาจากในเมือง ลำปางถึงวัดประมาณ ๔๐ นาทีเป็นอย่างมาก ตาม เส้นทางดังกล่าวนี้อาจใช้รถจักรยานจากในเมืองไปได้เช่น กัน ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมงเศษ ๆ ก็ถึงเส้นทาง นี้ใช้ได้เกือบทั้งปี ถ้าฤดูน้ำ น้ำในแม่ว้างไม่เอ่อท่วม

ถนนดินทางฝั่งเหนือเสีย หรือไม่ป่ามากจนพัดสะพาน
ไม้ล้าลองที่ข้ามตรงหน้าที่ว่าการอำเภอนั้นขาดเสีย ซึ่งมัก
มีได้บ่อย ๆ แล้ว ก็พอเดินทางไปได้ตลอดกาล ยังมี
ทางลัดพิเศษอีกทางหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านช่วยกันจัดทำขึ้น
ใช้ชั่วคราวระหว่างมีงานเทศกาลให้พระธาตุลำปางหลวง
นั้น ประทิมมีระหว่างเพ็ญเดือน ๑๒ ตกในเดือนพฤศจิกายน
ทุกปี ทางนี้แยกจากถนนพหลโยธินที่ตำบลเกาะคา จาก
ตัวเมืองไปประมาณกิโลเมตรที่ ๑๑—๑๒ แยกเข้าทางเกวียน
ในหมู่บ้านด้านขวามือ ปากทางมีป้ายบอกให้รู้ว่าแยกไปวัด
พระธาตุลำปางหลวง ระยะทางจากที่แยกไป ๒ กิโลเมตร
เศษ ใช้รถยนต์เข้าทางนี้ผ่านหมู่บ้านไปประมาณกิโลเมตร
เศษ ๆ จะถึงฝั่งแม่วัง ที่ฝั่งแม่วังตรงนี้ชาวบ้านได้ช่วยกัน
สร้างสะพานเรือก คือปักเสาตอม่อสะพานเป็นระยะ ๆ
จากฝั่งใต้ข้างนี้ไปถึงฝั่งเหนือข้างโน้น ได้ขนาดกว้างพอ
รถยนต์แล่นข้ามไปที่ละคัน วางถนนและรอยค่างม่นคง
แล้วเอากิ่งไม้ตัดเป็นท่อน ๆ เท้าขนาดความกว้างของ
สะพานพาดท่อนกิ่งไม้นั้นขวางสะพาน ให้เรียงชิดกันเป็น
ลูกกระนาคมัดด้วยหวาย หรือลวดติดแน่นหนากับคานจน
ตลอดสะพาน เอาไม้ไผ่ผ่าซีกขัดแตะเป็นแผง ๆ ขนาด

กว้างเท่าขนาดสะพาน ส่วนยาวเท่าลำไม้ไผ่ แล้วเอาแผง
 ชัดตะเนีปูทับบนลู่กระนาครัดต่อ ๆ กันไปจนสุดสะพาน
 ใช้ดินผสมฟางข้าวถมเป็นผิวจราจรบนแผงนั้นอีกที เกลี่ย
 ให้แน่นและเรียบก็เสร็จการ นับเป็นสะพานเรือกที่ใช้
 กันชั่วคราวมาแต่สมัยโบราณ สะพานเรือกนี้สามารถรับ
 น้ำหนักเป็นตัน ๆ ได้เหมือนกัน ขนาดรถโดยสารประจำทาง
 ธรรมดาบรรทุกคนเต็มทีแล่นข้ามยังไม่รู้สึกหวั่นไหวเท่าไร
 ในเทศกาลไหว้พระธาตุลำปางหลวงเพ็ญเดือน ๑๒ ทุกปี
 เขาช่วยกันสร้างสะพานเรือกดังกล่าวในที่ตรงนี้ ข้ามไปถึง
 ห้างช้างโน้นเชื่อมกับถนนดินเดิมจากที่ว่าการอำเภอ นับแต่
 ปลายสะพานช้างโน้นไปไม่กี่เส้นก็เข้าสู่บริเวณวัด ตามเส้น
 ทางนี้ ถ้านับจากในเมืองลำปางมาจนถึงวัดก็ประมาณ ๑๔
 กิโลเมตรเท่านั้น นับว่าใกล้กว่าทางเดิมที่กล่าวข้างต้น
 แต่ทางลัดนี้ใช้ได้ชั่วคราวระหว่างมีงานเทศกาล กับหลัง
 จากงานเทศกาลไปเล็กน้อยเท่านั้น พอสะพานชำรุดก็ใช้ไม่
 ได้ ต้องใช้เส้นทางดังกล่าวข้างต้นจึงจะสะดวกที่ วัดนี้แม้
 จะอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง ก็มีความสำคัญแก่เมืองลำปาง
 มาแต่โบราณ ประชาชนในถิ่นนี้ทั้งที่เป็นชาวลำปาง
 และชาวจังหวัดใกล้เคียงนิยมมานมัสการพระธาตุอยู่ไม่ขาด

ไม่เฉพาะแต่ในเทศกาลเท่านั้น เพราะถือกันว่าเป็นวัด
หลักชัยของนครลำปางและของชาวลานนาไทย ซึ่งเป็น
ไทยเหนือทั้งปวงนั่นเอง

๒. ความสำคัญของวัด

วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ ที่นับว่ามีความสำคัญ
อย่างยิ่งแก่นครลำปาง เพราะ

- ก) เป็นวัดมีมาตั้งแต่เดิม เป็นต้นกำเนิดของคำว่า
“ลำปาง” โดยทางตำนาน จนเป็นเหตุให้น่า
มาใช้เป็นชื่อเมืองว่า “นครลำปาง” และ
“จังหวัดลำปาง” อยู่ในปัจจุบัน
- ข) เป็นวัดที่กษัตริย์และเจ้าผู้ครองนครลำปางยก
ย่องว่าเป็นหลักของบ้านเมืองสืบมาทุกยุคทุกสมัย
- ค) เป็นวัด ที่มีตำนานระบุว่า มีพระบรมสารีริก-
ธาตุของพระพุทธเจ้าส่วนสำคัญบรรจุอยู่ในองค์
พระธาตุเจดีย์ ที่เป็นประธานของวัด
- ง) เป็น วัดที่ ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญและ
พระแก้วมรกตอันล้ำค่าอีกองค์หนึ่งของชาติไทย
มาแต่เดิม และยังประดิษฐานอยู่จนตราប់เท่า
ทุกวันนี้

ง) เป็นวัดที่มีอนุสรณ์แห่งอิสรภาพของชาติไทย
ในแกนลานนาไทย คราวที่ชาติไทยกอบกู้
เอกราชของชาติ ไม่ให้ตกเป็นทาสเป็นเมือง
ออกของชาติอื่น ซึ่งได้รับความสำเร็จเป็น
ประเดิมที่วัดนี้

ด้วยเหตุผลความสำคัญดังกล่าวนี้ จึงนับได้ว่าเป็น
วัดหนึ่งซึ่งชาวลำปางและพี่น้องชาวไทยทั่วไป ที่ผ่านมา
จังหวัดลำปางนี้ ควรหาโอกาสไปนมัสการและทัศน-
ศึกษาโดยแท้ แต่ก่อนนี้ท่านจะไปชมและนมัสการ จะขอ
นำประวัติสังเขปแสดงความเป็นมาของวัดนี้มาให้ท่านได้
ศึกษาพอสมควรก่อน

๓. ประวัติความเป็นมาของวัดโดยสังเขป

วัดพระธาตุลำปางหลวง มีตำนานเกี่ยวโยงถึงชื่อ
เมืองลำปางมาแต่สมัยโบราณ ก่อนประวัติศาสตร์ชาติไทย
ในแหลมทองนี้ คือปรากฏว่า เมื่อราว พ.ศ. ๗๐๐ มี
กษัตริย์เชื้อชาติละว้า พระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นต้นตระกูลของ
ชนเผ่ายาง กะเหรี่ยง ว ล ฯ ที่กระจายอยู่ตามดอยและป่า
ดงทั่วไป ทางภาคพายัพของประเทศไทยในปัจจุบัน ทรง

พระนามว่า จันทรราช จากแคว้นสุวรรณภูมิทางใต้ ได้
 กริธาทัพขึ้นมาจับจองที่ชัยภูมิทางภาคเหนือ เพื่อสร้าง
 บ้านแปลงเมืองให้เป็นส่วนของชนชาติเผ่าตน [เข้าใจว่า
 เป็นเวลาหลังจากอาณาจักรสุวรรณภูมิซึ่งรวมชนเผ่า มอญ
 เขมร ละว้า อยู่เดิม แยกแยกกันแล้ว ปรากฏในระยะ
 นั้นว่าชนเผ่ามอญยึดดินแดนสุวรรณภูมิภาคตะวันตก เป็น
 ชัยภูมิของตน ตั้งเป็นอาณาจักรมอญขึ้นโดยเฉพาะ มี
 ชื่อเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยว่า “สุวรรณภูมิ” อย่าง
 เดิม บ้าง “ทวารวดี” บ้าง และหลังสุดเป็น “สุพรรณ-
 ภูมิ” ชนเผ่าเขมรยึดดินแดนสุวรรณภูมิภาคตะวันออกเป็น
 ชัยภูมิยังมีได้ตั้งเป็นอาณาจักรของตนแต่เมื่อแรกแตกแยก
 ภายหลังมีชนชาวอินเดียดำรงที่อพยพเข้ามาสนับสนุน จึงตั้ง
 อาณาจักรของตนได้เรียกอาณาจักรว่า “ละโว้” แล้ว
 กระจายกันมีอำนาจในที่หลาย แห่ง แต่ละแห่งก็ตั้ง เป็น
 อาณาจักร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งเป็นอาณาจักรชื่อ
 “โพธิสาร” ภาคตะวันออกก็ตั้งเป็นอีกอาณาจักรหนึ่งชื่อ
 “กัมพูชา” รวมเป็น ๓ อาณาจักร ต่างเป็นใหญ่กันคน
 ละยุค สุดท้ายอาณาจักรกัมพูชาเรืองอำนาจมาก จน
 กระทั่งรวมอาณาจักรละโว้ อาณาจักรโพธิสารเข้าเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกัน ไทยเรียกว่า “ขอม” ส่วนชนเผ่าละว้า หรือเรียกตอภาษาพื้นของเผ่าว่า “ลัวะ” ยึดดินแดนของ สุวรรณภูมิส่วนใกล้เคียงในสมัยนั้นไม่ได้ จึงจำต้องอพยพ ชนเผ่าของตนขึ้นภาคเหนือ ภายหลังตั้งอาณาจักรของตน เองได้ทางภาคเหนือชื่อ “อาณาจักรล้านช้าง” ผู้ที่นำ เผ่าละว้า หรือลัวะ ขึ้น ภาคเหนือเป็นคนแรกคงจะเป็น “พระจันทรราช” กษัตริย์ละว้าองค์ที่กล่าวนี้เอง] เมื่อ ขึ้นมาเห็นที่ตั้งวัดพระธาตุนี้เป็นเนินเขาได้ชัยภูมิดี จึง สร้างเนินชัยภูมิแห่งนี้เป็นวัด ก่อองค์พระธาตุเป็นศูนย์กลางของวัดขึ้นบนเนินนั้น แล้วสร้างเมืองขึ้นใกล้ๆ วัด ปรากฏชื่อในตำนานว่า “ศรีนครไชย” (ยังไม่ทราบว่าเป็นเมืองหรือหมู่บ้านแห่งใดบ้างหรือไม่) ตำนานกล่าวต่อไปว่า พระจันทรราชได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่เป็นส่วน พระศอกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (เข้าใจว่า คงได้ รับส่วนเฉลี่ยมาแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป แผ่พระ พุทธศาสนา เข้ามายังเมืองสุวรรณภูมิ คือนครปฐม ในปัจจุบัน เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖—๒๗๔ และพระบรม- สารีริกธาตุส่วนนี้คงตก เป็นมรดกของ กษัตริย์เผ่า ละว้ามา จนถึงพระจันทรราชนี้) ไว้ ในองค์พระธาตุเจดีย์ที่สร้างนั้น

แต่ไม่ปรากฏว่ากัณฑ์เรียกชื่อว่ากระไร ปรากฏแต่เพียงว่า
พระจันทรราชได้สร้างเครื่องกลไกไว้ป้องกันพระบรมธาตุ
และทรงนำเพชรนิลจินตามากมายฝังไว้รอบ ๆ พระธาตุ
นั้นด้วย

ต่อมาถึงยุคประวัติศาสตร์ชาติไทยในแหลมทองเริ่ม
เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งชนชาติไทยอพยพเข้าอยู่ใน
แคว้นลำพูนไชย แต่ขณะนั้นตกอยู่ในอำนาจของขอมแล้ว
และได้กระจายกันลงมาทางใต้ถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาในอาณาจักร
มอญและขอมด้วย ราว พ.ศ. ๑๒๒๐ เจ้าอนันตยศ
โอรสของพระนางจามเทวีราชธิดาขอมกรุงละโว้ ซึ่งขึ้น
มาครองนครลำพูนไชยอยู่ ได้สร้างนครขึ้นเป็นส่วนของ
ตนที่ฝั่งน้ำแม่วังไม่ห่างไกลจากวัดพระธาตุที่พระจันทรราช
สร้างไว้แต่โบราณนั้น ตัวนครทางฝั่งเหนือของน้ำแม่วัง
ที่สร้างนี้มีชื่อว่า “เขलगนคร” หรือ “นครเขलगค์”
ทางฝั่งใต้มีชื่อว่า “อาลัมพางนคร” หรือ “นคร
อาลัมพางค์” (เป็นชื่อสันสกฤต ตามภาษาพราหมณ์ ซึ่ง
เป็นต้นตระกูลของพระนางจามเทวี) ต่อมาเมืองฝั่งใต้ที่
ชื่ออาลัมพางนคร หรือนครอาลัมพางค์ ซึ่งเป็นที่ตั้งตัว

จังหวัดลำปางในปัจจุบันนี้ รุ่งเรืองกว่านครเขลางค์ที่อยู่
ฝั่งเหนือ ผู้คนก็มักคิดว่าฝั่งเหนือชื่อ “นครอลัมพางค์”
จึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากกว่าชื่อ “นครเขลางค์”
คำว่า “นครอลัมพางค์” เข้าใจว่าชนเผ่าละว้าซึ่งมีอยู่
เดิม เรียกเพี้ยนไปเป็น “ละครอลัมพางค์” แล้วสัน
เข้าเป็น “ละครลัมพางค์” ตามความสะดวกของลิ้นคน
เผ่าหนึ่ง ซึ่งออกสำเนียงของคำในภาษาอีกเผ่าหนึ่ง อาจ
มีเพี้ยนแตกได้ทั่วไป คนพื้นเมืองสมัยนั้นคงเรียกกันว่า
“ละครลัมพางค์” อยู่ทั่วไปแล้ว พอชนชาติไทยแพร่มาถึง
“ละครลัมพางค์” นั้น สำเนียงไทยเหนือที่เรียกคำ “ละคร
ลัมพางค์” มักออกเสียงตัว ค เป็นตัว ก อยู่ทั่วไป คำ
ละคร จึงออกเสียงเป็น ละคร และมักออกเสียงตัว พ
เป็นตัน ป คำ “ลัมพางค์” จึงออกเสียงเป็น “ลัมปางค์”
ฉะนั้น คำว่า “ละครลัมพางค์” ตามเสียงพื้นละว้าเดิม
เมื่อออกเสียงอย่างไทยเหนือ จึงเป็น “ละครลัมปางค์”
เพี้ยนมากต่อไปอีก ครั้นละครลัมปางค์นั้นตกมาเป็น
บ้านเมืองของไทยในสมัยต่อมา ชื่อนี้ก็มิได้เปลี่ยนแปลง
คงเรียกว่า “ละครลัมปางค์” ที่เพี้ยนอย่างเดิม ภายหลัง
คงเกิดมีการค้นคิดเรื่องความหมายของชื่อเมืองกันขึ้น ผู้

ไม่สันหัตในตำนานและในภาษาสันสกฤตที่เป็นชื่อในตำนาน
ว่า นครอลัมปางค์ ซึ่งแปลว่า “เมืองเป็นส่วนของ
อารมณ์ (คือความใฝ่ฝัน)” เพราะตำนานกล่าวว่า เป็น
เมืองที่ฤๅษีเนรมิตให้เจ้าอนันตยศ โอรสของพระนาง
จามเทวีด้วยอารมณ์ฝัน จึงจับเอาแต่เสียงเพี้ยนปัจจุบันที่ว่า
“ละกรลัมปางค์ มาหาความหมายในภาษาไทย จึงเข้าใจว่า
“ละกร” ก็คือ “ละคอน” คำ “ละ” ไทยใช้เป็นชื่อ
ย่อเรียกละว้าหรือลัวะ คำ “คอน” ภาษาไทยเหนือเป็น
กริยา ตรงกับคำว่า “คอน” คือ หาบของข้างเดียว
โดยใช้ไม้คานสอดของสิ่งหนึ่งเพียงข้างเดียวแล้วยกขึ้นบ่า
ให้ของที่ปลายไม้คานนั้นอยู่ข้างหลัง ใช้มือกดหรือประคอง
ปลายไม้คานอีกข้างหนึ่งที่อยู่ข้างหน้ากันกระตก แล้วเดิน
ทางไป กริยานี้เรียกว่า “คอน” ไทยเหนือเรียกว่า
“คอน” ฉะนั้น “ละคอน” จึงเข้าใจกันว่า หมายความว่า
“ละว้า หรือลัวะ ทำกริยาคอน” นั่นเอง เมื่อเข้าใจ
อย่างนี้แล้ว คำว่า “ลัมปางค์” ต่อท้ายจึงเข้าใจเป็น
กรรมรับกริยา “คอน” นั้นไป และเข้าใจว่าตรงกับ
คำไทยว่า “ลำปาง” ลำ คือปล้องไม้ ปาง เป็นชื่อของ
ไม้ตระกูลไผ่ พื้นเมืองเรียกว่า “บ้าง” มีทั่วไปทาง

ภาคเหนือ ใช้ทำกระบอกตักน้ำก็ได้ ทำกระบอกเผาข้าว-
 หลามก็ได้ และทำเครื่องจักสานอื่น ๆ ได้ทั่วไป คำว่า
 “ลำปาง” ในภาษาไทยเหนือจึงหมายความว่า “ลำหรือ
 ปล้องไม้บ้าง” นั่นเอง ฉะนั้น เมื่อรวมทั้งคำจึงเป็น
 “ละกอนลำปาง” ได้ความหมายว่า ละว้า หรือลัวะ
 คอนลำไม้บ้าง ที่ได้ความหมายในภาษาไทยเช่นนี้ เพราะ
 มีเรื่องปรัมปราเล่ากันสืบ ๆ มา เป็นนิยายในตำนานหนอง
 ละกอนและตำนานพระธาตุลำปางหลวงว่า

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้พระ
 สัมโพธิญาณแล้วได้ ๒๕ พรรษาได้เสด็จมายังแคว้นสุวรรณ-
 ภูมิถึงประเทศแห่งนี้ประทับอยู่ ณ คอยม่อนน้อยสมสวย
 (คือเนินพระธาตุลำปางหลวงนี้เอง) ในตำบลลัมภกลีวัน
 มีลัวะคือละว้าคนหนึ่ง ก่อนคือคอนลำไม้บ้าง ซึ่งใช้
 สำหรับทำข้าวหลามบรรจุน้ำผึ้งเต็มหนึ่งกระบอก กับ
 มะพร้าว ๔ ผล ใช้กึ่งตันชะจาวซึ่งเป็นต้นไม้ป่ามีทั่วไป
 ทางภาคเหนือทำเป็นคาน เดินทางมาแต่ป่าถึงคอยม่อน
 น้อยสมสวยที่ประทับของพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใสจึง
 ปลดกระบอก น้ำผึ้ง กับมะพร้าวน้อมถวายองค์พระสัมมา-
 สัมพุทธเจ้า ทั้งกึ่งตันชะจาวไว้บนเนินคอยนั้น เมื่อ

พระพุทธองค์ทรงรับของถวายจากลัวะนั้นแล้ว ทรง
อนุโมทนาและตรัสพยากรณ์ว่า สถานที่แห่งนี้จะกลายเป็นที่ต้ง
นคร ๆ หนึ่งในภายหน้า ซึ่งจะเป็นที่ประดิษฐานพระ
สารีริกธาตุ อันเป็นส่วนกระดูกพระศอกของพระองค์ นคร
นี้จะได้ชื่อว่า “ลกะอนลัมปัง” และพระเจดีย์ที่บรรจุ
พระสารีริกธาตุนั้นจะได้ชื่อว่า “ลัมภักปะเจดีย์” แล้ว
พระพุทธองค์ทรงประทานพระเกสาให้แก่ลัวะคน นั้นด้วย
ลัวะได้นำพระเกสาของพระพุทธองค์บรรจุไว้ในหม้อ ณ
สถานที่นั้น เหตุนี้ ในสมัยต่อมา สถานที่บริเวณนั้นจึงมีชื่อ
ว่า “ลัวะกอนลัมปัง” แล้วกลายเป็น “ลกะอนลัมปัง”
สุดท้ายเรียกว่า “ลกะอนลัมปัง” บนเนินดอยม่อนน้อย
สมสวย นอกจากมีเจดีย์พระบรมธาตุเป็นที่หมายรู้แล้ว
ยังมีต้นชะจาวใหญ่ ซึ่งบังเอิญแตกกิ่งก้านงอกออกจากกิ่ง
ชะจาวคาน “กอน” ลัมปังน้ำผึ้งของลัวะคนนั้น ที่ตั้ง
ไว้แต่ครั้งนั้นเป็นที่สังเกตด้วยกระทั่งปัจจุบันนี้

จะอย่างไรก็ตาม ชาวภาคเหนือทั้งหมดก็เรียกเมือง
นครลัมปังว่า “ลกะอนลัมปัง” ติดปากกันมาแต่โบราณ
และมักเรียก “ชาวลัมปัง” อย่างเข้าใจกันทั่วไป
ว่า “ชาวลกะอน” ด้วย องค์พระธาตุเจดีย์ก็เรียกว่า

พระธาตุลำปาง วัดที่ตั้งพระธาตุนี้ก็เรียกวัดพระธาตุลำปาง
 ภายหลังเรียกว่า “พระธาตุลำปางหลวง” และ “วัดพระ
 ธาตุลำปางหลวง” มีคำว่า “หลวง” ต่อท้ายด้วย
 สันนิษฐานว่า อาจจะให้หมายรู้ว่าเป็นสถานที่สำคัญอย่าง
 ใหญ่หลวงของบ้านเมืองก็ได้ เพราะหลวงแปลว่าใหญ่ว่า
 สำคัญ หรืออาจให้รู้ว่าเป็นวัดของเจ้าหลวงผู้ครองนคร
 แห่งนี้ทุกพระองค์ก็ได้ เพราะมีเรื่องราวที่เกี่ยวกับการ
 บุรณะปฏิสังขรณ์ วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้มาแทบทุกยุค
 ทุกสมัยดังปรากฏในศิลาจารึกของวัดนี้และพงศาวดารโยนก
 กล่าวความสมัยต่อมาว่า

“วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ เดิมมีสมญาว่า วัด
 จอมพิงค์ชัยมงคล เป็นที่มีเจดีย์สถานบรรจุพระธาตุมาแต่
 โบราณ ครั้นพระจันทรราชเมืองสุพรรณภูมิขึ้นมามี ภาย
 หลังเมื่อสร้างเมืองหริภุญชัย (คือนครลำพูนไชยของพะ
 เดิม) ขึ้นแล้ว เจ้าอนันตยศอุปราชหริภุญชัยไปตั้งเมือง
 นครเขลางค์ ต่อมาพระนางจามเทวีพระราชมารดาของ
 เจ้าอนันตยศได้ไปสร้างเสริมขึ้นอีก ครั้นล่วงกาลนานมา
 ก็ร้างไป ถึงแผ่นดินพระเจ้าติโลกราชได้เป็นมหाराช

เจ้านครเชียงใหม่ เป็นพระราชาธิบดีในแคว้นล้านนาไทย
 ทั้งหมด (ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๕—๒๐๓๐) มีพระพี่เลี้ยง
 คนหนึ่งชื่อว่านันทบู้ญญา เป็นชาวละคอน (คือชาวนคร
 ลำปาง) ไปบวชอยู่วัดบุปผารามเมืองเชียงใหม่ได้ ๑๐
 พรรษา ลาสิกขาออกมาได้เป็นพระพี่เลี้ยงของเจ้าท้าวลก
 คือ พระเจ้าติโลกราช เมื่อยังเป็นราชกุมาร ครั้นเจ้าท้าวลก
 ได้ครองราชสมบัติแล้ว นันทบู้ญญาก็ทูลลาไปอยู่บ้านเมือง
 เกิมของตน พระเจ้าติโลกราช ได้พระราชทานช้างม้า
 พาหนะและสิ่งของเงินทองให้ไปเป็นอันมาก และยกบ้าน
 ยางทองให้เป็นบ้านส่วยแก่พระพี่เลี้ยงนันทบู้ญญา ๆ จึง
 ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตำบลจุมภิตะใต้เมืองนครลำปาง ๑๖๖๐๐ วา
 มีมิตรสหายคนหนึ่งชื่อ อ้ายจอมแพรตั้งบ้านเรือนอยู่เคียง
 กัน อยู่มาสหายทั้งสองชักชวนกันสร้างวัดคนละวัดเคียง
 กัน นันทบู้ญญาสร้าง ณ ที่เจดีย์ ซึ่งพระนางจามเทวี
 สร้างไว้ (แต่ไม่ใหญ่โตนัก) อ้ายจอมแพรสร้างในที่ลุ่มริม
 ฝั่งน้ำแม่วัง (ต่อลงมาทางใต้ที่ติดกันนั้น) แล้วไปอัญเชิญ
 พระพุทธรูปปฏิมากรวัดป่าแพ้วหัวเวียงเมืองลำปาง มาเป็น
 พระประธานในอุโบสถวัดนั้น พระพุทธรูปที่อัญเชิญมานี้

พระเศียรปิดทองแต่งองค์ทาสาค คนทั้งหลายจึงเรียกว่า
 “พระเจ้าหัวคำ” ครั้นอยู่มาน้ำท่วมวัดลุ่มโบสถ์พัง จึงได้
 อัญเชิญพระพุทธรูป “พระเจ้าหัวคำ” นั้นไปไว้วัดบน
 (ยังปรากฏอยู่ในวิหารที่วัดพระธาตุลำปางหลวงจนบัดนี้)
 แล้วอ้ายจอมแพรกับพระพี่เลี้ยงนั้นทบทัญญา^๕ก็ช่วยกัน สร้าง
 แปลงวัดบนนั้นให้กว้างใหญ่ไพศาลขึ้น วัดนั้นจึงได้ชื่อว่า
 “วัดจอมพี่เลี้ยง” แต่บัดนั้นมา ครั้นเมื่อพระเจ้าติโลกราชกับ
 ทมิณโลกนคร (เจ้านครลำปาง) ขอกองทัพมาสู่ทัพพระ
 นครศรีอยุธยา ซึ่งยกขึ้นไปตีเมืองนครลำปางในสมัยนั้น
 ได้ชัยชนะแล้ว เสด็จมานมัสการพระธาตุที่วัดจอมพี่เลี้ยง
 พระราชเทวีของพระเจ้าติโลกราชเลื่อมใสได้สร้างพระเจดีย์
 องค์หนึ่ง (เข้าใจว่าเดิมองค์เดิม) ให้สูงขึ้น ๑๐ วา
 (เปลี่ยนทรง) มีชั้นฐานต่างกองข้าวเปลือก (ซึ่งเป็นเค้า
 เห็นอยู่ในองค์ปัจจุบันนี้) บรรจุพระบรมธาตุ (เพิ่มเติม
 อีก) แล้วพระเจ้ายัตถราชจึงให้เปลี่ยนนามวัดจอมพี่เลี้ยง
 ใหม่เป็นชื่อ “วัดจอมพิงก์ขัมมงคล” แต่บัดนั้นมาบุตรหลาน
 เสนอของพระพี่เลี้ยงนั้นทบทัญญา และอ้ายจอมแพรได้สืบ
 ลูกคู่บุ๋นฐานวัดนี้ต่อ ๆ กันมา”

“ภายหลังพระเจ้าติลกราช ได้ให้เจ้าพินคำเพชรมา
ครองเมืองนครลำปาง เจ้านครลำปางองค์นี้ได้ (เสริม
สร้างวัดจอมพิงค์ชัยมงคลนี้โดย) ก่อกำแพงสร้างวิหาร
และหล่อพระพุทธรูปองค์หนึ่ง หน้าทองแสนหมื่นตำลึง
แล้วจารึกเป็นอักษรไทยโบราณไว้ในแผ่นศิลาด้วย ปรากฏ
ว่า สร้างเสริมเมื่อศักราช ๘๓๘ (พ.ศ. ๒๐๑๙)”

“ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๐๓๙ (แผ่นดินพระเมืองแก้ว
ราชบุตรพระเจ้าติลกราช ครองนครเชียงใหม่) พระเจ้า
เชียงใหม่ตั้งให้เจ้าศรีรัตนมหาสุรมนตรีมาเป็นเจ้านคร
ลำปาง เมื่อเจ้าศรีรัตนมหาสุรมนตรีครองเมืองลำปางได้ ๖
เดือน จึงมาจัดการปฏิสังขรณ์สร้างแปลงพุทธาวาสที่
(วัดจอมพิงค์ชัยมงคล) นี้ คือ ก่อเสริมฐานพระมหาธาตุให้
กว้าง ๑๒ วา ให้สูงขึ้นเป็น ๑๙ วา สร้างวิหาร (หลวง
หลังใหญ่ที่ตั้งอยู่หน้าองค์พระบรมธาตุ) และหล่อพระ
ประธาน (ในวิหารหลวงนั้นด้วย) หน้าถึงล้านทอง
(ยังปรากฏอยู่จนบัดนี้) มีข้อความจารึกไว้ในหลักศิลา
(ซึ่งยังอยู่ที่วิหารหลวงนั้น) ว่าสร้างเมื่อ ศักราช ๘๕๘
(พ.ศ. ๒๐๓๙) ปีมะโรง เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ วันอาทิตย์

ฤกษ์ ๓ ชื่ออิทธิรยามบ่ายแล้ว ๒ นาที สร้างเสร็จทั้ง
วิหาร พระสถูปเจดีย์ และพระพุทธรูป เมื่อปีกุน (ต่อแต่
เริ่มมาได้ ๘ ปี) เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ วันศุกร์ฤกษ์ ๖
แต่นั้นมา (วัดจอมพิงค์ชัยมงคล) จึงได้กลับคงคืนเป็น
อารามใหญ่แก่นนครเขืองค้ำกลับมา

ครั้นล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๐๗๕ เป็นสมัยที่พระเมือง
เกิดแล้วพระอนุชาพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นราชบุตรของ
พระเจ้าคิลกราชอีกองค์หนึ่งได้ครองนครเขืองใหม่ มีการ
บูรณะองค์พระธาตุลำปางหลวงอีกวาระหนึ่ง คงเป็นการ
ปฏิสังขรณ์เฉพาะส่วนที่ชำรุดมากเท่านั้น ไม่ใช่สร้างเสริม
จึงปรากฏความในพงศาวดารโยนกว่า

“ในปีมะโรงจักษุวิศก จุลศักราช ๘๓๔ (พ.ศ. ๒๐๗๕)
ณ วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระธรรมจินตามุนี
เจ้าอาวาสวัดจอมพิงค์ชัยมงคล คือวัดพระธาตุลำปางหลวง
นครเขืองค้ำ พร้อมด้วยพระญาณวงศา ชักชวนนักบุญทั้ง
หลาย ขออนุญาตสร้างปฏิสังขรณ์พระเจดีย์หลวงธาตุลำปาง
พระมหाराชเจ้า นครพิงค์เขืองใหม่ทรงพระปราโมทย์
โปรดประทานอนุญาตให้สร้าง และทรงศรัทธาออก

พระราชทรัพย์ช่วยในการเรียไ้รเป็นเงิน ๒๗๐๗ บาท ลง
มือปฏิสังขรณ์ฐานได้กว้าง ๙ วา (องค์พระธาตุใต้) สูง ๑๖
วา สิ้นเงิน ๖๐๐๐ บาท ครั้นอยู่มาลัทธิราช ๙๐๒
(พ.ศ. ๒๐๘๓) ปีชวดโทศกเดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ วัน
อังคาร महाराजเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ (องค์นี้คือท้าวชาย
คำซึ่งชิงราชสมบัติจากพระเมืองเกษแก้วไ้ครองราชย์เมื่อ
พ.ศ. ๒๐๘๑) ทรงสร้างพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์หนึ่ง
หนัก (ทอง) แสนสีหิ้นเศษพ้นหนึ่ง แล้วให้นำไป
ประดิษฐานไว้ ณ วัดจอมพิงค์ชัยมงคล นครเขลางค์
พระราชทานข้าพระหนึ่งกรวักกับนี้มา ขึ้นอารามกว้าง ๑๐
เส้น ยาว ๑๐ เส้น”

การสร้างเสริมและบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุลำปาง
หลวง ในยุคหลังนี้ ไ้รสร้างไ้รปฏิสังขรณ์เมื่อไ้ร มีศิลา
จารึกบอกไว้ให้รู้ทุกยุค และศิลาจารึกนั้นก็ประดิษฐานอยู่
ในวิหารหลวงทั้งหมด เป็นหลักฐานให้เราศึกษาความรู้
ได้จนทุกวันนี้ สรุปลแล้วเฉพาะองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ไ้
สร้างเสริมกันมาจนยุคนี้ในปัจจุบัน ฐานกว้าง ๑๒ วา สูง
๒๒ วา ๓ ศอก มีลำโพงเหล็ก (ร้วเหล็ก) ล้อมรอบชั้น

นอกพระบรมธาตุอย่างมั่นคงแข็งแรงตึมาแต่เดิม ที่เห็น
ปรากฏในปัจจุบันนี้ แทบทุกสิ่งเป็นของสร้างเสริมไว้แต่
เดิมทั้งสิ้น

ครั้นล่วงสมัยที่กล่าวนี้มาอีกไม่นาน แผ่นดินลานนา
ไทยทั้งหมดก็เสียเอกราชแก่พม่า ถูกพม่าราชวงศ์บุเรงนอง
ผู้ครองหงสาวดียึดครองต่อเนื่องกันนับร้อยปี มีกองทัพ
พม่ามาตั้งยี่ตอยู่ที่นครเชียงใหม่ขึ้นทัพหลวง แม่ทัพได้รับ
สถาปนาเป็นเจ้าครองนครเชียงใหม่ และมีทัพน้อยอีก
ครองอยู่ที่นครลำพูน ภายหลังมีตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราช
ทัพน้อยในเชียงใหม่และทัพน้อยล้านนา มีพม่าเป็นเจ้า
เมืองทั้งสี่ แม่นครลำปางก็เว้นเสียก่อน ถึง พ.ศ. ๒๒๖๓
แสนหน่อกษัตริย์หลวงนครโล๋เป็นเจ้าผู้ครองนครลำปาง สมัย
นี้เองก็เกิดวีรกรรมสำคัญในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวัดพระ
ธาตุลำปางหลวงขึ้น (สมัยหลังนี้ไม่ปรากฏเรียกชื่อวัดว่า
วัดจอมกึ่งก็ขมขมกล เสียแล้ว คงเรียกว่าวัดพระธาตุลำปาง
หลวงสืบมา เข้าใจว่า พม่าคงห้ามเรียกชื่อเดิม เพราะ
อาจกลัวจะเป็นชื่อให้กำลังใจแก่ไทยคิดเอาชนะพม่าก็ได้)
เรื่องราวที่กล่าวนี้เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๘๒ คนไทยในนคร

ลำปาง ทั้งพระและฆราวาสไม่สามารถจะทนความทารุณ
 กตี่ของพม่าได้ต่อไป จึงลุกฮือขึ้นเป็นกบฏ ร้อนถึงท้าว
 มหายศ อุปราชพม่าต้องนำทัพจากเมืองลำพูนมาปราบ
 เมืองนครลำปาง ขณะทัพท้าวพระยาพม่ายกมานั้น บังเอิญ
 แสนหนังสือหลวงนครวาชนม์ลง ท้าวลันก่านซึ่งเป็นกน
 ไทยเข้ารักษาเมือง แต่ไม่นานก็ถูกทัพพม่าที่ยกมาถึงตีแตก
 ทัพพม่ามิได้เข้าเมือง เมื่อตีแตกแล้วก็ถอยไปตั้งค่ายคุม
 เชิงอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง บ้านเมืองขณะนั้นจึงอยู่
 ในสภาพยุ่งเหยิงยิ่ง เหตุนี้เองสมภารวัดชมพู กับสมภาร
 วัดพระแก้วดอนเต้าซึ่งคนไทยทุกคนในเมืองนครลำปาง
 นับถือมากในขณะนั้น จึงพิจารณารวบรวมผู้นำคนไทยเพื่อ
 มอบให้เป็นหัวหน้าดำเนินการกู้อิสรภาพตามวิสัยของ
 ฆราวาส เพราะตัวท่านทั้ง ๒ เป็นสงฆ์ ไม่สมควรจะ
 เป็นหัวหน้าในการนี้ เลือกให้พระอนาฬผู้แม่ธนุและเป็นผู้
 หนึ่ง ชื่อนายทิพย์ช้าง เพราะเป็นผู้ที่มีสติปัญญาและ
 ความสามารถ จึงมอบหน้าที่ให้ทิพย์ช้างเป็นผู้ดำเนินการ
 นายทิพย์ช้างจึงได้นำพลคนไทยประมาณ ๓๐๐ คน ไปต่อสู้
 กับทัพพม่าจำนวนพัน ซึ่งตั้งค่ายอยู่ที่วัดพระธาตุลำปาง

หลวง แต่เนื่องด้วยไทยมีกำลังน้อยกว่ามาก นายทพย์
ข้างจึงใช้สติปัญญาของตนอาศัยความมืดของราตรีวันหนึ่ง
เล็ดลอดเข้าไปทางร่องระบายน้ำบนเนินพระธาตุแต่ผู้เฒ่า
ให้กำลังทั้งหมดคอยสกัดอยู่รอบนอก นายทพย์ข้างได้
แอบเข้าไปจนถึงหน้าวิหารหลวงโดยพม่าไม่รู้ตัว พอได้
ที่จึงใช้ปืนยิงลูกท้าวมาชนนายทัพพม่า ซึ่งกำลังเดิน
หมารุกอยู่กลางวิหารหลวงตายคาที่ ลูกปืนที่ยิงทะลุตัวท้าว
มหายศไปลูกรวเหล็กที่ลั่นมองค์พระธาตุทางก้นหลังวิหาร
หลวงเป็นเหตุแห่งไฟไหม้สิ่งนี้ รอยรูลูกปืนที่ชี้ร่วเหล็กนั้น
ยังปรากฏเป็นอนุสรณ์อยู่จนบัดนี้ พอลองนายทัพพม่า
ตายแล้วนายทพย์ข้างก็รีบลอบออกมาบงการให้ทหารไทย
ลำปางยกเข้าโจมตีที่นั่นจึงเห็นทัพพม่าต้องแตกพ่ายไป เมื่อได้
ชัยชนะพม่าแล้ว รอยรูจึงพร้อมใจกันทำพิธีอภิเษกให้
นายทพย์ข้างเป็นเจ้าผู้ครองนครลำปาง มีนามว่าพญา
สุลาวภาไชยสงคราม ๗ นี้แลเป็นต้นตระกูลของเจ้าผู้ครอง
นครลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ซึ่งใช้นามสกุลต่อมาว่า
ณ ลำปาง, ณ ลำพูน, ณ เชียงใหม่, อยู่ทุกวันนี้ มีลูกหลาน
เหลนสืบสกุลเป็นผู้ปกครองล้านนาไทยให้เป็นของไทยอยู่

สืบมา และมีความชอบในราชการทั้งแก่สมัยกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี จนถึงสมัยปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีวีรชัย ร่องตระกูลพญาสุลาวฤาไชย
สงครามทิพย์ช้าง ณ ลำปาง สมัยต่อมาอีก คือ เมื่อ
กรุงศรีอยุธยาเสื่อมแก่พม่าเข้าศึก ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว
ชาวไทยทางภาคเหนือต้องตกอยู่ในอิทธิพลของพม่าอีก
วาระหนึ่ง แม้พระเจ้ากรุงธนบุรีกู้เอกราชชาติไทยได้ก็
ต้องยกทัพไปปราบหัวเมืองใหญ่น้อย ที่มีอิทธิพลพม่า
ครอบงำอยู่ไม่ต่างเว้น ถึง พ.ศ. ๒๓๑๔ นครลำปางซึ่งมี
อิทธิพลพม่าครอบงำอยู่นั้น มีเจ้าชายแก้วราชบุตรคนหนึ่ง
ของพญาสุลาวฤาไชยสงคราม (ทิพย์ช้าง) เป็นเจ้าผู้ครอง
นคร ปีนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรี กริธาทัพขึ้นไปตี
นครเชียงใหม่ พอยกมาถึงนครลำปาง เจ้ากาวิละ บุตร
หัวปีของเจ้าชายแก้วผู้ครองนครลำปาง พร้อมด้วยน้อง
อีก ๖ คน พากองทัพนครลำปางออกสวามิภักดิ์ พระเจ้า
กรุงธนบุรีจึงมอบให้กองทัพอเจ้ากาวิละยกเข้าปล้นทัพพม่า
ซึ่งยกจากเชียงใหม่มาตั้งค่ายรับอยู่ที่วัดพระธาตุลำปาง
หลวง ทัพเจ้ากาวิละกับทัพพม่ารบกันเป็นสามารภ ที่สุด

ทัพพม่าแตกถอยไปทางเมืองเชียงใหม่ แต่ขณะที่ยรบกัน
 นั้นเจ้าชายแก้วพระบิดาเจ้ากาวิละซึ่งออกรบด้วย เสียที่
 พม่าถูกพม่าจับตัวไปเป็นประกันขณะถอยทัพ เจ้ากาวิละ
 จึงทูลขอต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกทัพตามติดขึ้นไปตี
 ทัพพม่าถึงนครเชียงใหม่ จนพม่าต้องถอยกลับกรุงอังวะ
 เสร็จศึกแล้วพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็แต่งตั้งให้เจ้ากาวิละ
 เป็นเจ้าผู้ครองนครลำปางแทนนั้นมาเจ้ากาวิละองค์นี้ เป็น
 กำลังสำคัญของชาติไทยทางภาคเหนือมาก ในสมัยที่
 ไทยกู้ชาติบ้านเมือง ได้ยกทัพลำปางไปตีพม่าตามหัวเมือง
 ใหญ่ย่อยทางภาคเหนือหลายแห่ง กระทั่งไปตีถึง
 เวียงจันทน์ และได้ช่วยพระกวาดต้อนพระมารดาเป็นกำลังแก่
 นครลำปางจำนวนมากทุกครั้ง ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเจ้ากา
 วิละเป็นพระยารัตนปราการ และให้ไปเป็นเจ้าผู้ครองนคร
 เชียงใหม่ เรื่องนี้ก็เป็นวีรชัยของชาติไทย เกี่ยวด้วยวัฏ
 พระธาตุลำปางหลวงประการหนึ่ง อาจเป็นบารมีของ
 พระธาตุ ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีประมวลอยู่ในวัดพระธาตุนั้น
 ก็ได้ จึงบันดาลให้ชาติไทยชนะข้าศึกผู้รุกรานถึงวัฏ

ได้เสมอมา ฉะนั้น วัดนี้จึงปรากฏเป็นที่เคารพบูชาอย่าง
ยิ่งของเจ้าผู้ครองนครและราษฎรชาวนครลำปางสืบมาทุก
ยุคทุกสมัย นับเป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองนครลำปางโดย
แท้ พุทธศาสนิกชนชาวลำปางทุกคนถือเป็นชีวิตจิตใจ
ของตน เมื่อเกิดข้าโรคเสียหายขึ้นครั้งไร ก็ร่วมกันบูรณะ
ปฏิสังขรณ์ให้คืนคงทุกครั้งในระบะหลังสุดได้มีการบูรณะอีก
๒ ครั้ง คือ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘ สมัยครู
ประสาร์นศรภัธา (หลาน แก้วบุญเรือง) เป็นประธาน
ทำการบูรณะ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ คราวที่ชาติไทยจัด
ให้มีงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษรัฐบาลก็ได้จัดงบประมาณ
ให้บูรณะวัดนี้จำนวนหนึ่ง นับเป็นการบูรณะใหญ่ ครั้ง
ล่าสุด

ความสำคัญของวัดพระธาตุลำปางหลวง นอกจาก
ที่กล่าวแล้ว ยังเป็นวัดที่สถิตประดิษฐานพระพุทธรูป
โบราณอันล้ำค่าอีก ๒ องค์ คือ พระลี้ชีพุทธปฏิมากร
องค์หนึ่ง สร้างด้วยศิลาดำ ก่อนสมัยพระนางจามเทวีขึ้น
มาครองหริภุญชัย ในหนังสือชินกาลมาลินี และตำนาน
จามเทวีวงศ์ กล่าวความตรงกันว่า ที่เมืองอโยธยบุรี

เข้าใจว่า นครอโยธยาเรียงเหล็ก ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของกรุงศรีอยุธยาในสมัยโบราณ เป็นนครของมอญ สมัยทวารวดีเรื่องอำนาจ ซึ่งต่อจากสมัยสุวรรณภูมิเดิมมา ณ ฝั่งแม่น้ำปากกระวันตกยี่ศิลาตำแผ่นหนึ่ง กล่าวกันว่า เคยเป็นที่ประทับแสดงการুকษัตริย์บรมบุตรของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาล ศีลาตำแผ่นนั้นเป็นที่กราบไหว้บูชาของ มนุษย์ทั้งหลายสืบมา ถึงสมัยที่อโยธยมนั้นมีพระราชาริราชแห่งรามัญประเทศเป็นใหญ่ พระองค์เห็นว่าควรจะ รักษาศีลาตำแผ่นนี้ไว้ให้ดีกว่าเดิม จึงให้ช่างจำหลักเป็น พระพุทธรูปขนาดพอประมาณได้ ๕ องค์ กองประดิษฐาน ไว้ที่อโยธยมนั้น ๑ องค์ ส่งไปประดิษฐานที่เมืองลพบุรี (ละโว้) ๑ องค์ ที่เมืองสุพรรณบุรี ๑ องค์ และที่รามัญ ประเทศ ๒ องค์ พระพุทธรูปศีลาตำทุกองค์นี้มีฤทธิ์เดช อย่างที่สุด ภายหลังองค์ที่อยู่อโยธยมนั้นตกไปอยู่ที่อริมัน บุรี รุกามประเทศ เมื่อพระนางจามเทวีขึ้นมานครอง หริภุญชัยได้ไม่นาน พระเจ้ากรุงอริมันบุรีได้ส่งทูตมา เจริญไมตรีกับหริภุญชัย พร้อมทั้งส่งพระพุทธรูปศีลาตำ องค์ที่ได้ไปแต่่อโยธยมนั้น ซึ่งมีนามว่า “พระสิริพุทธ- ปฐมกร” มาถวายด้วย ขณะที่ราชทูตมาถึงประจวบกับ

เป็นเวลาที่เจ้าอนันตยศราชโอรสพระนางจามเทวีสร้างนคร
 ลำปางเสร็จ และเชิญเสด็จพระนางมาประทับที่ลำปาง
 ราชทูตอรุณมัทนบุรีจึงเข้าเฝ้าพระนางจามเทวีที่นครลำปาง
 และถวายพระสิริพุทธปฏิมากร ณ ที่นั้น พระนางจึงให้
 ประดิษฐานไว้ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง และกึ่งประ
 ดิษฐานอยู่ที่วัดหีบมาจนบัดนี้ เป็นเวลากว่าพันปีแล้ว
 พระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่งคือ พระแก้วมรกตองค์ที่
 ส่องรองจากพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร ในวัดพระศรี-
 รัตนศาสดารามกรุงเทพฯ พระแก้วมรกตองค์ที่สองนี้
 ย่อมกว่าพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรประมาณ ๑ ใน ๓
 ส่วน สร้างด้วยมรกตแท่งแท่งบริสุทธิ์ทั้งองค์ ตามตำนาน
 กล่าวว่าสร้างขึ้นที่วัดม่อนคอนเฒ่า (คือ วัดพระแก้ว
 คอนเฒ่า บ้านเวียงเหนือ ในเมืองนครลำปางนั่นเอง)
 แต่สร้างเมื่อไรไม่ปรากฏชัด มีแต่ตำนานเล่าไว้ว่า สมัย
 หนึ่ง นางสุชาดาได้นำผลมะเฒ่า (แตงโม) ไปถวายพระ
 มหาเถระวัดม่อนคอนเฒ่า พบแก้วมรกตอยู่ในผลมะเฒ่า
 นั้นเต็มทั้งผล พระมหาเถระจึงให้ช่างแกะสลักแก้วมรกต
 นั้นเป็นพระพุทธรูป เรียกกันว่า "พระแก้วมรกต" ได้

พุทธลักษณะของงามมาก พอสร้างเสร็จมีผู้เพ็ดทูลเจ้าผู้
 ครองนครลำปาง กล่าวหาว่าพระมหาเถระนั้นเป็นผู้
 กับนางสุชาดา เจ้าผู้ครองนครหุบเขาจึงสั่งประหารชีวิต
 นางสุชาดาเสีย ก่อนตายนางสุชาดาอธิษฐานว่า ถ้า
 ตนมิอาจรอดขอให้เลือดไหลลงดิน แต่ถ้าไม่ผิดแล้วขอให้
 เลือดพุ่งขึ้นสู่อากาศ เพลิดเพลินประหารนางแล้ว นำ
 ความไปทูลเจ้าผู้ครองนคร ๆ สำนักฝึกกลัวบาปกรรมจึง
 เกิดกลุ่มก่อกวนเสียจริต และสิ้นชีวิตในขณะนั้นเอง ฝ่าย
 พระมหาเถระเกรงอาญาของเจ้าผู้ครองนครหุบเขานั้น จึง
 นำพระแก้วมรกตที่เพิ่งสร้างเสร็จ ไปฝากไว้ที่วัดพระธาตุ
 ลำปางหลวง แล้วตนเองก็หายสาบสูญไปแต่บัดนั้น เหตุนี้
 พระแก้วมรกตจึงประดิษฐานอยู่ที่วัดนี้มาจนถึงปัจจุบัน นับ
 เป็นความสำคัญของวัดนี้ก็มีมาแต่โบราณสมัยอีกประการ
 หนึ่ง

๔. นามมัสการและทัศนศึกษาภายในวัด

เมื่อกราบประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุลำปาง
 หลวงพอสมควรแล้ว ท่านผู้อ่านอาจจะสนใจไปนมัสการ
 และทัศนศึกษาภายในวัดด้วยตนเอง เพราะจะได้เห็นความ

สำคัญต้งกล่าว^{ขึ้น}ก็ได้ การไปย้งวัด^{นี้}ในบัจจุบันไปได้
ตลอดกาล จะไปเป็นหมู่คณะหรือไปกับเพื่อนเพียงคน
สองคนก็ได้ ไปตามเส้นทางและพาหนะที่กล่าวข้างต้น
ก็จะไปถึงได้สะดวก และไม่เปลี่ยวเลย ปรกติที่วัด^{นี้}มีคน
ทั้งชาวจังหวัดลำปาง และชาวจังหวัดอื่นไปนมัสการอยู่
ไม่ขาด ฉะนั้น เมื่อประสงค์จึงไปได้ทุกเมื่อ เพื่อสนอง
ความต้องการของท่านผู้จะไปนมัสการ และทัศนศึกษา
จะขอแนะนำท่านดังต่อไปนี้

ท่านจะเดินทางจากในเมืองลำปางแห่งใด ด้วย
พาหนะอะไรก็ตาม เมื่อไปตามเส้นทางที่กล่าวข้างต้น
จนถึงลานหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งถนนผ่านไป
ในหมู่บ้านลำปางหลวงแล้ว ก็นับว่าถึงจุดเริ่มต้นในการ
แนะนำนี้ ขณะท่านยืนอยู่ที่ลานหน้าวัด จะเห็นเนิน
พระธาตุซึ่งมีลักษณะเป็นเขาดินย่อม ๆ ตามภาษาไทย
เหนือเรียกว่า “ม่อน” เป็นที่ตั้งวัด บนสันเนินที่สูงเช่นนั้น
เป็นที่ตั้งพระเจดีย์บรมธาตุ อันเป็นหลักของวัด มีบันได
นาคทอดจากยอดเนินตรงลงมาที่ลาน เป็นทางเข้า
หน้าวัดซึ่งหันหน้าลงทิศใต้หาฝั่งแม่วัง ขอให้ท่านขึ้นไป

ตามบันไดนาคนั้นสูงขึ้นขึ้นไปพอประมาณ รู้สึกเมื่อยกชั้น
 สุกบันได ถึงขั้นเนิน ท่านจะเห็นบนเนินนั้นเป็นลานเรียบ
 กว้างขวาง ที่สองข้างหัวบันไดนาคนั้นมีตุงหิน (คือเสาธงหิน)
 ตั้งอยู่ กล่าวกันว่าสร้างไว้แต่สมัยเจ้ากาวิละครองนคร
 ลำปาง ตรงหัวบันไดนาคนั้นเข้าไปเป็นที่ตั้งวิหารหลวง
 หลังมืมา เป็นวิหารโถงโปร่งทั้งหลัง ทำหลังคาลดมุข
 หน้า ๓ ชั้น มุขหลัง ๒ ชั้น ทุกชั้นติดข้อฟ้าใบระกา
 เสาภายใน และเพดานจำหลักกลดลายไว้วิจิตรพิสดาร
 งดงามมาก ในวิหารหลวงนี้แหละประดิษฐานพระเจ้า
 ล้านคำภายในซุ้มประดับลายกระหนก ร่องกระจกปิดทอง
 คำเปลวอย่างประณีตบรรจง เป็นพระประธาน ตามเสา
 รายในวิหารหลวงนั้น ทางด้านหน้ามีศิลาจารึกที่แสดง
 ประวัติการสร้าง และการบูรณะตั้งกล่าวข้างต้นติดตั้งไว้ ๓
 หลัก คือหลักที่ ๑ จารึกในสมัยเจ้าศรีธรรมาสุรมนตรี
 หลักที่ ๒ จารึกในสมัยหมื่นหาญแต่ท้อง หลักที่ ๓ จารึก
 ในสมัยแสนหนังสือหลวงนคร ขอให้ท่านเข้าไปนมัสการ
 พระเจ้าล้านคำในวิหารหลวงก่อน ได้โปรดถวองเท้าด้วย

เพราะเป็นธรรมเนียมของชาวเหนือ ถือว่าแสดงความเคารพ ท่านเข้าไปกราบพระแล้ว จะชมความงามวิจิตรภายในวิหารหลวง และลองศึกษาอ่านศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนั้นดูบ้างก็ได้ เป็นการพักผ่อนหย่อนที่ขึ้นมาไปในตัว

ตอนนี้ขอให้ท่านไปนมัสการเจดีย์พระบรมธาตุ องค์พระเจดีย์นี้ตั้งอยู่ด้านหลังวิหารหลวง รูปทรงที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นทรงกลมตั้งบนฐานบัวเหลี่ยม ลักษณะสถูปฐานเหมือนพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งเป็นลักษณะของเจดีย์ล้านนาไทยทั่วไป มีรั้วเหล็กล้อมไว้รอบด้าน ขอให้ท่านไปกราบนมัสการพระธาตุทางด้านหลังวิหารหลวงเถิด เมื่อกราบแล้วขอให้พิจารณาดูที่รั้วพระธาตุด้านนี้ ท่านจะได้เห็นซี่รั้วเหล็กซี่หนึ่งแห่งเป็นรูปลูกปัด นีแผละอนุสรณ์อิสราภาพของไทย ที่พญาสุลาวฤาไชยสงคราม (ทิพย์ช้าง) ยิงเข้ามหายศแม่ทัพพม่าที่รุกรานไทยตาย จนเป็นเหตุให้ไทยได้อิสราภาพดังกล่าวแล้วข้างต้น อนุสรณ์นี้จะตรงความทรงจำของอนุชนคนไทยให้รู้สึกอยู่เสมอว่า “ใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง เขาต้องบังคับขับไล่ เกี้ยวเชิญเขาคำตำราไป

ตามวิสัยเชิงเช่นผู้เป็นนาย” และจะได้ช่วยกันรักษาความเป็นไทยไว้เยี่ยงบรรพบุรุษสืบไปด้วย

ต่อไป ขอให้ท่านเดินชมให้รอบบริเวณ ซึ่งมีวิหารหลังเล็ก ๆ อีก ๒—๓ หลัง รวมทั้งวิหารพระเจ้าหัวค้ำ และพระสีขีพุทธปฏิมากรด้วย แต่ละแห่งมีป้ายบอกให้ทราบไว้ชัดเจนพอสมควรแล้ว

บริเวณสันเนินทั้งหมดที่กล่าวนี้ เป็นเขตพุทธาวาสโดยเฉพาะ ไม่มีกุฏิที่อยู่ของพระสงฆ์เลย มีกำแพงวิหารคดล้อมรอบบริเวณ นับว่ามั่นคงพอสมควร นอกจากปูชนียวัตถุสถานที่กล่าวแล้ว ยังมีสิ่งหนึ่งที่ท่านควรชมและศึกษาด้วย สิ่งนั้น คือ ต้นชะจาว ต้นไม้ในตำนานที่ว่างอกขึ้นแต่คานไม้ชะจาว ซึ่งลี้จะคอนลำปางบรรจุ^๕ ฝาฝังมาถวายพระพุทธเจ้าโยนทิ้งไว้ตรงนี้ ต้นชะจาวอยู่ที่ข้างวิหารหลวงด้านขวามือขณะนี้ เป็นต้นไม้ใหญ่แผ่สาขากว้างมาก ขอให้ชมเป็นตำนานเท่านั้น

เมื่อได้ชมทั่วแล้ว ขอให้ไปนมัสการพระแก้วมรกตกับชมพิพิธภัณฑสถานสาขาลำปางกันต่อไป ทั้งองค์พระ

แก้วมรกตและพิพิธรัตนสถาน อยู่ที่กุฎีเจ้าอาวาสในเขต
 สังฆาวาส ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของบริเวณ
 พุทธาวาสนี้ ท่านเดินไปตามทางออกจากบริเวณพุทธาวาส
 บนสันเนินทางด้านตะวันตก ลงไปตามถนนปูนเล็กน้อย
 ก็จะถึงเขตสังฆาวาส ซึ่งมีหมู่กุฎีอยู่หมู่เดียว กุฎีเจ้าอาวาส
 เป็นกุฎีโถงหลังใหญ่ตั้งอยู่ด้านหน้า หันไปทางทิศตะวันตก
 เป็นที่ตั้งพิพิธรัตนสถานสาขาลำปางด้วย เมื่อท่านเข้าไป
 นมัสการท่านเจ้าอาวาสหรือพระผู้ช่วย ซึ่งเฝ้ากุฎีอยู่ประจำ
 แจ้งความจำนงจะขอนมัสการพระแก้วมรกต และชมพิพิธ-
 รัตนสถานแล้ว ท่านจะได้รับการต้อนรับอำนวยความสะดวก
 เป็นอย่างดี เว้นเสียแต่องค์พระแก้วมรกตซึ่งเก็บ
 อยู่ในตู้นิรภัยประจำ ซึ่งจะนำออกให้ชมใกล้ชิดลำบาก
 ต้องเป็นที่ไว้วางใจและรู้จักหลักฐานดีเท่านั้น จึงจะนำ
 ออกให้ชมใกล้ชิดได้ แต่ถ้าในหน้าเทศกาลเพ็ญเดือน ๑๒
 แล้ว ทางวัดจะตั้งให้นมัสการและชมตลอดเวลา นอกนั้น
 ถ้าท่านติดต่อไปเป็นทางการก่อน และเป็นที่ไว้วางใจของ
 ทางวัดแล้ว ท่านก็จะโชคดีได้นมัสการและชมองค์พระ

แก้วมรกตนั้นอย่างใกล้ชิด องค์พระแก้วนี้ บ้างจับได้ลงรัก
ปิดทองป้องกันไว้แต่เดิมทั้งองค์ มีขั้วให้เห็นว่าเป็นแก้ว
มรกตได้ชมเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่พระเพลา แต่อย่างไร
ก็ตาม เมื่อท่านไปถึงแล้ว ท่านก็ต้องได้ชมพิพิธภัณฑ
สถาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ ส่วนมากมีอาวุธยุทธภัณฑ์
สมัยโบราณ เพราะวัดนี้เคยเป็นชัยภูมิที่ตั้งค่ายทหารเข้าศึก
มาหลายครั้งถึงกล่าวในประวัติ ฉะนั้น จึงมีอาวุธที่ถูกทิ้ง
ไว้เกลื่อนกลาด นอกจากเครื่องอาวุธก็มีมณฑป
หลายชั้น ที่เจ้านายและประชาชนบริจาคบูชาพระบรมธาตุ
ล้วนนำศึกษามีใช่น้อยทีเดียว

เมื่อท่านได้ชมตามที่แนะนำนี้แล้ว ก็นับว่าได้เห็น
สิ่งสำคัญของนครลำปางแต่โบราณพอสมควร ในฐานะที่
พระแก้วมรกตของวัดนี้ ได้สร้างขึ้นที่วัดพระแก้วดอนเต้า
ตำบลเวียงเหนือ ในเมืองลำปางนี้เอง เมื่อท่านกลับจาก
วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ไปถึงในเมืองแล้ว ควรจะไปชม
และนมัสการวัดพระแก้วดอนเต้า สถานที่กำเนิดพระแก้ว

มรกตองค์นี้ด้วยก็จะดียิ่ง วัดพระแก้วตอนต่ำอยู่ห่างจาก
ศาลากลางจังหวัดประมาณ ๒ กิโลเมตรในบริเวณเวียงเก่า
คนละฝั่งกับศาลากลาง มีถนนไปถึงวัดสะตวก ไปตาม
ถนนต้องข้ามสะพานรัชฎาภิเศกผ่านหมู่บ้านเวียงเหนือไป
เล็กน้อยก็ถึง ที่วัดนี้ มีพระมหาธาตุเจดีย์ฐานคล้าย
พระธาตุลำปางหลวง ฐานเหลี่ยมกว้างเหลี่ยมละ ๒๖ วา
สูง ๒๕ วา ปีกทองจังโกตั้งแต่ฉัตรลงมาถึงคอร่ม
เชือกกันว่าบรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระเกสาของพระ
พุทธเจ้าไว้ ขณะนี้มีพระแก้วองค์ใหม่เพิ่งได้ไปแต่
กรุงเทพฯ ประดิษฐานอยู่ด้วย จึงควรไปนมัสการและชม
เช่นกัน

เท่าที่แนะนำมานี้ หวังใจว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้
ปรารถนาบุญ และผู้ใคร่การศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา
โดยเฉพาะที่วัดพระธาตุลำปางหลวงนี้ไม่มากนักยอ ก่อน
จากวัดพระธาตุลำปางหลวงไป ขอให้ท่านนมัสการพระ
พระบรมธาตุพระแก้วมรกต และพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
สำคัญในวัดนี้อีกวาระหนึ่ง โปรดนึกคำนึงด้วยใจบริสุทธิ์
เป็นทำนองว่า:—

ขอน้อมเกล้าเฝ้าพรอภิวาท
 บรมธาตุที่ประจําปางหลวง
 หวังพระแก้วมรกตยศเด่นดวง
 ตลอดปวงปฐิมาบรรดามิ
 ด้วยอำนาจธาตุวิสุทธ์และพุทธรูป
 ท้าวสอุปมณฑลคลุสุมิ
 อย่าต้องเจ็บต้องจนพันรำค
 ศึกษาดี มีเงินใช้ ไร้โรค เทอญ ฯ

นำทศนาจร
พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช
ของ

กองอนุศาสน์ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
นายวิเชียร บำรุงผล รวบรวมและเรียบเรียง

ความรู้เรื่องที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในตัวเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียวัตถุสถานโบราณเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย เพราะสร้างขึ้นในสมัยที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรศรีวิชัยโบราณ ได้ซ่อมแปลงเสริมต่อมาหลายยุคหลายสมัย กระทั่งตกมาเป็น กรรมสิทธิ์ ของ ชาติไทย อยู่ในปัจจุบันนี้เป็นหลักชัยของ พุทธศาสนิกชนทางภาคใต้ มาตลอดกาล ก่อนที่จะทราบเรื่องของพระบรมธาตุ ขอให้ศึกษาความรู้เรื่องภูมิศาสตร์และ ประวัติศาสตร์ ของเมือง นครศรีธรรมราชสักเล็กน้อย

ภูมิศาสตร์ เมืองนครศรีธรรมราช หรือปัจจุบัน
เรียกจังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ชายทะเลตะวันออก
ทางภาคใต้ของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัด
ใกล้เคียงดังนี้.—

ทิศเหนือ จรด จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ทิศใต้ จรด จังหวัดพัทลุง และจังหวัดสงขลา

ทิศตะวันออก จรด อ่าวไทย มีแหลมตะลุมพุกยื่นเป็น
ลำยาวขนานกับฝั่งออกไปในทะเล เกิด
เป็นอ่าวเรียกว่าอ่าวเมืองนคร

ทิศตะวันตก จรด จังหวัดกระบี่

มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๑๐,๒๒๒ ตารางกิโลเมตร

การคมนาคม มีทางไปมาติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ
ได้สะดวก มีรถไฟสายใต้ผ่านอำเภอฉวาง อำเภอทุ่งสง
อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอชะอวด และมีทางรถไฟแยกที่
สถานีชุมทางเขาชุมทอง ท้องที่อำเภอร่อนพิบูลย์ เข้าถึง
อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มีทางรถยนต์ทางหลวงแผ่นดิน
จากอำเภอทุ่งสงผ่านอำเภอร่อนพิบูลย์ เข้าถึงตัวเมือง
และผ่านไปยังอำเภอปากพนัง มีถนนส่วนจังหวัดแยกไป

อีกหลายสาย ทางทะเลก็มีเรือไปมาติดต่อเป็นประจำมากสาย นอกจากนั้นก็ยังมีทางแม่น้ำที่ใช้เรือติดต่อกับ อำเภอ ปากพนัง อำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอชะอวด อำเภอท่าศาลา อำเภอสิชล และถึงอำเภอขนอม ฉะนั้นการคมนาคมของจังหวัดนี้จึงนับว่าสะดวกพอสมควร

สภาพของพื้นที่ ภูมิภาคในจังหวัดนี้ทางทิศตะวันตกเป็นที่ราบสูงและภูเขา พื้นที่จึงค่อย ๆ ราบลาดต่ำไปทางทิศตะวันออกจนจรดฝั่งทะเล

ดินฟ้าอากาศ ปรกติจังหวัดนี้มีอากาศไม่สู้จะร้อนจัดนักเพราะมีลมทะเลโชยและมีฝนตกชุก ปีหนึ่ง ๆ มีฝนตกถึงสองหน้า

ฤดูฝน เริ่มแต่เดือนพฤษภาคมถึงกันยายน เป็นฝนมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ มักตกชุกทางภาคตะวันตกของจังหวัด เช่นอำเภอทุ่งสง อำเภอฉวาง และถึงอำเภอท่ายาง อีกตอนหนึ่งเริ่มแต่เดือนตุลาคม ถึง มกราคม เป็นฝนมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มักตกชุกทางภาคตะวันออกของจังหวัดโดยทั่วไป

ฤดูร้อน เริ่มแต่เดือนกุมภาพันธ์ ถึง เมษายน

แต่เนื่องจากจังหวัดนี้อยู่ใกล้ทะเลทั้งสองด้าน จึงได้รับลมทะเลช่วยบรรเทาความอบอ้าวอยู่ตลอดเวลา อากาศจึงไม่ร้อนจัดนัก ส่วนฤดูหนาวในจังหวัดนี้ไม่มี

ประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราชเป็นนครเก่าแก่โบราณที่สุดเมืองหนึ่งทางภาคใต้ของประเทศไทย ปรากฏชื่อที่เรียกเมืองนี้ตามกัมภีร์มหานิทเวศว่า “ตามพฺรสิงคม” จดหมายเหตุจีนเรียกว่า “ตังมาหลิง” พวกอินเดียนได้เคยติดต่อกำขายกับชาวเมืองนี้เมื่อ ๑๔๐๐ ปีเศษมาแล้ว บางพวกก็อพยพหลบภัยมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นปึกแผ่น

ตัวเมืองเดิม เล่ากันว่าตั้งอยู่ที่เขาวัง ตำบลลานสะกา พวกอินเดียนที่เข้ามาค้าขายในแหลมมลายู สุมาตรา และชวา ล้วนแต่ชำนาญในการเดินเรือทั้งสิ้น มาค้าขายแลกเปลี่ยนตามชายทะเล ที่เรียกว่า “หาดทรายแก้ว” ได้นำเอาศิลปวิทยาการและศาสนาเผยแพร่ ต่อมาเมื่อคุ้นเคยกันดีก็ชอบพอกันรักใคร่กัน ทำการสมรสกับพลเมืองตามริมฝั่งทะเล จึงเกิดเมืองใหม่ที่ริมทะเลขึ้นมาแทน ตำบลหาดทรายแก้วจึงกลายเป็นเมืองใหญ่ ในที่สุดก็กลายเป็น

เมืองนครศรีธรรมราช^๕นี้เอง ถ้าชุกตลงไปจะพบ^๕พันทราย
เต็มไปด้วยเปลือกหอยทะเลนานาชนิด

ข้อความในศิลาจารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนคร
ศรีธรรมราชว่า สมัยโบราณมีราชธานีแห่งหนึ่ง เรียกว่า
“อาณาจักรศรีวิชัย” แผลอาณาจักรมีดินแดนตั้งแต่มลายู
ตอนเหนือลงไปถึงเกาะชวา ประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๐ พระเจ้า
แผ่นดินในราชวงศ์ไศเลนทร ผู้ครองกรุงศรีวิชัยได้ทรง
แผ่อาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล มีประเทศราชตั้งอยู่บนฝั่ง
ทั้งสองของแหลมมลายูหลายประเทศ เช่นเมืองปาหัง ตรัง
กานู กลันตัน ตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) ครหิ
(ไชยา) พ.ศ. ๑๓๑๘ เจ้าผู้ครองกรุงศรีวิชัยโปรดให้สถา-
ปนาพระพุทธวิหาร^๕ขึ้น ๓ หลัง ก่ออิฐถือปูน เรียกว่า
ปราสาท อาณาจักรศรีวิชัยถึงกาลอวสานลงเมื่อราว
พ.ศ. ๑๘๓๖ เนื่องจากภัยพิบัติแห่งเกาะชวาทริภุคคัมภีร์
เกาะสุมาตราและแหลมมลายูตอนใต้ได้ ส่วนพ่อขุนราม-
คำแหงมหาราชก็ถูกรุกไล่ไปจากทางเหนือ กรุงศรีวิชัยต้อง
รบบับซบสับป้องกันแผ่นดินของตนเป็นเวลานานถึง ๑๘ ปี
ครั้นแล้วอาณาจักรศรีวิชัยก็แตกสลายไป

นครศรีธรรมราชมีกษัตริย์ปกครองตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐ ตามตำนานการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวว่า พญาโคสีหราชซึ่งครองเมืองนครบุรี ได้พระทันตธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ ต่อมาทำวอังกูตรราชเจ้าเมืองขันบุรีอยากได้พระทันตธาตุจึงยกทัพมาช่วงชิงพญาโคสีหราชทรงกุมทัพออกต่อสู้ ตรัสสั่งพระธนกุมาร และนางเหมมาลา โอรัสติดาว่า ถ้าพระองค์พ่ายแพ้ถึงแก่ชีวิต ก็ให้นำพระทันตธาตุนี้หนีไปไว้เมืองลังกา พระองค์ทรงเสียที่ข้าศึกถึงขาดคอช้าง นางเหมมาลาและพระธนกุมารก็อุ้มเชิญพระทันตธาตุห่อเกล้าขุาลงสำเภาหนีไป แต่สำเภานั้นอับปางลงกลางทาง ทั้งสององค์พัวพันขึ้นบกได้บุกป่าฝ่าดงมาพบหาดทรายแก้วแห่งหนึ่ง จึงนำพระทันตธาตุฝังไว้ ณ ที่นั้น ต่อมามหาเถรพรหมเทพทราบข่าวพระทันตธาตุเสด็จมาสู่หาดทรายแก้ว จึงมานมัสการพระทันตธาตุแล้วพบกับพระธนกุมารและนางเหมมาลารู้ความประสงค์รับว่าจะช่วยเหลือและสั่งสองกุมารว่า ถ้ามีภัยให้ระลึกถึงท่านสองกุมารก็เคารพแล้วลาพระมหาเถรพรหมเทพ เดินทางต่อไปจนถึงเมืองตรัง ขอโดยสารสำเภานอกจากเมืองตรัง

ไปยังลังกาทวีป ครั้นเมื่อสำเภากออกจากเมืองตรังถึงกลางทะเลเกิดอัศจรรย์สำเภาไม่แล่น นายสำเภากคิดว่าเนื่องจากสองกุมารนี้เป็นเหตุ จึงคิดจะจับสองกุมารฆ่าเสีย สองกุมารจึงรำลึกถึงพระมหาเถรพรหมเทพ ก็บังเกิดอัศจรรย์มีพญาครุฑใหญ่บินมาในอากาศสำเภาก็แล่นไปได้อีก ที่อากาศวิปริตนั้น เพราะพญานาคพาบวิวารมานมัสการพระทันตธาตุที่อยู่ในสำเภานั้น กุมารทั้งสองจึงนำพระทันตธาตุไปยังลังกาทวีปได้

ต่อมามีเจ้าเมืองเมืองหนึ่งชื่อ พระยา ศรีธรรมาโคศกราช มเหสี ชื่อนางสังกเทวี มีโอรสสององค์ชื่อเอตราช กับ เสนราช อยู่มาเกิดโรคระบาดผู้คนล้มตายมาก พระยา ศรีธรรมาโคศกราชจึงพาพระ ญาติวงศ์ลง สำเภา หนึ่งใช้มาถึงหาดทรายแก้ว แล้วพร้อมใจกันสร้างเมืองให้ ชื่อว่า “ศรีธรรมราชมหานคร”

พระยา ศรีธรรมาโคศกราชทรง สร้าง พระ อาราม และ พระเจดีย์มหาธาตุไว้ แต่ยังหาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไม่ได้ จึงเอาทองคำแท่งผูกฟักแขวนเข้าที่ค้อม้า ประกาศไปทั่วเมืองว่า ถ้าใครรู้ว่าพระธาตุอยู่ที่ไหนจะได้รางวัล

ทองคำนั้น มีชายแก่คนหนึ่งอายุ ๑๒๐ ปี รับอาสาไปชี้ที่ฝังพระบรมสารีริกธาตุได้

เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งในทางศาสนา การสงครามและศิลปวิทยาการ เจ้าเมืองนคร ฯ ทุกองค์ได้เคยช่วยเหลือราชกิจรับสนองพระเดชพระคุณมาเป็นอย่างดี

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่และเคยมีอำนาจมาก เคยปกครองเมืองขึ้นสิบสองนักษัตรมาแล้ว โดยใช้รูปสัตว์ประจำปีเป็นตราของเมืองขึ้นนั้น ๆ คือ.—

๑. เมืองสาบบุรี	ใช้ตราหนู	(ชวด)
๒. เมืองปัตตานี	ใช้ตราวัว	(ฉลู)
๓. เมืองกะลันตัน	ใช้ตราเสือ	(ขาล)
๔. เมืองปาหัง	ใช้ตรากระท่าย	(เถาะ)
๕. เมืองไทรบุรี	ใช้ตรางูใหญ่	(มะโรง)
๖. เมืองพัทลุง	ใช้ตรางูเล็ก	(มะเส็ง)
๗. เมืองตรัง	ใช้ตราม้า	(มะเมีย)
๘. เมืองชุมพร	ใช้ตราแพะ	(มะแม)

๙. เมืองบันทายสมอ   ใช้ตราลิง   (วอก)
 ๑๐. เมืองสงขลา   ใช้ตราไก่   (ระกา)
 ๑๑. เมืองตะกั่วป่า   ใช้ตราสุนัข   (จอ)
 ๑๒. เมืองกระ (บุรี)   ใช้ตราหมู   (กุน)

สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมืองนครศรีธรรม-
 ราชได้รวมอยู่ในราชอาณาจักรสุโขทัย ทำนองเป็นเมือง
 พระยามหานคร อันนับเป็นบ้านพี่เมืองน้องที่สนิทสนม
 เป็นแหล่งกลางของศาสนาพุทธแบบลังกาวงศ์ และศาสนา
 พราหมณ์ มีเทวสถานและปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ มี
 พระบรมธาตุเป็นศรีบ้านศรีเมือง ศิลาจารึกที่ขุดพบใน
 จังหวัดนี้ ก็เก่าแก่มีอายุมากกว่าที่อื่นในดินแดนแหลมทอง
 ทั้งภาษาและความสำคัญในค่านประวัติศาสตร์ เมืองนครฯ
 จึงเป็นแม่พิมพ์ในทางพุทธศาสนา จนถือว่าเมืองนคร ฯ
 เป็น “เมืองพระ” พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุง-
 สุโขทัยก็ยังได้อัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์ และอัญเชิญพระเถระ
 จากเมืองนี้ ไปช่วยเหลือปรับปรุงพระพุทธศาสนาในกรุง
 สุโขทัยจนปรากฏในศิลาจารึกของพระองค์ตอนหนึ่งว่า—

“พ่อขุนรามคำแหง กระทำโดยทานแก่มหาเถร
สังฆราช ปราษณีย์เรียนจบปฎักไตรหลวงกว่าบุ๋ครุในเมือง
นี้ ทุกตนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา”

เมืองนคร ฯ รักษาเกียรติประวัติเป็น “เมืองพระ”
ตลอดมาทุกยุคทุกสมัยเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะเมืองนคร ฯ
เป็นเสมือน “เมืองลับแล” ของไทยทางภาคใต้ ไม่เคย
ปรากฏว่าแตกยับเยินเพราะศึกสงครามเลย คลื่นแห่งพระ
ศาสนาที่แผ่ซ่านมาจากอินเดีย จากลังกาเป็นระลอก ๆ แต่
ปางบรรพ์ ได้เข้ามารวมเป็นจุดเดียวกันอยู่ที่เมืองนครนี้
ทั้งสิ้น เมืองนคร ฯ จึงเป็นเมืองศูนย์กลางแห่งศิลปและ
วัฒนธรรมทางศาสนาหลายอย่างหลายประการ มาแต่
โบราณ จะเห็นได้เช่นพระราชพิธีทางศาสนาพราหมณ์
หลายอย่าง อาทิพระราชพิธีตรียม์ปวาย ที่ประกอบอยู่ใน
ราชสำนักไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาก็มีต้นตำรับแพร่
ไปจากเมืองนคร ฯ นานมาแล้ว แม้พระราชพิธีที่เกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนาหลายประการก็ได้ฉบับไปจากเมืองนคร ฯ
เช่น พระราชพิธีสวดภาณยักษ์ (อาฎานาฎิยสูตร) และ
ยังเป็นอาฎานาในวันตรุษ (สิ้นเดือน ๔) เป็นต้น ในคราว

ที่ชาติอับจนเพราะถูกข้าศึกทำลายพระศาสนาจนไม่มีชั้นดี
ไทยก็ยังได้หลักพระศาสนาจากเมืองนคร ฯ ช่วยกู้ โดยไม่
ต้องบากหน้าไปพึ่งต่างแดนเช่นเขอื่น พระพุทธศาสนา
ของไทยไม่ถึงขาดสูญในคราววิบัติก็เพราะมีเมืองนคร ฯ
ช่วยรักษาไว้ได้ พึงเห็นเช่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ไทยต้อง
เสียกรุงศรีอยุธยาแก่ข้าศึก พม่าได้เผาผลาญบ้านเมือง
ทำลายวัดวาอาราม พระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ ตลอดจน
พระไตรปิฎก และคัมภีร์พระพุทธศาสนาเสียยับยั้งยับ
เพื่อให้ไทยพินาศล่มจมจนตั้งไม่ติดอีกต่อไป แต่กรุงศรี-
อยุธยายังไม่สิ้นคนดี อาศัยบุญบารมีของสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีทรงจัดการบ้านเมืองพอเข้ารูปแล้ว ทรงพบว่า
พระไตรปิฎกของไทยในเมืองนคร ฯ ยังมีอยู่ครบบริบูรณ์
ไม่เสียหายเหมือนในที่อื่น จึงโปรด ฯ ให้อัญเชิญฉบับไป
ให้ราชบัณฑิตจากรคัดลอกเป็นฉบับหลวง สำหรับพระนคร
นี้ก็นับว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชมีเกียรติประวัติทางพระ
ศาสนาอีกประการหนึ่ง

สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองนครศรีธรรม-
ราชก็ยังมีฐานะเป็นเมืองพระยามหานครอยู่ ในสมัย

พระราเมศวร โปรด ๖ ให้กวาดต้อนครอบครัวลานนาไทย
ลงมาไว้ที่เมืองนคร ๖ ถึงสองครั้ง ภาษาไทยได้ในจังหวัด
นครศรีธรรมราช กับภาษาไทยเหนือจึงมีคล้ายคลึงกันมาก
มายหลายคำ ในคราวเสียกรุงแก่พม่าครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ.
๒๓๑๐ เกิดการจลาจลทั่วทั้งประเทศ พระปลัดผู้รั้งเมือง
นครศรีธรรมราชได้ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าก๊กหนึ่งด้วย แต่ถูก
พระเจ้ากรุงธนบุรียกมาปราบปรามได้ให้นำตัวไปไว้ที่กรุง
ธนบุรี ภายหลังเจ้านคร ๖ ทำความดีความชอบโปรดไว้
วางพระทัยอีก ให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชตาม
เดิม พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงได้ธิดาของเจ้าเมืองนครฯ เป็น
พระชายา ทำให้วงศ์ของเมืองนครฯ กับราชวงศ์ธนบุรี
ใกล้ชิดสนิทสนมขึ้นอีก ใน พ.ศ. ๒๓๑๙ พระปลัดเจ้าเมือง
นครฯ ผู้นี้ได้รับพระสุพรรณบัฏแต่งตั้งให้มีเกียรติยศเสมอ
เจ้าต่างกรม

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรด ๖ ให้ลดบรรดาศักดิ์เจ้าเมือง
นครฯ เป็นเพียงเจ้าพระยาครองเมืองหัวเมืองเอก ต่อมา
รัฐบาลจัดตั้งอุปราชประจำภาคขึ้นทุกภาค พระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้า ๖ โปรต ๖ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร ดำรงตำแหน่งอุปราชบักซ์ได้ ปกครองหัวเมืองทางใต้ตั้งแต่ชุมพรลงไป กับจัดตั้งกองทหารรักษาวังขึ้นที่ “สวนราชฤดี” (คือที่กองพันทหารราบที่ ๕ ตั้งอยู่เดิวนั้น) แต่ยังคงตั้งที่ทำการมณฑล ที่จังหวัดสงขลา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชอยู่ ๑๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรต ๖ ให้ยุบตำแหน่งนี้เสียใน พ.ศ. ๒๔๖๔ และยุบกองทหารรักษาวังที่นครศรีธรรมราชเสียด้วย เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ทางกาให้ยุบมณฑล คงมีแต่จังหวัด นครศรีธรรมราชก็มีฐานะเป็นจังหวัดใหญ่ จังหวัดหนึ่งของบักซ์ได้

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองริมทะเล เต็มไปด้วยความงามตามธรรมชาติ และอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีข้าว แร่ ผลไม้ และสัตว์น้ำทะเลอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันนี้ เมืองนครศรีธรรมราชไม่เคยขาดแคลนอาหาร เมืองนคร ๖ เต็มไปด้วยสันติประชาชนอยู่ได้ด้วยความสุขจากธรรมชาติ และยึดมั่นใน

หลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำจิตใจให้เสื่อม
ไสศรัทธาและบริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา สมกับชื่อเมืองที่แปล
ว่า “นครแห่งราชผู้ทรงธรรม เป็นสิริมิ่งขวัญแก่เมือง”

ความ^๒ร^๓เรื่องพระบรมธาตุเจดีย์

พระมหาธาตุเจดีย์ หรือที่ชาวนคร ฯ เรียกว่า
พระบรมธาตุ เป็นที่สักการะของชาวพุทธศาสนาทั่วไป
ตามตำนานพระบรมธาตุฉบับเมืองนคร ฯ กล่าวว่า ใน
วันที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า آنัน ๓ ป่า
หมาก มีเจ้าผู้ครองนครองค์หนึ่งชื่อว่า ท้าวโคสีหราช ให้
พระมหาเกษมซึ่งสำเร็จพระอรหัตต์ และเป็นพระประยูร-
ญาติของพระองค์ กำบังตนเข้าไปอัญเชิญพระทันตธาตุของ
พระพุทธเจ้ามา เพื่อจะไว้สักการบูชา ต่อมาพระทันตธาตุ
ได้ตกไปอยู่ในที่ต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น ที่ลังกาเป็นต้น
ในที่สุดได้นำมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์บรมธาตุเมืองนคร ฯ
เดิมเป็นทรงศรีวิชัย สมัยต่อมาพระยาศรีธรรมมาโคกราช
เป็นผู้สร้างตัดแปลงใหม่ เป็นเจดีย์แบบลังกา ดังปรากฏ
เห็นอยู่ทุกวันนี้

ลักษณะองค์พระบรมธาตุ เป็นรูปประฆังหรือทรง
โอคว่ำ ฐานของพระบรมธาตุเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาว

ค้ำละ ๑๕ วา ๓ นิ้ว มีหัวช้างยื่นออกมาจากผนังฐาน ๒๒ หัว หัวช้างนี้เล่ากันว่า คือ หัวชื่อตนเอง รอบฐานของพระบรมมหาธาตุ เรียกว่า วิหารทັบเกษตรหรือเรียกกันว่า ตำนตินธาตุ ยาวเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน ค้ำละ ๑๘ วา ๑ ศอก ๑๕ นิ้ว มีพระพุทธรูปยืนและนั่งทั้ง ๔ ทิศ ทิศเหนือยืน ๑๔ องค์ นั่ง ๙ องค์ ทิศใต้ยืน ๑๒ องค์ นั่ง ๙ องค์ ทิศตะวันออกยืน ๑๒ องค์ นั่ง ๙ องค์ ทิศตะวันตกยืน ๑๔ องค์ นั่ง ๑๐ องค์

ทางค้ำเหนือองค์พระมหาธาตุติดกับองค์เจดีย์ มีวิหารเรียกว่า วิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ หรือวิหารพระทรงม้า มีบันไดทอดลงมาจากกำแพงแก้ว ๒๒ ชั้น ตรงระหว่างห้องกลาง มีหลังคาพืดเดียวกับพระวิหารเขียน แต่มีผนังกันกลาง กว้าง ๕ วา ๑๐ นิ้ว ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๗ วา

วิหารพระมหาภิเนษกรมณ์นี้ ตามตำนานกล่าวว่า นายพลติกกับนายพลมัย เศรษฐีชาวลังกาเป็นผู้สร้าง เหตุที่มาสร้างเพราะพระเจ้ากรุงลังกาให้มาช่วยเหลือในการก่อสร้างพระมหาธาตุ แต่มาไม่ทัน เมื่อเศรษฐีทั้งสองมาถึง

พระเจดีย์บรมธาตุสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ครั้นนั้นเศรษฐี
 มีบุตรชายสองคนชื่อ เจ้ามกกับเจ้าหมู สองคนพี่น้องเกิด
 วิวาทถึงกับฆ่ากันตายทั้งคู่ เพราะเรื่องชนไก่ ฝ่ายบิดาเสีย
 ใจอาลัยลูก จึงให้อาจารย์ของคนที่สองมาทำเคล้ากับปูน
 บันเป็นรูปประวัติตอนพระสิทธารถหนีนางพิมพาออกบวช
 ทางผนังด้านขวาของบันไดนอกเป็นอัฐิของเจ้าหมู คือมีรูป
 ของนางพิมพา กำลังกอดพระราहुลให้เสวยนมอยู่ในห้อง
 บรรทม ตอนล่างเป็นรูปของพวกสนมชาววัง ถัดออกมา
 เป็นรูปองค์พระสิทธารถกำลังทรงพระดำเนิน เพื่อจะเสด็จ
 หนีไปทรงผนวช แล้วถึงรูปตอนทรงม้า มีพระพรหมกาง
 จัตรให้ มีเทวดาตามชบวน และรองรับเท้าม้าปีติปากม้า
 เพื่อป้องกันไม่ให้มีเสียงม้าที่ทรงทั้งและร้อง ส่วนนาย
 จันนะเกาะยืคหางม้า ตอนสุดบันเป็นรูปพระยามารเข้าขัด
 ขวาง ทางด้านซ้ายเป็นอัฐิของเจ้ามก ก็ทำอย่างนี้เหมือน
 กัน แต่ผิดแยกไปเล็กน้อย ตรงเชิงบันไดแรกขึ้นมีรูปยักษ์
 ยืนถือกระบองอยู่สองคนทั้งซ้ายขวา เรียกว่า ท้าวกุเวร-
 เทพราช หรือท้าวกุเวรนุราชกับท้าวทศธรราช นาค ๗
 หัว ๗ หาง รูปสัตว์พยนต์ ตอนบนมีรูปท้าววิรุฬหก

วิรูปักษ์ ท้าวทศคาม รามเทพ รูปพระหลักเมือง ทรงเมือง
และมีพระพุทธรูปบาทจำลองติดอยู่กับฝาผนัง ๑ รูป

ขนาดองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดตั้งแต่พื้นดินถึง
ยอดสูงสุด ๓๘ วา ๒ ศอก แต่ถ้าวัดเป็นตอน ๆ มีดังนี้:—
ตั้งแต่พื้นดินถึงกำแพงแก้วสูง ๒ วา ๒ ศอก ตั้งแต่
ปากระฆังถึงคอรระฆัง ๘ วา ๑ ศอก ตั้งแต่คอรระฆังถึง
หลังเหม ๔ วา ๒ ศอก ตั้งแต่ปล้องไฉนขึ้นไปถึงบัวคว่ำ
บัวหงาย ๑๕ วา ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงประทุมโกษ
๔ วา ๒ ศอก ตั้งแต่ประทุมโกษถึงกรงแก้ว ๑ วา
๒ ศอก ตั้งแต่กรงแก้วถึงสุดยอด ๓ ศอก และที่บน
ยอดสุดนั้น มีหม้อทองคำอยู่หนึ่งใบ โขนาดฟองไก่
หงายไว้ ในหม้อนั้นมีปืนทองคำทำเป็นคันธง ห้อย
ใบโพทอง มีดอกไม้ไหวทำด้วยกระดุมเพชร ๔ ทิศ ๔ ดอก
ปักไว้ในหม้อนั้น ได้หม้อทองคำมีกำไรหยกรองรับ
อยู่อันหนึ่ง ได้กรงแก้วทำเป็นพานสัมฤทธิ์รูปเกลี้ยง ๆ มี
กลีบยื่นออกไปข้าง ๆ ทั้ง ๔ ทิศ ๔ กลีบ กลางพาน
ทะลุ มีลวดทองแดง ๔ อัน ยื่นขึ้นมาจากระหว่างพาน
ทะลุนั้น ดัดให้ผายออกตามขอบพาน ๔ อัน แล้วรวบ

ปลายเป็นกระพุ่มบัว เรียกกันว่ากรงแก้ว

ซี่กรงข้าง ๆ สี่ชิ้นนี้สวมลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุก
ซี่ละ ๑๖ ลูก รวม ๔ ซี่ ๖๔ ลูก อีกซี่หนึ่งเป็นแกนกลาง
สวมดวงแก้ว ๔ ลูก ซึ่งหมายถึงมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

ในพานสัมฤทธิ์นั้นก็มีแก้วผลึกต่างสีอีกหลายดวง ถัก
ด้วยลวดทองคำผูกติดไว้กับแกนกลาง (ในจำนวนดวงแก้ว
หลายสีนี้ ตามตำนานกล่าวว่า มีดวงแก้วดวงหนึ่งซึ่งพญานาค
เอามาไว้ที่ปางไม้ พรานสุรีไปพบแล้วนำไปถวาย
พระยาศรีธรรมมาโศกราช เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา)

ระหว่างช่องซี่กรง ๔ ช่องนั้น มีตะกรุดและลูก
ประคำศิลาร้อยด้วยลวดทองคำผูกเป็นตาข่ายกันรอบ ถัด
ลงมาจากกรงแก้ว มีนาฬิกาเรือนทอง แหวนต่างหูทองคำ
ผูกด้วยลวดทองคำตรึงติดอยู่เป็นอันมาก

ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายขึ้นไปถึงประทุมโกษ หุ้มด้วย
ทองคำหนาขนาดใบตาล ยาว ๔ วา ๒ ศอก รวม
น้ำหนักทองคำประมาณ ๒๑๖ กิโลกรัม ถัดลงมาถึงหน้า
กระดานปล้องโฉนมีพระมหาสาวกยืนเวียนเป็นทักษิณาวรรต
ประนมมือทั้งแปดทิศแปดองค์ มีนามดังนี้

๑. พระอัญญาโกณฑัญญเถระ ๒. พระมหากัสสปเถระ
 ๓. พระสารีบุตรเถระ ๔. พระอุบาลีเถระ ๕. พระอา-
 นนทเถระ ๖. พระควัมปติเถระ ๗. พระโมคคัลลานเถระ
 ๘. พระราหุลเถระ

ถัดลงมาถึงพื้นกำแพงแก้ว กว้างยาวเท่ากันทั้ง ๔
 ด้าน ด้านละ ๑๒ วา ๒ ศอก บนกำแพงแก้วมีใบเสมา
 และรั้วเหล็กล้อมรอบ มีฉัตรพัดโบกกระตั้งทำเป็นรูป
 ระฆังห้อยใบโพ เวลาต้องลมแกว่งไกวไปกระทบกันมีเสียง
 ดังวังเวงอยู่เสมอ ปรากฏว่าสิ่งเหล่านี้ นายบุญศักดิ์อยู่บ้าน
 อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดกันทรวิชัย พร้อมด้วยญาติพวกพ้องสร้าง
 ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ และมีพระเจดีย์อยู่ที่มุมกำแพงแก้วด้วย

ภายในองค์พระมหาธาตุนี้ ปรากฏตามตำนานว่า
 มีสระกว้างยาวด้านละ ๘ วา ลึก ๘ วา รองด้วยศิลาแผ่น
 ใหญ่ ข้าง ๆ ผูกด้วยปูนเพชรทั้ง ๔ ด้าน ในสระนั้นทำ
 เป็นสระเล็กขึ้นอีกสระหนึ่ง หล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว
 ๒ วา ลึก ๒ วา ใส่หน้าพิฆานาคมีแม่ขันทองคำใส่ผอบทองคำ
 บรรจุพระทันตธาตุลอยอยู่ในสระนั้น กับมีทองคำ ๔ ตุ่ม
 ตุ่มหนึ่งหนัก ๓๘ คนหาม ตั้งอยู่สี่มุมสระนั้นด้วย

องค์พระมหาธาตุเจดีย์นี้ จัดให้มีงานสมโภชปีละ ๒ ครั้ง
คือในวันมาฆบูชา กลางเดือน ๓ ครั้งหนึ่ง กับวันวิสาขบูชา
กลางเดือน ๖ อีกครั้งหนึ่ง เดือน ๖ มีงานประจำปีอย่าง
มหิฬาร ๕ วัน ๕ คืน มีประชาชนในบักซ์ได้ตลอดจน
เมืองไทรบุรีและรัฐเกดดาห์ พวกกันมานมัสการอย่างคับคั่ง
ทุกปี

ท่านได้ชมองค์พระบรมธาตุมารอบ ๆ แล้ว ก่อน
จากไปชมที่อื่น ขอให้กราบนมัสการด้วยใจบริสุทธิ์ด้วย
จะได้เป็นบุญแก่ตน

ชมบริเวณพระบรมธาตุ

ภายในบริเวณรอบ ๆ องค์พระบรมธาตุ มีโบราณ-
สถาน ตั้งอยู่ดังนี้ :—

๑. พระวิหารหลวง สร้างสมัยสุโขทัยคู่กับพระเจดีย์
บรมธาตุ ต่อมาได้ชำรุดทรุดโทรมลง จึงได้ซ่อมแซม
กันตลอดมา ปัจจุบันนี้ใช้เป็นพระอุโบสถ เพราะ
ผูกพัทธสีมาไว้เดิม แต่ยังคงเรียกพระวิหารหลวงอยู่

สมัยโบราณใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีอาถรรพณ์วิญญูสูตร และ
พระราชพิธีศรีสัจปานกาล

๒. พระวิหารมหาภิเนษกรมณ ชาวเมืองเรียกกันว่า
“วิหารพระม้า” อยู่ติดกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ทาง
ด้านเหนือ ภายในพระวิหารมีรูปปั้นพระพุทธรูปประวัติตอน
มหาภิเนษกรมณ รูปปั้นติดกับผนังด้านนอก อยู่ตรงข้าม
บันไดที่จะขึ้นไปบนลานพระบรมธาตุ ยังคงเรียบริบร้อยดี
ด้านซ้ายบันไดมีพระพุทธรูปปางซึ่งคงติดอยู่กับผนัง และทาง
ขวามีรูปเทพยดาประจำเมือง เป็นรูปยักษ์ รูปครุฑ และ
รูปหัวพญานาค ดังกล่าวแล้วในตอนต้น

๓. วิหารเขียน ปัจจุบันนี้ดัดแปลงทำเป็นพิพิธภัณฑ์
ภัณฑสถาน เนื่องจากประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธาในพระ
พุทธศาสนาได้บริจาคทรัพย์เงินไว้เป็นสมบัติของพระบรม-
ธาตุเจดีย์มากมาย เช่น ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง แหวน
ต่างหู สร้อยมือ สร้อยคอ เงินเหรียญ พระพุทธรูป
เงิน ทองคำ ฯลฯ ได้เก็บของเหล่านี้ไว้ในวิหารเขียน
เมื่อมีของมากขึ้นจึงขยายไปเก็บไว้ที่วิหารสามจอม และ
วิหารโพธิลังกา ซึ่งขยายเป็นเขตพิพิธภัณฑ์สถานด้วย

๔. วิหารธรรมศาลา มีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ประดิษฐานเรียงรายโดยรอบและมีพระนอนองค์ใหญ่ ปางปรินิพพาน ปัจจุบันใช้เป็นที่ตั้งห้องสมุดชั่วคราว

๕. วิหารสามจอม ใช้เป็นที่เก็บของพิพิธภัณฑสถานด้วย มีรูปพระยาศรีธรรมมาโศกราช ก่อด้วยอิฐถือปูน

๖. วิหารคด และทับเกษตร มีพระเรียงรายไปรอบ ๆ พระบรมธาตุเจดีย์ สมัยโบราณใช้เป็นที่พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา และฆราวาสสวดหนังสือให้อุบาสก อุบาสิกาฟังในวันพระแปดค่ำประจำเป็นธรรมเนียม

๗. หอสมุดนครศรีธรรมราช เป็นสาขาหอสมุดแห่งชาติ ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ เอาวิหารสามจอมในบริเวณพระบรมธาตุเป็นที่ตั้ง ต่อมามีหนังสือมากขึ้นจึงได้ขยายออกไปตั้งที่วิหารธรรมศาลา

ท่านได้ชมบริเวณพระบรมธาตุ ได้รู้เห็นสิ่งสำคัญเพียงเท่านั้นก็นับว่าพอแก่การทัศนศึกษาโดยสมควร ท่านคงรู้สึกภูมิใจว่าชาติไทยเรามีสมบัติอันล้ำค่าเป็นมรดกของชาติ ควรจะทะนุถนอมไว้ให้ทรงคุณค่าอเนกอนันต์สืบไป ก่อนกลับออกจากบริเวณพระบรมธาตุ ขอให้ท่านหันหน้าไปทาง

องค์พระเจดีย์มหาธาตุ แล้วสงบจิตใจประนมมือไหว้อีกครั้ง
หนึ่ง ขอให้ตั้งใจนึกอธิษฐานในทำนองว่า

สารุสละบังคมบรมธาตุ
จงทรงศาสนาย่อย่ารู้สูญ
ข้า ฯ ทำบุญคุณพระช่วยอนุกุล
ให้เพิ่มพูนสมประโยชน์โพธิญาณ ฯ

สวัสดี

นำทัศนजर วัดพระนารายณ์มหาราช นครราชสีมา

ของ

กองอนุศาสน์ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
นายวิเชียร บำรุงผล
รวบรวมและเรียบเรียง

---

๑. ตำแหน่งที่ตั้งวัด

วัดพระนารายณ์มหาราช ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา นับเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางใจเมืองวัดเดียว เพราะอยู่ติดกับหลักเมืองนครราชสีมา ชาวบ้านจึงนิยมเรียกชื่อที่เข้าใจง่าย ๆ อีกอย่างหนึ่งว่า “วัดกลาง” เป็นพระอารามหลวงของจังหวัดนครราชสีมาวัดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เพียง ๒ วัด และเป็นวัดสำคัญของเมืองนครราชสีมามาแต่ดั้งเดิม เพราะสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างเมืองนครราชสีมา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าเป็นผู้ทรงสร้าง แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย ในปัจจุบันนอกจากจะเป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองแล้ว

ยังเป็นวัด ๆ หนึ่ง ซึ่งมีศิลปวัตถุพร้อมทั้งแบบสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาเหลือให้ชมบ้างหลายอย่าง ทั้งเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปโบราณสำคัญ อันเป็นสัญลักษณ์แสดงพระนามผู้ทรงสร้าง และแสดงชื่อวัดไปในตัวด้วย เทวรูปนั้น คือ รูปพระนารายณ์สี่กร เป็นเทวรูปยืนสูง ๑๗ นิ้ว จำหลักด้วยหินทรายฝีมือขอมโบราณนำมาแต่ที่ ไท่ไม่ปรากฏ ชาวบ้านนับถือ เป็นเทวรูปศักดิ์สิทธิ์มาก และเป็นของคู่บ้านคู่เมืองมาช้านานทีเดียว ฉะนั้น วัดนี้จึงเป็นที่รู้จักของชาวนครราชสีมาทั่วไป

การไปยังวัดนี้สะดวกดีทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นไปจากจุดใดจุดหนึ่งในเมืองนครราชสีมา นั้น ย่อมไปถึงได้ง่ายดาย เพราะมีถนนและซอยตัดตัดบรรจบกันหลายสาย โดยเฉพาะถนนใหญ่ชั้นดีที่ตัดผ่านกลางเมือง คือถนนจอมพล เริ่มต้นแต่ประตูชุมพล ที่ตั้งอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ทางทิศตะวันตกของเมือง ซึ่งปัจจุบันถือเป็นหน้าเมือง ตัดตรงไปสู่ประตูพลล้าน หรือที่เรียกกันว่าประตูบูรพาทางทิศตะวันออก ก็ผ่านหน้าวัดนี้ มีรถยนต์โดยสารประจำทางหลายสายเดินผ่านประตูชุมพล และผ่านวัดนี้จนล่องตลอดทั้งวัน แม้กลางคืนก็มีเดินอยู่จนถึงนอกยังมีรถสามล้อ

รับจ้างอีกมากมายวิ่งรับส่งอยู่ทั่วไปทั้งเมือง ฉะนั้นการไปยังวัด^๕จึงสะดวกตลอดเวลา แม้จะเดินทางจากพระนครหรือจังหวัดใกล้เคียงในเส้นทางถนนพหลโยธิน เช่นจังหวัดอยุธยา จังหวัดสระบุรีและจังหวัดลพบุรี ก็ไปทัศนจรถึงนครราชสีมา และวัดพระนารายณ์มหาราช^๖นี้ได้สะดวกเช่นกัน ไปกลับในวันเดียวก็ได้ เพราะปัจจุบันมีถนนมิตรภาพ^๗ชั้นหนึ่งของไทยตัดจากจังหวัดนครราชสีมา เชื่อมกับถนนพหลโยธินที่จังหวัดสระบุรี และมีรถยนต์โดยสารประจำทางแล่นติดต่อกันอยู่ทุกชั่วโมง การเดินทางจากพระนครถึงนครราชสีมาโดยรถยนต์ใช้เวลาประมาณ ๔ ชั่วโมงก็ถึง ถ้าไปรถยนต์จ้างเหมาหรือรถยนต์ส่วนบุคคลอาจเร็วกว่า^๘ เหตุนี้การไปทัศนจรวัดพระนารายณ์มหาราช จังหวัดนครราชสีมา จึงนับว่าสะดวกอย่างกว้างขวางทีเดียว

๒. ประวัติวัดเนืองค่ายประวัติเมือง

ความจริงวัดพระนารายณ์มหาราช เป็นพระอารามหลวงมาตั้งแต่เดิม ปรากฏว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าทรงสร้างไว้ให้คู่บ้านคู่เมืองนครราชสีมา แต่ครั้งทรงสร้างกำแพงเมืองนครราชสีมา ในรัชสมัยของพระองค์ กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๙—

๒๒๓๑) คือในสมัยนั้น พระองค์มีพระราชดำริจะพัฒนาบ้านเมืองของไทยให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาอารยประเทศ ภาคตะวันตกทั้งหลายได้ทรงเปิดความสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีกับราชสำนักฝรั่งเศส เป็นครั้งแรก พร้อมกันนั้นได้ทรงติดต่อขอช่างฝีมือชาวตะวันตกแขนงต่าง ๆ เข้ามาปรับปรุงพัฒนาบ้านเมืองขึ้นทั่วไป เช่นสร้างเมืองธนบุรีขึ้นเป็นเมืองป้อมทหารด่านป้องกันชาติไทย ทางน่านน้ำทะเล สร้างเมืองลพบุรีขึ้นเป็นราชธานีสำรองเพื่อขยายความเจริญของพระนครหลวงออกไปอย่างกว้างขวางเป็นต้น พร้อมกันนั้นก็ได้สร้างเมืองป้อมไว้ป้องกันข้าศึกทางบกอีกหลายแห่ง การสร้างการพัฒนาในขั้นแรกและส่วนที่สำคัญๆ โดยมากใช้ช่างฝรั่งเป็นผู้วางแผนออกแบบก่อสร้าง เมื่อมีช่างไทยที่ฝึกงานกับฝรั่งพอชำนาญใช้การได้บ้าง ก็ทรงมอบหมายให้ดำเนินงานพัฒนาก่อสร้างต่อไป เหตุนี้บ้านเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นหลายแห่ง สำหรับเรื่องพัฒนาการป้องกันประเทศทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ทรงเห็นว่าท่าเลเมืองโคราชและเมืองเสมา ซึ่งเป็นเมืองร้างสมัยโบราณมีด่านเทือกเขาคงพญาเย็น ธรรมชาติช่วยในการตั้งรับ

ข้าศึกด้านนี้เป็นอย่างดี ทั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากพระนครศรีอยุธยา และเมืองลพบุรีเท่าไรนัก เหมาะที่จะตั้งเป็นเมืองบ่อนปรการ จึงโปรด ฯ ให้นายช่างฝรั่งสำรวจวางแผนผังสร้างเป็นเมืองชั้นใหม่ ตกลงได้ทีชัฏภูมิติประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ ซึ่งยาวรีเป็นรูปกลองไชยเกริ ห่างจากที่ตั้งเมืองโบราณทั้ง ๒ เมืองนั้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๓๐ กิโลเมตรเศษ จึงโปรด ฯ ให้สร้างเป็นเมืองมีค่ายคูประตูหอรบชั้นพร้อมสรรพ โดยมีพระราชประสงค์จะให้ เป็นเมืองหน้าด่านตั้งกล่าวแล้ว สร้างกำแพงเมืองและขุดคูล้อมไว้โดยรอบ ยาวประมาณ ๕,๒๑๘ เมตร บนกำแพงเมืองมีใบเสมากำแพงทั้งหมด ๔,๓๐๒ ใบ มีบ่อนปืนใหญ่รายตามกำแพงเมือง ๑๕ บ่อน มีประตูเมือง ๔ ประตูด้านละประตู สร้างด้วยศิลาแลง ให้ชื่อไว้เดิมดังนี้

๑. ประตูด้านทิศเหนือ ชื่อ ประตูพลแสน (ชาวบ้านเรียกว่าประตูน้ำ)

๒. ประตูด้านทิศตะวันออก ชื่อ ประตูพลล้าน

๓. ประตูด้านทิศใต้ ชื่อ ประตูไชยณรงค์ (ชาวบ้านเรียกว่าประตูผี)

๔. ประตูกำหนดทิศตะวันตก ชื่อ ประตูชุมพล

ทุกประตูมีซุ้มหลังคาทรงไทยมุงกระเบื้องดินเผา ติด
 ซอฟ้าใบระกานาคะตุงและหางหงส์ เหมือนกันหมดทุก
 ประตู (ปัจจุบันหมดความจำเป็น คงรักษาไว้ให้คนรุ่น
 หลังได้เห็น เพียงประตูเดียว คือประตูชุมพล ซึ่งถือเป็น
 หน้าเมือง นอกนั้นได้รื้อพร้อมทั้งกำแพงเมืองด้วย เอาที่ดิน
 ทำประโยชน์อย่างอื่นหมดแล้ว) เมืองที่ทรงสร้างใหม่นี้
 แลทรงขนานนามว่า “นครราชสีมา” [บางแห่งเรียก
 “นครราชเสมา” โดยถือเหตุที่รวมชื่อเมืองโบราณ ๒ เมือง
 คือ “โคราช” กับ “เสมา” เข้าด้วยกันเป็นชื่อเดียวว่า
 “โคราชเสมา” หรือ “นครราชเสมา” นั้นเอง] และเมือง
 ที่สร้างนี้ก็ชื่อ ที่ตั้งจังหวัดนครราชสีมา ในบัดนี้

ขณะที่ช่างฝรั่งกำลังก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อม
 นั้น ฝ่ายช่างไทยก็ลงมือสร้างส่วนประกอบของเมือง มี
 ค่ายคูและปุชนียสถานเป็นต้นวัดอันเป็นปุชนียสถานสำคัญ
 ของคนไทยที่สร้างเป็นวัดแรกในเมืองนครราชสีมา นั้น ก็
 คือวัดพระนารายณ์มหาราชนี้เอง สร้างขึ้นในที่ซึ่งนับได้ว่า
 เป็นใจกลางเมืองทีเดียว เพราะหลักเมืองซึ่งเป็นประธาน

ของการก่อสร้างเมืองสมัยนั้นตั้งอยู่ที่มุ่มวัด ในอาณาเขต
ของวัด เหตุนี้ชาวพื้นเมืองจึงนิยมเรียกวัดพระนารายณ์
มหาราชนี้ว่า “วัดกลาง” มาแต่ดั้งเดิม และถือกัน
เป็นวัดสำคัญคู่เมืองนครราชสีมาทีเดียว สิ่งสำคัญของ
วัดก็มีโบสถ์กับวิหาร ซึ่งดั้งเดิมใช้เป็นที่รวมพลในยาม
ฉุกเฉินและเป็นที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการในยาม
ปรกติ ยังเหลือทรวดทรงแสดงสถาปัตยกรรม และลวด
ลายเครื่องสลักไม้ สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ให้ชมบ้างบางส่วน
จึงเป็นวัดที่ควรแก่การทัศนศึกษาของเมืองนี้ไว้วัดหนึ่ง

เมื่อกล่าวถึงประวัติการสร้างเมืองนครราชสีมา และ
วัดพระนารายณ์มหาราชแล้ว มีความพาดพิงถึงเมือง
โบราณ ๒ เมือง คือเมืองเสมา กับ เมืองโคราช จึงควร
ที่นักศึกษาจะพึงทราบเรื่องเมืองทั้ง ๒ ในที่นี้บ้างพอสังเขป
เมืองทั้ง ๒ นั้น เข้าใจว่าเมืองเสมาสร้างมาเก่าก่อน นับ
เป็นเมืองโบราณที่สุดเมืองหนึ่งในดินแดนแหลมทอง ตัว
เมืองตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอสูงเนิน ห่างจากตัวจังหวัด
นครราชสีมาไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ ๓๑
กิโลเมตร เป็นเมืองร้างมานานแล้วเหลืออยู่แต่ซาก

กำแพงก่อสร้างด้วยศิลาแลงและเนินดินล้อมรอบ บริเวณกว้าง ๑,๖๐๐ เมตร ยาว ๒,๒๐๐ เมตร ทั้ง ๔ ด้านมีคูล้อมรอบกำแพงเมืองภายในมีซากบึงและสระใหญ่น้อยขุดไว้หลายแห่ง ยังขังน้ำใช้ไต่ตลอดปีจนบัดนี้ มีโบราณวัตถุที่มีค่ามากหลายทั้งยังเป็นหลักฐาน เช่น เสาพระธรรมจักรจำลองด้วยศิลาเป็นรูปวงล้อขนาดมหึมา มีกงกำและกุ่มเป็นลวดลายวิจิตรอยู่ในสภาพดี วัตถุชิ้นนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนานิยมสร้างกันในชมพูทวีป คือ อินเดีย สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.๒๓๖—๒๗๔) ก่อนมีการสร้างพระพุทธรูป สร้างขึ้นเป็นรูปเปรียบเทียบตนเองกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์เป็นการเริ่มประกาศพุทธธรรม ใบที่พบที่เมืองเสมานี้เป็นวัตถุสมัยเดียวกันกับที่ขุดพบในเมืองสุวรรณภูมิ คือ นครปฐม พร้อมกับวัตถุดินเผามีอักษรพระเจ้าอโศกมหาราชจารึกคาถา เย ธมฺมา อีกด้วยจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่พอแสดงได้ชัดว่า เมืองเสมานี้ เป็นเมืองเอกเมืองหนึ่งในสมัยอาณาจักรสุวรรณภูมิ และเป็นเมืองที่รับพระพุทธศาสนา ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงแพร่มาแต่ยุคแรกด้วย

ประกอบกับได้ความว่า ชาวพื้นเมืองที่นับถือสาวยเป็น
มอญโบราณ จึงไม่มีปัญหาอันใดที่ต้องสันนิษฐานได้ว่า
เป็นชาวสุวรรณภูมิเผ่ามอญ และเป็นเมืองในอาณาจักร
สุวรรณภูมิครั้งกระโน้นเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีพระ
พุทธรูปปางไสยาสน์สร้างด้วยศิลาแลง ยาว ๑๒ เมตร แต่
ชำรุดมากซึ่งแสดงว่าเป็นเมืองพระพุทธศาสนาสืบต่อมาอีก
แม้ในเมื่ออาณาจักรสุวรรณภูมิสลายตัวแล้วโบราณวัตถุทั้ง
๒ ดังกล่าวนั้น ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่วัดคลองขวาง ตำบล
เสมา อำเภอสูงเนิน

ตัวเมืองเสมาอยู่ไม่ไกลลำน้ำตะคองซึ่งเป็นเส้นชีวิต
เส้นหนึ่งของชาวนานครราชสีมาเท่าไรนัก ตั้งอยู่ในที่
สูงใกล้เทือกเขาตงพญาเย็น เข้าใจว่าเดิมต้องการให้พื้นน้ำ
ท่วม ซึ่งเนื้อที่ถัดตัวเมืองลงไปจนถึงลำตะคองปรากฏเป็น
ที่ลุ่มมาก แต่ก่อนนั้นน้ำคงท่วมเสมอทุกปี ครั้นต่อมาน้ำ
ในลำตะคองซึ่งเกิดแต่เทือกเขาตงพญาเย็น คงมีทางออก
ไปทางอื่นมากขึ้น กระแสน้ำจึงน้อยลง ไม่มีท่วมถึงเมือง
จึงเป็นเหตุให้เกิดความแห้งแล้งเป็นลำดับมา และเพราะ
ความแห้งแล้งนั้นเลยกลายเป็นปัจจัยให้เกิดโรคภัยชุกชุม

ที่สุทชาวเมืองก็จำต้องอพยพลี้ภัยไข้เจ็บไปอยู่ที่อื่น เมือง
 เสมาก็กลายเป็นเมืองร้างมาจนบัดนี้ แม้ในปัจจุบันก็
 ไม่มีผู้คนเข้าไปพำนักอาศัยภายในตัวเมืองเลย ชาวบ้าน
 แถบนั้นเชื่อถือสืบกันมาแต่โบราณว่า เมืองเสมาคือ
 เมืองอาถรรพณ์และศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดเข้าไปอาศัยอยู่ในบริเวณ
 นั้นไม่นานก็ตาย หรือไม่ก็ต้องอพยพออก ฉะนั้นในปัจจุบัน
 ตัวเมืองจึงกลายเป็นป่าร้าง ชาวบ้านแถบนั้นใช้เป็น
 ทำไร่ปลูกพืชล้มลุกเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ส่วนนอกตัว
 เมืองทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มจึงกลายเป็นนาของชาวบ้านไป
 หมด เขตตัวเมืองเสมาคือทั้งหมดกรมศิลปากรได้ขึ้น
 ทะเบียนเป็นโบราณสถานมาแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว จึงนับ
 ว่าเป็นที่สงวนอยู่ในขณะนี้

อีกเมืองหนึ่ง คือ เมืองโคราช หรือเมืองโคราชขปุระ
 หรือ “โคราคปุระ” เข้าใจว่าสร้างในสมัยหลัง เมื่อเมือง
 เสมาร้างไปแล้วเพราะตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองเสมาเท่าไรนัก
 คงอยู่ในเขตอำเภอสูงเนินนั่นเอง ห่างจากเมืองเสมามา
 ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๖ กิโลเมตร ขณะนี้ยังไม่มี
 ถนนตัดไปถึง มีแต่ทางเกวียนซึ่งพอใช้รถยนต์บุกไปได้

เฉพาะฤดูแล้งเท่านั้น จากซากเมืองที่เหลืออยู่ มีแต่
 ปราสาทหินทำนองเทวสถาน ระเกะระกะกระจายอยู่ทั่วไป
 เท่าที่ทางราชการขุดค้นตรวจพบแล้ว ๓-๔ แห่ง อยู่ใน
 ตำบลโคราช ปรากฏเป็นสถาปัตยกรรมแบบอินเดียชัด
 คนละแบบกับสถาปัตยกรรมของมอญโบราณ ที่ซาก
 เมืองเสมา ประกอบกับหลักฐานที่แสดงชัดว่าเป็นเมือง
 พราหมณ์ ไม่ใช่เมืองพระพุทธศาสนาอย่างเมืองเสมา จึง
 เข้าใจกันว่าเป็นเมืองสร้างขึ้นภายหลังเมืองเสมาแน่ และผู้
 สร้างต้องเป็นชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบ
 นี้ สมัยที่ชมพูทวีปเกิดวุ่นวายถูกคนต่างชาติต่างศาสนา
 รุกราน เพราะปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่า ระหว่างพุทธ-
 ศตวรรษที่ ๖ ถึงที่ ๑๐ ชุมพูทวีปคืออินเดียถูกพวกตาตบ้าง
 พวกเปอร์เซียบ้างรุกรานหลายครั้ง หลายคราจนตั้งตัวไม่
 ตีต และพวกที่รุกรานนั้น ๆ ส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมไม่
 นับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาพราหมณ์ ได้รุกรานเข้า
 ทำลายล้างชมพูทวีปตั้งแต่เหนือจดใต้ และตั้งแต่ตะวัน-
 ตกจดตะวันออก ผู้ที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนาไปนับถืออย่าง
 ชาวมุสลิมมักถูกฆ่าตาย เหตุนี้เอง ชาวอินเดียตอนใต้และ

ทางภาคตะวันออกจึงพากันอพยพหลบภัยออกจากชมพูทวีปทางทะเล อพยพกันเป็นเมือง ๆ ก็มี มาขึ้นที่เกาะบาหลีบ้าง เกาะสุมาตรา และชวาบ้าง พวกม้ารุ่นหลัง ๆ เลยเข้ามาถึงอ่าวเขมรและอ่าวไทย แล้วขึ้นตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ในอ่าวทั้ง ๒ นี้ เช่นลุ่มน้ำโขงและเจ้าพระยาเป็นต้น พวกที่มาขึ้นในอ่าวเขมรและอ่าวไทยนี้ ส่วนใหญ่มาจากอินเดียตะวันออก เช่นจากนครจำปาแคว้นอังคะมาขึ้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ผสมกับชนเผ่าเขมรโบราณที่แตกจากสุวรรณภูมิเดิมกลายเป็นชาติ “ขะแม” อยู่ในปัจจุบัน และผสมกับชนเผ่าอานัมเป็น “จาม” และ “ญวน” อยู่จนบัดนี้ พวกที่อพยพเข้ามาในแถบนี้เป็นพราหมณ์ทั้งนั้น ชำส่อชัต์ว่าเป็นพราหมณ์ในอินเดียตะวันออกแถบใต้ด้วย เพราะสำเนียงภาษาสันสกฤตที่พราหมณ์พวกนี้นำมาใช้ เป็นทำนองเดียวกับชาวอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ทั่วไป จะเห็นได้จากคำบางคำในภาษาสันสกฤตที่ยังติดอยู่จนบัดนี้ เช่น คำว่า วรมัน เทวัน ราชัน เป็นต้น “วรมัน” ที่ใช้เป็นชื่อสกุลของกษัตริย์ขะแมสืบมาแต่โบราณสมัยที่พราหมณ์พวกนั้นเข้ามาตั้งอาณาจักรกัมพูชา และตั้งตนเป็นกษัตริย์

สืบสันตติวงศ์อยู่จนบัดนี้ มาจากคำว่า “พฺรหฺมา” หรือ “วฺรหฺมา” ในภาษาสันสกฤตเดิม ชาวอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ มักนิยมออกเสียงสระอาท้ายคำแทบทุกคำเป็นเสียง “อัน” ฉะนั้น “วฺรหฺมา” จึงออกเสียงเป็น “วฺรหฺมฺน” แล้วกลายเป็น “วรมัน” จนบัดนี้ แม้คำว่า “ทเว้น” ก็มาจากภาษาเดิมว่า “เทวา” “ราชัน” จากภาษาเดิมว่า “ราชา” เช่นกัน เหตุนี้จึงรู้ได้ว่าพวกพราหมณ์ที่อพยพเข้ามาในแถบนี้เป็นชาวอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ และพวกนี้เมื่อเข้ามาตั้งอาณาจักรหรือสร้างบ้านแปลงเมืองได้เป็นใหญ่กว่าชาวพื้นเมืองแล้ว ก็มักจะให้ชื่ออาณาจักรหรือเมืองของตนนั้น ๆ เหมือนหรือคล้ายชื่ออาณาจักรและเมืองในชมพูทวีป โดยถือเอาความสำคัญของเมืองในศาสนาพราหมณ์บ้าง ถือเอาชื่อเมืองเดิมที่ตนอพยพมาบ้างเป็นหลักแปลง เช่นชื่อ “อาณาจักรกัมพูชา” เอามาจากชื่อแคว้นกัมพูชะ ซึ่งเป็นแคว้นสำคัญแคว้นหนึ่งในศาสนาพราหมณ์ ที่พระกฤษณะหรือท้าวบรมจักรกฤษณ์ในเรื่องรามายณะครอบครอง ตั้งอยู่ริมมหาสมุทรภาคตะวันตกถัดแคว้นคันธาระลงมา ปัจจุบันเรียกว่า “คุชราฐ” และ

ชื่อนคร “จำปา” คือ นครจำปาศักดิ์ในราชอาณาจักรลาว
 ปัจจุบันนี้ ก็เอามาจากชื่อนครจำปาในแคว้นอังคะภาค
 ตะวันออกของอินเดียเป็นต้น อาศัยเหตุผลดังกล่าวนี้
 จึงสันนิษฐานได้ว่า ชื่อเมือง “โคราฆปุระ” คงเป็นชื่อ
 แรกที่พราหมณ์อินเดียตะวันออกลำบากมาตั้งที่นี่แน่ และคง
 เอามาจากชื่อเมืองโครักขปุระหรือในปัจจุบันเรียกว่า “โค-
 รักขปุรี” ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในอินเดียตะวันออก
 ต่อมาชื่อ “โคราฆปุระ” นั้นเรียกเพี้ยนเสียงไปเป็น
 “โคราคปุระ” โดยจับเอาแต่เสียงมีได้สำเนียงอักษร
 ครั้นเรียกกันไป ๆ ภาษาสันเข้ ตัดคำ “ปุระ” ข้างท้าย
 ทั้งเสียประกอบกับเสียงเพี้ยนอีกด้วยจึงกลายเป็น “โคราช”
 อยู่จนบัดนี้ เมืองโคราชนั้นมีหลักฐานเป็นเมืองพราหมณ์
 ชัดเจน จึงเข้าใจได้ว่าสร้างขึ้นไม่ก่อนเมืองเสมาแน่นอน
 เพราะดินแดนในแหลมทองทั้งหมดคปรากฏตามประวัติ-
 ศาสตร์ว่า ศาสนาพุทธแพร่เข้ามาก่อนตั้งแต่สมัยเป็น
 อาณาจักรสุวรรณภูมิ ส่วนศาสนาพราหมณ์เพิ่งแพร่มา
 ภายหลังระหว่างที่พวกพราหมณ์อพยพจากอินเดียหลัง
 พุทธศตวรรษที่ ๖ ดังกล่าวแล้ว แต่จะอย่างไรก็ตาม

เมืองทั้ง ๒ นี้ก็ได้ร้างมานาน ก่อนตกมาเป็นดินแดนของไทย

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าทรงตั้งเมืองหน้าด่านขึ้นใหม่ในละแวกนี้ คงจะทรงปรารภชื่อเมืองโคราชกับชื่อเมืองเสมาโบราณ เพื่อนำมาตั้งเป็นชื่อเมืองใหม่ แต่คงไม่ได้ความในคำ “โคราช” ที่เพี้ยนไปมากดังกล่าวนั้นว่าหมายความว่าอะไร จึงทรงตั้งชื่อใหม่เอาเสียงที่ใกล้เคียงกับคำว่า “โคราช” ผสมกับคำว่า “เสมา” ซึ่งได้ความแล้ว “นครราชสีมา” หรือ “นครราชเสมา” ด้วยความจงใจจริง ๆ ฉะนั้น กำแพงเมืองที่ทรงสร้างสำหรับเมืองนี้ จึงทำใบเสมาเป็นสัญลักษณ์ไว้โดยรอบ ผิดกับเมืองทั้งหลายอื่นซึ่งมักจะไม่รอบ โทยเปลี่ยนเสมาเป็นรูปเหลี่ยมสลับบ้าง หลังจากสร้างเมืองใหม่ให้ในที่แห่งใหม่โดยให้ชื่อใหม่แล้ว ประชาชนก็ยังนิยมเรียกชื่อว่า “เมืองโคราช” เหมือนชื่อเมืองเดิมอยู่จนบัดนี้ นี้ก็ถือว่าชื่อนครราชสีมานี้ นำเอาชื่อ “โคราช” กับชื่อ “เสมา” เมืองโบราณมาผสมกัน แล้วแผลงให้ได้ศัพท์ได้ความดังกล่าวนั่นเอง

นับแต่สร้างเมืองนครราชสีมาเสร็จเรียบร้อยแล้ว
 เป็นต้นมา เมืองนี้ก็กลายเป็นเมืองสำคัญขึ้นทางภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เพราะนอกจากจะ
 เป็นเมืองป้อมปราการที่แข็งแกร่งสามารถยับยั้งศึกศัตรูที่
 รุกเข้ามาทางภาคนี้ได้แล้วยังเป็นเมืองศูนย์กลางเศรษฐกิจ
 ของภาคนี้ด้วย สินค้าสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 ซึ่งมีข้าว ไม้กระยาเลยและปศุสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร
 เป็นต้น ต่างหลั่งไหลเข้ามารวมที่เมืองนครราชสีมา ก่อน
 ส่งไปขายทางภาคกลางหรือตลาดอื่น ๆ เมืองนครราชสีมา
 จึงคับคั่งด้วยผู้คนและสินค้านานาชนิด มีชื่อเสียงปรากฏ
 มาแต่โบราณกาล เช่นจีนชื่อว่า วัวโคราช ควายโคราช
 แล้ว เป็นที่รู้กันว่าเป็นวัวควายชั้นดีมีกำลังบึกบึน หรือจีน
 ชื่อว่า หมูโคราช ไก่โคราช ก็เป็นที่รู้ว่าเป็นหมูไก่ชั้นดีมี
 เนื้อมันพ่วงพี เป็นต้น แต่เมืองนครราชสีมาคงตั้งอยู่ใน
 ความสงบได้เพียงร้อยปีเศษ ๆ ถึง พ.ศ. ๒๓๖๕ ใน
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓
 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์
 ซึ่งขณะนั้นเป็นประเทศราชของไทย คิดการใหญ่เป็นกบฏ

ต่อกรุงเทพมหานคร ได้ยกทัพพุ่งเข้ายึดเมืองนคร-
ราชสีมา ฉวยโอกาสในขณะที่เจ้าเมืองและพระยาปลัดเมือง
ไม่อยู่ ไปราชการเสียที่เมืองซุขันธ์ ได้ส่งทัพหน้ายกล่วง
เลยเข้ามายังเมืองสระบุรีด้วย เมื่อยึดเมืองได้แล้วก็รีบ
กวาดต้อนครัวชาวเมืองนครราชสีมา ส่วนมากเป็นหญิง
เด็กและคนชรา ส่งไปเมืองเวียงจันทน์ ในครัวเชลย
ชาวเมือง ที่ถูกกวาดต้อน ครั่งนี้ มีคุณหญิงโมภรรยา พระยา
ปลัดเมืองติดไปด้วย คุณหญิงโมผู้นี้แหละเป็นชาวนคร-
ราชสีมา โดยกำเนิด มีเลือนคนักสู้ ผั่งลึกอยู่ภายในสมกับเป็น
ชาวเมืองทหารของไทยแท้ แม้จะตกเป็นเชลยหมดอิสรภาพ
แล้วทุกประการ ก็พยายามคิดอุบายแก้ไขเหตุการณ์กั
อิสรภาพ กลับคืนมาได้จนกลายเป็น วีรสตรีของชาติ อยู่จน
บัดนี้ อุบายของท่านในครั้งนั้นก็คือพยายามเกลี้ยกล่อม
เชลยสตรี ไทยทุกคน ให้คอย เอาอกเอาใจทำดี ต่อทหารผู้
ควบคุมทั้งหมดไม่ว่านายว่าไพร่ เพื่อถ่วงเวลาเดินทางและ
รอโอกาสเหมาะ จนครัวชาวเมืองนั้นถูกต้อนรอนแรมไป
ถึงทุ่งสัมฤทธิ์ ซึ่งห่างตัวเมืองไปทาง ทิศตะวันออก เฉียง
เหนือประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ขณะหยุดพักแรมที่นั่น ทหาร

เวียงจันทร์ผู้คุมครวตายเป็นเชลยทุกคน ยอมให้เชลยสตรี
 เข้าปรนเปรออาหาร และเหล้าอย่างสนุกสนานสำราญ
 ใจ ณ ที่ทุ่งสัมฤทธิ์นี้เอง คุณหญิงโมได้โอกาส เห็นทหาร
 เวียงจันทน์ไม่ว่านายว่าไพร่ประมาณเมามายจนหมดสติไป
 ตาม ๆ กัน จึงให้สัญญาแก่เชลยทุกคนรุกฮือขึ้นแย่ง
 อาวุธเผาศลัngerสุนตินคำและ ฆ่าฟันทหารเวียงจันทน์ล้ม
 ตายแตกกระจัดกระจายไปสิ้น เมื่อได้อิสรภาพได้อาวุธ
 พร้อมสรรพแล้ว ก็มีกำลังชายฉกรรจ์ชาวนครราชสีมาที่หนี
 ทักษิณเวียงจันทน์หลบซ่อนอยู่ตามป่าดงเข้าสมทบจึงเป็นกอง
 ทักษิณใหญ่ขึ้น เจ้าอนุวงศ์ทราบข่าวนี้เกิดเสียขวัญ ประจวบ
 กับได้ทราบว่าทัพรุงเทพฯ ยกขึ้นมาด้วย เกรงจะถูกชนาบ
 จึงเผาค่ายพร้อมทั้งเมืองนครราชสีมา แล้วถอยทัพกลับ
 เวียงจันทน์ วิจารณ์ของคุณหญิงโมครั้งนั้น พระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ประทานความยกย่อง
 ให้มีฐานันดรศักดิ์สูงสุดเป็นที่ท้าวสุรนารี ภายหลังชาว
 นครราชสีมาพร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์เป็นรูปจำลองของ
 ท่านตั้งไว้เป็นอนุสรณ์ที่หน้าประตูชุมพลจนบัดนี้

เมืองนครราชสีมาที่ถูกเผาคราว กบฏ เจ้าอนุวงศ์ นั้น
 ส่วนมากเสียหายเฉพาะค่ายคู หอรบ และบ้านเรือนราษฎร
 บางส่วนเท่านั้น วัดต่าง ๆ ในเมืองมิได้กระทบกระเทือน
 เลย ยิ่งวัดพระนารายณ์มหาราชซึ่งอยู่กลางเมือง ยิ่งไกล
 จุดทำลายของพวกกบฏ จึงไม่ปรากฏบุบสลายเท่าไร เหตุ
 นี้ศิลปวัตถุของวัดนี้ซึ่งมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจึงยังมี
 เหลืออยู่บ้าง นอกเสียจากที่เก่าแก่หมดไปตามกาลเวลา
 เท่านั้น

๓. นำนมัสการและทัศนศึกษาภายในวัด

เมื่อท่านผู้อ่านทราบความสำคัญของวัดพระนารายณ์
 มหาราชว่ามีประวัติสืบเนื่องด้วยเมืองนครราชสีมา พร้อม
 ทั้รู้ตำแหน่งที่ตั้งวัดแล้ว หากประสงค์จะไปนมัสการและ
 ทัศนศึกษาในบริเวณวัดบ้าง ก็เป็นการสมควรอย่างยิ่ง จะ
 ขอแนะนำให้ท่านไปตามถนนจอมพล พอถึงสี่แยกหลัก-
 เมือง ตรงมุมแยกด้านซ้ายมือ นั่นแหละเป็นที่ตั้งศาลหลัก
 เมือง ปัจจุบันมีตึกแถวร้านค้าขนานศาลหลักเมืองเสียจน
 ศาลหมดความสง่าไป แต่ก็เป็นที่นับถือของชาวจีนใน
 เมืองไม่น้อย ถึงกับมีเสียงก่อกวนข้อประโยชน์ในการ

ชายคอกไม้รูปเทียน และใบเสียง ทายตาม คตินิยม ของ จีน ศาลหลักเมืองนี้ เป็น มุม ตะวัน ตก ด้าน หน้า ของ วัด พระนารายณ์มหาราช และมีศาลพระนารายณ์อยู่ทางมุม ตะวันออก ซึ่งปัจจุบันอยู่ติดกับตลาดเทศบาล ๒ เหลือแต่ โครงศาลชำรุดมาก ส่วนเทวรูปนารายณ์สี่กรจำหลักด้วยศิลา ท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสอัญเชิญไปเก็บไว้ภายในวิหาร ในวัดนานแล้ว เพราะเป็นสมบัติอยู่ในที่วัด ระหว่างศาลหลักเมืองและศาลพระนารายณ์ ประมาณ ระยะ กึ่ง กลาง มี ประตูเข้าวัด ๑ ประตู ปัจจุบันก่อเป็นซุ้มนับว่าเป็นประตู หน้าวัด ยังมีประตูซุ้มเข้าวัดอีก ๒ ประตู อยู่ทางด้าน ถนนประจักษ์ประตู ๑ เป็นประตูทิศตะวันตกด้านข้างวัด และอยู่ทางด้านถนนอัษฎางค์อีกประตู ๑ เป็นประตูทิศเหนือด้านหลังวัด ส่วนทางทิศตะวันออกด้านข้างวัดอีก ด้านหนึ่งไม่มีซุ้มประตู มีแต่ทางเข้าได้ธรรมดา เพราะทางทิศนี้มีคูขังน้ำรอบบริเวณพระอุโบสถเต็มทั้งด้าน ลักษณะ พื้นที่ทั้งวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวจากทิศ ตะวัน ออก มา ตะวันตก อาณาเขตวัดด้านหน้าติดถนนจอมพล ด้านหลัง ติดถนนอัษฎางค์ ด้านข้างทางตะวันตกติดถนนประจักษ์

ทางด้านตะวันออกติดคูรอบพระอุโบสถ ขอให้ท่านเข้าทาง
หน้าวัดด้านถนนจอมพล

พอผ่านซุ้มประตูวัดด้านหน้าเข้าไป ท่านจะเห็นศาลา
การเปรียญขนาดกลางเป็นของสร้างรุ่นหลังตั้ง อยู่ทาง ขวา
มือ ส่วนทางซ้ายมือมีหมู่กุฏิสงฆ์ตั้งเรียงรายไปทางทิศ
ตะวันตก มีกุฏิท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสเป็นต้น ขอให้เดิน
ตรงเข้าไปอีกหน่อย ก็จะได้เห็นพระวิหารหลังใหญ่ ซึ่งสร้าง
อยู่กลางวัด ดูเหมือนเจตนาให้เป็นประธานของวัด พระ
วิหารนี้อยู่ทางซ้ายมือของท่านตรงหน้าแถวกุฏิสงฆ์ ที่
เข้าใจว่าพระวิหารนี้สร้างเป็นประธานของวัดมาเดิม เพราะ
เป็นถาวรวัตถุที่ใหญ่โตมากกว่าสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ภายใน
วัด สร้างไว้สูงเด่น ถมดินพื้นสูงขึ้นเป็นไพทิจนเลยศีรษะ
คน ก่อฐานบัวรอบพื้นไพทิมันโคชั้นไพทิมัน ๓ ด้าน ด้าน
หน้าอยู่ทางทิศตะวันออกมี ๒ บันได ด้านข้างทางทิศ
เหนือและใต้ข้างละ ๒ บันไดอยู่หัวท้ายตรงกันทั้ง ๒ ข้าง
ส่วนด้านหลังทางทิศตะวันตกที่ติดกับไพทิมัน มีเนินดิน
สันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นพระเจดีย์ใหญ่ แต่ปัจจุบันพังหมด
แล้วเหลืออยู่แต่เนินดินและบัวฐานเล็กน้อยเท่านั้น จึงน่า
เสียดายที่ไม่รู้ว่ารูปทรงของเจดีย์หรือ อะไรบนเนินนี้ เป็น

อย่างไร ที่ขอบไฟที่รอบ ๆ มีกำแพงแก้วกัน แต่ปัจจุบัน
 ตัวกำแพงแก้วพังหมด เหลือแต่ฐานกำแพงให้เห็นเค้า
 เท่านั้น บนกลางไฟที่นี้ได้สร้างพระวิหารมีฐานปัทม์และ
 บัวเสริมสูงขึ้นไปอีกขนาดท่วมศีรษะคน เป็นพระวิหาร
 หลังมโหฬาร ยาว ๑๐ ห้อง หลังคาซ้อนกันเป็น ๓ ชั้น ออก
 มุขทั้งหน้าและหลังลดมุขลงเป็นชั้น ๆ ๓ ชั้น ติดข้อฟ้าใบ
 ระกานาคสะดุ้งทางหงส์และกันทวยพร้อม มีเสาและบัวหัว
 เสาทุกต้น ปัจจุบันมีผนังก่ออิฐถือปูนโดยรอบ ที่หน้าบัน
 พระวิหารนี้ ทราบว่าของเดิม เป็นไม้แกะสลักลงรักปิดทอง
 ฝีมือช่างสมัยกรุงศรีอยุธยางดงามมาก แต่ชำรุดทรุดโทรม
 จนไม่สามารถจะรักษาไว้ได้ ในสมัยที่ซ่อมใหญ่เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๙๓-๒๔๙๔ ท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสได้ซื้อเครื่องไม้ที่
 ชำรุดออกสิ้น สร้างซ่อมใหม่ด้วยปูน ส่วนใดที่เป็นลาย
 แกะสลักเครื่องไม้รูปอะไร ก็ใช้ปูนสร้างซ่อมปั้นลงลาย
 เป็นรูปทำนองของเดิม แต่ฝีมือปั้นของช่างรุ่นหลังนี้ไม่
 เหมือนฝีมือแกะสลักโบราณแน่ คงถือได้แต่เพียงรักษาเค้า
 เดิมไว้เท่านั้น ฉะนั้นรูปหน้าบันปูนปั้นที่เห็นอยู่ในบัดนี้
 ด้านหน้าเป็นรูปพระ นารายณ์ทรงครุฑมีลาย เครือ ก้านขด

ประกอบ จึงเป็นค้ำหน้าบันด้านหน้าเดิม ด้านหลังเป็น
 รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ก็เป็นค้ำของเดิมเช่นกัน
 แม้ลายกระจังทั้งกระจังรวน บัวหัวเสาก็เป็นค้ำอย่างของ
 เดิมทั้งสิ้น ด้านหน้าพระวิหารมีประตูทางเข้า ๔ ประตู
 ด้านข้างทั้ง ๒ ด้านมีหน้าต่างด้านละ ๑๐ หน้าต่าง ด้าน
 หลังทำประตูเข้า ๒ ประตูอยู่ซ้ายและขวา และทำ
 หน้าต่าง ๒ หน้าต่างระหว่างประตูซ้ายขวานั้น ทุกประตูและ
 ทุกหน้าต่างมีซุ้ม กระจัง ประกอบบัวคู่วิจิตรตระการตามาก
 ขอให้ท่านพิจารณาดูทรวดทรงซึ่งเป็นของโบราณก็แล้วกัน
 จะเห็นได้ชัดว่าสถาปัตยกรรมของไทยเมื่อสามร้อยปี ในสมัย
 ที่สร้างวัดนี้เจริญอยู่ไม่น้อยทีเดียว ท่านได้ชมห้อง ๆ จะ
 เห็นถึงกล่าวนทุกประการ ขอให้ท่านขึ้นไปบนไฟที่พระ
 วิหารทางด้านหน้า ที่มุมไฟที่ด้านหน้าทั้งซ้ายขวานี้ ท่านจะ
 เห็นศาลาพักเป็นแบบศาลารายตั้งอยู่มุมละหลัง เป็นศาลา
 โลงขนาดย่อมหลังละ ๓ ห้อง เข้าใจว่าสร้างไว้เป็นศาลา
 พักหรือศาลาบำเพ็ญกุศลเล็ก ๆ น้อย ๆ มากกว่าอื่น ขอ
 ให้ตรงเข้าไปในพระวิหารด้านหน้าก่อน โปรดอดครองเท้า
 ค่าย เมื่อเข้าไปแล้วโปรดนั่งลงกราบพระพุทธรูปประธาน

ในพระวิหาร พระพุทธรูปในพระวิหารนี้ ทราบว่าเดิม
ชำรุดมากทั้งเป็นพระปั้นปูนฝีมือก็ไม่สู้งามเท่าไร ท่าน
เจ้าคุณเจ้าอาวาสได้โอกาสคราวบูรณะใหญ่ โดยได้รับ
เงินงบประมาณบูรณะวัดในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ
จำนวนหนึ่ง และมีผู้ออกทุนให้บูรณะพระพุทธรูปด้วย จึง
ให้ปั้นพอกพระองค์เดิมเสริมให้สวยขึ้นทั้งปรากฏอยู่ทุกวันนี้

ในพระวิหารนี้ นอกจากมีพระพุทธรูปประธานแล้ว
ยังมีรูปพระนารายณ์ยืนจำหลักศิลา ซึ่งเดิมประดิษฐานอยู่
ที่ศาลมณฑกด้านตะวันออกติดกับตลาดเทศบาล ๒ ทั้ง
กล่าวแล้ว ตั้งไว้ให้ผู้ที่นับถือได้สักการบูชา และมีผ้าพระ
พุทธบาทจำลองสร้างด้วยหินทรายของโบราณ ทราบว่า
เดิมอยู่ในพระเจดีย์หลังพระวิหารนี้ประดิษฐานอยู่ด้วย เมื่อ
ท่านนมัสการพระและชมหรือสักการะ พระนารายณ์เทวรูป
และผ้าพระพุทธรบาทจำลองพอสมควรแล้ว ขอให้กลับ
ออกมาชมบริเวณไฟที่พระวิหารต่อไปให้รอบด้าน และ
โปรดกลับลงจากไฟที่ด้านหน้าทางเดิม

ที่หน้าพระวิหารนี้ เป็นลานวัดกว้างพอใช้ กลางลาน
วัดซึ่งติดต่อกันไปทางทิศเหนือพระวิหาร มีต้นโพธิ์ใหญ่

ปลูกอยู่ในเรือนแก้ว ๒ ต้นระยะห่างกันพอควร ต้นหนึ่งอยู่
กลางลานเหนือตรงกับพระวิหาร อีกต้นหนึ่งปลูกอยู่แนว
เดียวกันแต่เลยไปทางทิศตะวันออก มีต้นจันใหญ่ต้นหนึ่งไว้
ระหว่างโพธิ์ทั้ง ๒ นั้น เมื่อท่านลงมายู่กลางลานวัดมองไป
ทางเหนือจะเห็นกำแพงและประตูหลังวัดด้านถนนอัษฎางค์
มีหมูกุฎีสงฆ์อีกแถวหนึ่ง ตั้งเรียงรายอยู่ทางซ้ายมือชิด
กำแพงหลังวัดด้านถนนอัษฎางค์นั้น เป็นแนวเดียวกับ
พระวิหาร ตรงกันข้ามกับกุฎีด้านหน้าวัดที่กล่าวแล้ว ต่อ
ซุ้มประตูหลังมาทางทิศตะวันออก เป็นตึกโรงเรียนพระ
ปริยัติธรรม ๒ ชั้น แถวยาวชิดกำแพงวัด เพิ่งสร้างเสร็จ
เมื่อปีก่อน โดยได้เงินงบประมาณบูรณะวัดของกรม
การศาสนาสมทบด้วยจำนวนหนึ่ง นับว่าเป็นโรงเรียนที่สง่า
งามของวัดนี้มิใช่น้อย

ขอให้ท่านผ่านลานวัดไปทางทิศตะวันออก เพื่อไป
ชมพระอุโบสถโบราณต่อไป ถ้ามองจากลานวัดไปทาง
ตะวันออกแล้ว ท่านจะเห็นว่าพระอุโบสถของวัดนี้แปลก
ประหลาดมิใช่น้อยทีเดียว เป็นพระอุโบสถตั้งอยู่บนเกาะ
กลางน้ำ มีคูกว้างขังน้ำล้อมรอบ ต้องสร้างสะพานข้าม
จากลานวัดไปสู่บริเวณพระอุโบสถยาวมิใช่น้อย และก็มี

สะพานเดียวไปได้ทางเดียวเท่านั้น เจตนาเดิมที่ขุดคูกว้าง ล้อมรอบพระอุโบสถเช่นนี้จะมีอย่างไรทราบไม่ได้ อาจจะ เป็นเพื่อเอาดินขึ้นถมไฟที่พระวิหารพร้อมทั้งฐานพระเจดีย์ ด้านหลังพระวิหาร ซึ่งเป็นบริเวณกว้างขวางและสูง ดังกล่าวแล้ว กับถมลานวัดซึ่งอาจจะเป็นที่ลุ่มขังน้ำอยู่ เดิมด้วยก็ได้ หรืออย่างไรแน่ ยังไม่ทราบเหตุผล แต่ก็ บังเอิญทำให้พระอุโบสถหลังนี้มีน้ำเป็นสิม่นตริกขึ้นแทน สังกรรมให้ชาตจากแดนอื่น มีแดนบ้านเป็นต้นตามพระ วินัยที่มีพระพุทธานุญาตไว้แบบหนึ่งอย่างถูกต้องทีเดียว อุโบสถที่สร้างบนเกาะมีคูน้ำล้อมรอบเช่นนี้ ในเมืองไทย เรามิได้มีที่แห่งนัก เคยเห็นที่วัดตระพังทองในเมืองสุโขทัย เกาะแห่งหนึ่ง ซึ่งสร้างแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ครอบกรุงสุโขทัย สร้างกลางตระพังขังน้ำบนเกาะ เช่นเดียวกัน จะอย่างไรก็ตามนับว่าสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชเจ้าผู้ทรงสร้างวัดนี้ นอกจากจะทรงทราบพระวินัย ดีแล้ว ยังทรงนำตัวอย่างการพัฒนาเมืองที่ห่างไกลสายน้ำ- ไหลผ่าน โดยหาที่ขังน้ำไว้ให้ประชาชนได้อาศัยกันมากแห่ง สร้างวัดก็คำนึงถึงเรื่องแก้ความขาดแคลนของบ้านเมือง

ตัวไปในตัว เหตุนี้เมืองนครราชสีมาจึงไม่มีวันขาดน้ำมา
แต่เดิม เวลานั้นน้ำในคูพระอุโบสถชาวบ้านก็ยังได้อาศัยอยู่
เมื่อก่อนเดินข้ามสะพานจากลานวัดไปถึงเกาะที่ตั้งพระ
อุโบสถแล้ว ท่านจะเห็นว่ารูปकुทั้งหมดมีลักษณะเป็น
สระสี่เหลี่ยมผืนผ้าเต็มเนื้อที่วัดด้านตะวันออกทีเดียว เกาะ
อยู่กลางสระนั้น บนเนินเกาะเป็นที่ตั้งพระอุโบสถ
ขนาดกลาง ยาว ๕ ห้อง หลังคาติดข้อฟ้าใบระกาซ้อน
กัน ๓ ชั้น หน้าหลังลดมุขด้านละ ๒ ชั้น มีประตูหน้า
๓ ประตู หลัง ๒ ประตู ที่อกเลาประตูทุกประตูยังเหลือ
ลายจำหลักไม้ของเดิมให้ได้ชมอยู่จนบัดนี้ ส่วนด้านข้าง
ทั้ง ๒ มีหน้าต่างข้างละ ๕ หน้าต่าง ทุกประตูและหน้าต่าง
มีซุ้ม หน้าบันพระอุโบสถด้านหน้าเป็นรูปพระอินทร์
ทรงช้างเอราวัณ ด้านหลังเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ
แต่ทั้ง ๒ หน้าเป็นปูนปั้นของซ่อมใหม่พร้อมกับพระวิหาร
รูปทรงพระอุโบสถของเดิมชั้นฐานล่างเป็นรูปเรือสำเภา
แต่ได้เปลี่ยนเป็นทรงเชิงธรรมดาเมื่อคราวซ่อมใหญ่ ส่วน
บนทุกส่วนอย่างเดียวกับทรงพระวิหารทุกประการ ต่างแต่
ขนาดเล็กกว่ากันมากเท่านั้น รอบพระอุโบสถเป็นลาน

มีกำแพงแก้วล้อมและซำรุคเป็นส่วนมาก ในกำแพงแก้ว
 รอบพระอุโบสถนั้นมีใบเสมา ๒ ชั้นทำด้วยหินทราย ตั้ง
 อยู่บนฐานบัวทั้ง ๘ ทิศ ขอให้ท่านเข้าไปนมัสการพระ
 ในพระอุโบสถด้วย และอย่าลืมถอดรองเท้าก่อนเข้า พระ
 ประทานในพระอุโบสถเป็นพระปูนปั้นขนาดโตพอสมควร
 ฝีมือช่างปั้นสมัยศรีอยุธยาแท้ ยังทรงลักษณะอยู่อย่างเดิม
 เมื่อกราบพระแล้วก็ออกมาชมรอบ ๆ บริเวณตามอัธยาศัย
 ถ้าท่านมองจากเกาะไปรอบ ๆ บริเวณ จะเห็นว่าวัดนี้
 ปลูกต้นมะพร้าวรอบเกาะและรอบวัด เมื่อมองไปทางมุมวัด
 ด้านตะวันออก ก็เห็นชัดว่ามีศาลพระนารายณ์ตั้งอยู่
 ตรงมุมพอดี ปัจจุบันติดกับตลาดเทศบาล ๒ สื่อกว่าท่าน
 ผู้สร้างจงใจให้ศาลพระนารายณ์อยู่มุมออก และให้ศาล
 หลักระหว่างอยู่มุมตก เพื่อให้วัดนี้อยู่กลางเมืองนั่นเอง

ท่านนมัสการพระและชมวัดเท่าที่แนะนำมานี้ ก็นับว่า
 พอสมควรแล้ว ก่อนกลับขอให้ให้น้อมนมัสการพระและ
 สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดนี้อีกวาระหนึ่ง กับรำลึกถึง
 พระคุณของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าผู้ทรงสร้าง
 วัดนี้และสร้างเมืองนครราชสีมาด้วย โดยทำนองว่า :—

ขอเคารพอภิวันต์พระสรรเพชญ
 ที่สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงสรรค์
 หลักโคราชวัดกลางแต่ปางบรรพ์
 ทงเทวัญสักรผู้รอนรณ
 อำนาจพระและเดชะเทวฤทธิ์
 อภิพัตรนารายณ์จึงให้ผล
 ศักยาคมเงินไขไร้งังวล
 ออย่ายากจนพ้นเจ็บเสพสุข เทอญ

สุภาษิตานุกรม

แมลงผิงคลึงเกล้าสุคนธ์ชาติ

เพียงติดบาทกลับรังยังสะสม

มีทันไรได้น้ำหวานฉ่ำม

อภิมย์ฟักไข่ขยายพันธุ์

หากคนเราเอาอย่างทางก้าวหน้า

รู้จักหา รู้จักใช้ ใฝ่ขยัน

ประหยัดรายได้ ไว้ ให้ทุกวัน

มีข้าพลงเงินทองกองมากมี

สำหรับหนุนรายรับกับรายจ่าย

จนเป็นรายเหลือเพิ่มเติมเต็มที

ตระกูลวงศ์คงสุขสวัสดิ์

นวัตรปฏิบัติวัฒนธรรม

วิเชียร บำรุงผล

(จากหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม ปีที่ ๑ เล่มที่ ๓ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓)

อาเศียรพาทราชสดุดี

กาพย์ฉบับ ๑๖

๑ ถึงวันที่ห้าเดือนธันวาคมทุกพรรษ
ทุกเทศทุกวัยไทยผอง

๑ ไพร่ฟ้าหน้าใสใจปอง วันสมภพของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

๑ อุดลยเดชดำรงกล้า ดำรงมเหศวร
มหาธรรมิกกราชา

๑ เป็นวันเฉลิมพรรษา นลอมชนมา
ยุบบรรจบครบรอบปี

๑ ทวยไทยทั่วทั้งชาติ น้อมเศียรสดุดี
ดังเสียงแห่งข้า ฯ ขานพร

อินทรวชิรฉัตร ๑๑

๑ สรรวมชีพประชาชนรถ อธิราชนรินทร์
เทิดไทยสถาวร เพราะสถิตยศติธรรม

๑ บำรุงประชาชน พระกมลกรุณา
เหมือนหยาดพิรุณพรำ ปฐพีทั่วผล

- ๑ ขອງเจริญรัช- ขสวัสดิเลอชนม์
 ดังเดือนตะวันทน ธุระส่องสว่างไทย
- ๑ พร้อมราชินีโอ- รสโศคนัยไพ-
 ไรจน์ราวกะฉัตรไชย ทะนุราษฎร์สรายุ เทอญ ฯ

ถ้วยเกล้าถ้วยกระหม่อม ขอเดชะ
 ข้าพระพุทธเจ้า “วารสารวัฒนธรรม”

วิเชียร บำรุงผล ประพันธ์

(จากหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม ปีที่ ๒ เล่มที่ ๑ ๑ ธันวาคม ๒๔๕๗)

อาเศียรพาทราชสดุติ

เนื่องในดิถีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕

๑๔

- ๑ โอมองค์พระทรงมกุฎัต- ตียนัฏรไพททอง
เทอดนามพระภูมิพลครอง มหิตลสกลไทย
- ๑ ราชามหาดุยเดช สุรเชษฐ์เถลิงไอ-
ศุริยารัตน์นวะสมัย กุลราชจักรี
- ๑ เกริกเกียรติคุณวิบุลศักดิ์ สิริลักษณ์สดุษฎี
ห้วยบัวและท้าวคณะสตรี กุจะอัมจะเอี่ยมชม
- ๑ ชันรสเพราะทศพิชธรรม พระประจำประจำคพรม
ไพโรฟ้าประชาชนนิยม กรณีย์ทวิคุณ
- ๑ ทรงไผ่พระทัยนรสภาพ ผิვეทราบกุศลหนุน
ใคร่ร้อนก็ผ่อนธุระกรณ อรรธรัฐมิขัดเคือง
- ๑ บกลายพระผายพระสถาน ณ อีสานตลอดเมือง
หมายยังประโยชน์ประเทือง สุขปรุงจรุงชน
- ๑ บันพระมีกมลมาตร สละราชย์ผนวชตน
ดวงพุทธจาริตกุศล บริสุทธพิเศษกรรม

- ๑ ถึงวันเฉลิมชนมพรรษ์ อภิมันต์ละนํ้า
 ข้าฯ “วารสารวัฒนธรรม” ศิริกุลถวายพร
 ๑ จงทรงเจริญสิริสวัสดิ- ดิพัฒนากร
 ก่องอายุวรรณสุขวาร พละเพื่อประชา เทอญฯ

ถวายเกล้าถวายกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า นายวิเชียร บำรุงผล

ในนามคณะหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม

(จากหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน
 ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕)

ราชินยาเศียรพจน์

๑๑

- ๑ วันมิ่ง ณ สิงหา— คมวาระสืบสอง
กล้ายวันประสูติของ วรรณินีไทย
๒ สมเด็จพระนางเจ้า สิริกิตพระนามไข
วิบุลราชภูริเฉลิมไภย ขนมายุสาทร
๓ ข้าฯ “วารสารวัฒนธรรม” ประณมกร
กัมเกศประกาศพร เฉพาะบาทยุคลนาง
๔ ขອງทรงเกียรติ สิริเกริกตลอดบาง
ทุกถิ่นสถอลทาง ทะลุถึงหทัยคน
๕ คู่บารมีราช บมิลลาดเจริญชนม์
ยิ่งร้อยฉนำทน คุระมิ่งมโนรม
๖ หลากพลพิมลพรรณ ประลุสันตีสุขสม
สามโลกกระลือขม สิริเกียรติตระการ — เทอญ ฯ

จួយเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า คณะหนังสือพิมพ์ “วารสารวัฒนธรรม”

วิเชียร บำรุงผล ประพันธ์

(จากหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม ปีที่ ๒ เล่มที่ ๕ ๑ สิงหาคม ๒๔๘๘)

รำลึกวันชาติ

ยี่สิบสี่มิถุนายนมาส
เป็นวันชาติชาวไทยได้ศักดิ์ศรี
คือประชาธิปไตยในชาติ
ไทยเสรีร่วมกันจรโลงไทย
หวลรำลึกนึกถึงซึ่งวัน
ศกสองสี่เจ็ดห้ายามฟ้าใส
รุ่งอรุณบุญเบิกฤกษ์วิไล
ไทยทั่วไปใจชนเริ่มต้นตัว
ยึดหลักชาติศาสนาหากษัตริย์
ระบอบรัฐธรรมนูญเพิ่มพูนทั่ว
โลกคำนับรับรองไม่หมองมัว
เราครอบครัวยุคนไทยจึงไพบูลย์
เมื่อวันชาติคุกคราเวียนมาถึง
ไทยเราจึงนี้คอยไม่รู้สูญ
ขอประชาธิปไตยไทยจำรูญ
ให้เกื้อกูลคนไทยได้สุขเทอญ ฯ

วิเชียร บำรุงผล

(จากหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม ปีที่ ๒ เล่มที่ ๓ ๑ มิถุนายน ๒๔๙๙)

๑ อรุณเบิกฤกษ์วันปีใหม่
ประเทศไทยทั่วทิศจิตบรรณา
ยามวันใหม่เดือนใหม่ปีใหม่มาร
ขึ้นต้นอาทิตย์ใหม่ได้พอดี

๑ พุทธศกตกเศสสังเกตเค้า
เก้าสิบเก้าท้ายของเลขสองสี่
เป็นนิมิตรสิทธิโชคโฉลกปี
ส่อว่ามีก้าวหน้าสาระพัน

๑ พุทธองค์ทรงสอนนิกรไว้
ว่าใครใครก็ตามมีความขยัน
มีรอบคอบกอปรการงานทุกอัน
สิ่งสำคัญมีสะอาดฉลาดตรง

๑ ระวังตัวกลัวผิดพินิจ
และเป็นอยู่ชอบธรรมไม่ด่าหมอง
ไม่เล่นเลื้อยเปลotonจนลำพอง
จึงจะครองยศฐานก้าวหน้าไกล

๒๒๕

๑ เมื่อวันดีปงามถึงยามน้

ขอให้ไทยเรามีศรีสวัสดิ

ไร้ความทุกข์สุขสงบพบวิไล

ก้าวหน้าในคลองธรรมจำเริญ เอย ฯ

วิเชียร บำรุงผล

ในนามคณะหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม

(จากหนังสือพิมพ์วารสารวัฒนธรรม ปีที่ ๓ เล่มที่ ๒ ๑ มกราคม ๒๕๕๕)

เอกมารดร

๑๔

- ๑ หากใครจะได้ตบะพิเศษ อิศเรศประทานมา
ทั้งแผ้วถัมพรนภา ดุจด่านกระดาษทอง
- ๒ เทปฐพีศิริละลาย ขลุ่ยสายสมุทรพอง
จุ่มเขาสุมะรุฉัตรกรอง คุณแม่ตลอดกาลป์
- ๓ พาดินจะสิ้นนทีจะขอด และจะมอดสุเมรุพลัน
ถึงกับประลัยอุประลอน — ตคณูประการมี
- ๔ แม่มากอดคลุณเอนก นยเจกสคุษฎี
โดยเกิดสภณธ์เหราะชนนี นรชาติมิขาดศุขย์
- ๕ เพียงพรหมสยบเกาะมนู เพราะมีรูจะอาตุร
รักลูกและปลุกกรณพูน มุทีดา ณ ครางาม
- ๖ เป็นกลางระหว่างอรุหะหลาย ฤจะหน่าย
เพราะลูกทราวม
แรกพรำแนะนำจริยะยาม ปิยบุตรเจริญวัย
- ๗ คือเอกมารดรประจำ ชิวะทำนุจำภัย
หนึ่งแม่แท้และแน่เฉพาะตนัย บ่มีเกิดกะแม่สอง

๑ สิบอภะจะกฤจะละมุน อรุณเพราะแม่ครอง
รักแม่มีแปรประคอง เพราะมีกลายสลายพรรณ

๑ แม่อยู่ก็สู้สละประโยชน์ บลัโพธผดุงฉันท์
สิ้นแม่จะแก้วิตบรร — ละตามมิงามงอน

๑ บัณฑิตพินิจระพิสุทธิ์ อติบุตรละเบงสอน
ให้สร้างกุศลสกลพร กุศลเพื่อพระแม่ เทอญ ฯ

วิเชียร บำรุงผล ประพันธ์

(พิมพ์ในหนังสือฉาปนกิจศพ นางแสงข่ม เพ็ชรไชย ๒ พุทธจักายน
พ.ศ. ๒๕๐๐)

พณพี: โรงพิมพ์การศาสนา
นายณิศ ถนอมโรจน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๒๕๑๒๓๕๑